

1976 | 5

A szocialista brigád-
mozgalom és a művelődés

A táppénz értékéről
és mértékéről

Papp Lajos, Jánosy István,
Szepesi József, Ihos István
versei,

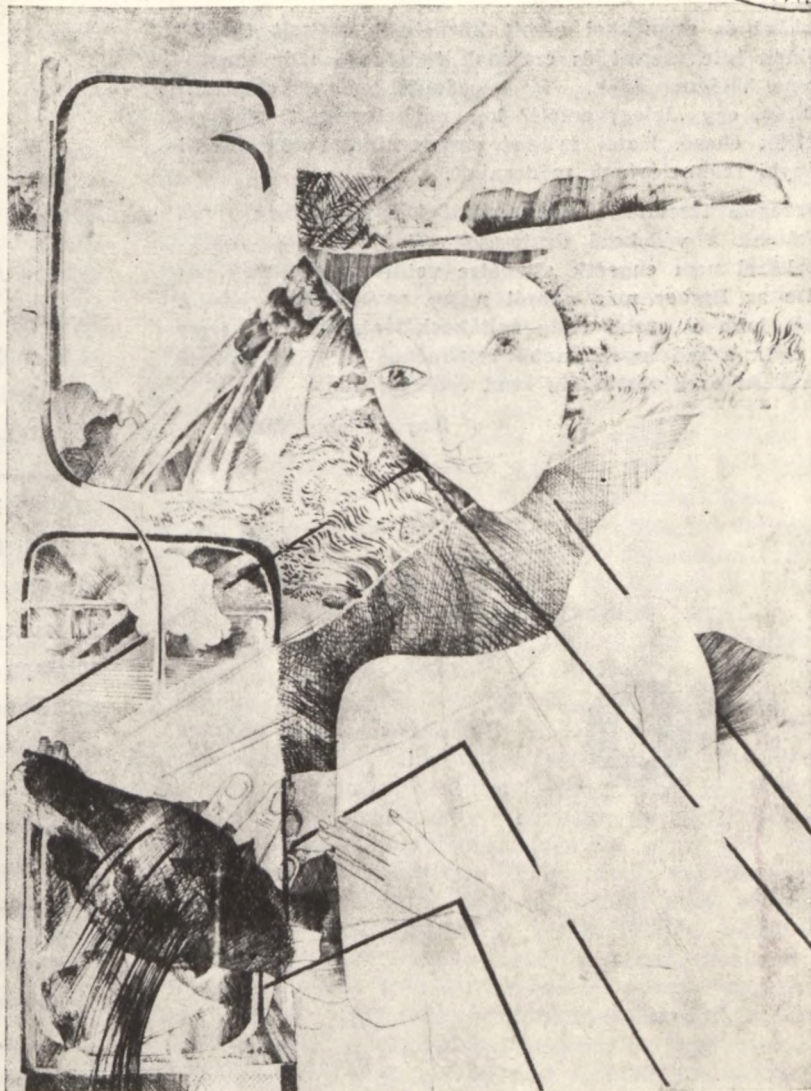
Erdős István, Hann Ferenc
prózai írásai

A szlovák nemzetiségi
hagyományápolás
néhány kérdéséről

A Nógrád megyei
szlovákság népviselete

Mit ér a film, ha magyar?

Hírek, könyvek, írók

MEGYEI KÖNYVTÁR
SÁLGÓTARJÁN

PALŐCFÖLD

Elünk a világban, s bármennyire gyors is, századokat tekintve mérhetetlen léptékű emberfajunk fejlődése, feszítve mellkasunkat a büszkeség, ha megtett dolgaink aranyértékét mérjük —, mert maig sem szabadíthattuk meg magunkat a félelmek fertőzéseitől. Két kezünk, mely egykor gazdagító teremtésre szabadított fel, manapság „teljes értékű”: egyik karunk mozgásrendszerében unós-untalan (és sajnos: szükségszerűen) pajzsot emelő reflexek is munkálnak. Mert nem kevesen vannak még, akik a rontás eszközeit a józan ész szabályainak ellentmondva az Ember ellen fordítják (fordíthatják).

Talán már nem sokáig. A homo sapiens, a gondolkodó ember

egyre bizonyosabban kezd felnőttkorába érni. Szándékot, akaratot, cselekvést az emberiség közhasznára egymáshoz nemesítő ülések, tanácskozások, konferenciák, mozgalmak sora ígéri ezt a jövőt — még akkor is, ha a mindennapi cselekedetek eredője nem mindenkor esik egybe a kinyilatkoztatásokéval. A finn főváros nevével is jelzett egységesülési szellem terjeszkedik és erősödik, s nincs már erő, amely bármiféle bénító hámmal útját gátolhatná, palackba kényszeríthetné. Az 1917. októberi nyitánnyal indult, emberi értelmet dicsérelő szimfónia hat évtizedes első tételének zengő példázata nyomán mind tisztábban cseng az áhított harmónia, melyben lehetetlenségre kárhoztatnak a hamis felhangok. A nemzetközi élet vál-

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

tozásai. társadalmunk fejlődésének eredményei, a proletár nemzetköziség erejével vívott békeharc egy jobb és szebb élet bizonyosságát hirdetik.

A fegyverekkel és eszmékkel vívott küzdelmek mellett (felett) a jó ügy híveinek hite szerint és erejének tudatában már megte-remhetett a zene Világnapjának, a képzőművészet Világvetőnek nagyszerű alkalma, egy „lefejezett” kor népbetegségeit gyógyítandó tervezetjük éhez, láztól gyötört embermilliók Földközösségi összefogást igénylő felemelésének módozatait.

Egykor gazdagító teremtésre felszabadult két karunkban ma még ott munkálnak a védekező óvatosság reflexei is, a rontás még fényes eszközei nem engedik szemétre vetni a védekezés ne-héz pajzsait. De az Ember már napról napra szabadabban játszik egy értelmesebb, jobb és szebb világ építőköveivel. Igaza és ereje tudatában. S válik a szó legnemesebb értelmében a Világ kétkezi polgárává — a béke és a szocialista rend csillagai alatt.

Kassai-Végh Miklós

O

A Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya a szocialista jellegű irodalmi, művészeti alkotó munka ösz-tönzése, a megye szellemi életének céltudatos gazdagítása érdekében a Madách Imre-alkotói díj elnyerésére pályáza-tot hirdet. Írók, képzőművészek, újságírók, pedagógusok, népművelők, politikai munkások kaphatnak lehetőséget színvonalasabb alkotó munkára, eddig elszórtan publikáló szerzők, alkotók, kutatók tervezhetik elmélyültebb mun-kát igénylő művek létrehozását.

Az alkotói díjat azok kaphatják meg a pályázók kö-zül, akiknek a pályázatban benyújtott tervei a dolgozó nép életét bemutató alkotások létrehozására, a munkások, fiatalok megváltozott életének tükrözésére koncentrá-lódnak, illetve szorosan kapcsolódnak Nógrád megye aktuá-lis művelődési feladatainak megoldásához, megyénk szo-cialista hagyományaihoz.

A pályázatban számot kell adni az anyaggyűjtés, az alkotás tervezetének előrehaladottságáról, dokumentálni kell, hogy kéthónapos intenzív alkotó tevékenységgel a mű elkészül, vagy minőségileg új állapotba, a megvaló-suláshoz közelebb kerül.

Az alkotói díj személyenként 7000 forint, odaitélésé-ről a megyei tanács végrehajtó bizottsága dönt, s a díj átadására (minden év) január 20-án, Madách Imre szü-letésének évfordulóján kerül sor.

A pályázatokat a Nógrád megyei Tanács VB művelő-désügyi osztályára, 1976. december 1-ig lehet benyújtani.

1976 | 5

TARTALOM

3. Kiss Aurél: Régi gondok és új remények
4. Pádár András: „Keressük a megoldást...”
7. Homoki László: A táppénz értékéről és mértékéről
10. Sulyok László: „Kérem a következőt...!”
11. Látogatóban Bálványos Huba grafikusművésznél (P. J.)

13. Papp Lajos: Riportok. VIII.

13. Bódi Tóth Elemér: Hogy a világot értsed.

14. Erdős István: Időhúzás

16. Jánosy István: A dal hatalma

17. Hann Ferenc: A Szent Márk tér délben

18. Szepesi József: Kontrasztok

18. Tamás István: Hántolt

18. Ihos István: Hazatérés

19. Ardamica Ferenc: Új munkaerő

20. Banos János: Fél év után

21. Krupa András: A szlovák nemzetiségi hagyományápolás néhány kérdése

23. Zólyomi József: A Nógrád megyei szlovákok népviselete

25. Mit ér a film, ha magyar? (Veress József)

26. Könyvheti tallózás (Csongrády Béla)

27. Hírek, könyvek, írók (Pál József)

28. Berkovits György: Világváros határában (Horpácsi Sándor)

29. László Lajos: Esték a klubban (H. S.)

★

A borítókön és belső oldalakon válogatás a salgótarjáni III. Nem-zetközi Művésztelepen részt vett művészek alkotásaiból.

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYANAK LAPJA

Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapki-adó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlap-üzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest (közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgal-mi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem ör-zünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25.925

76.7059 N. m. Ny. St. 1600 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Régi gondok és új remények

Közéletünk mindennapi gyakorlata, közérdekű vitáink számos példája, az egyszerű sajtótallózás egyaránt igazolhatja, hogy a szocialista brigádmozgalomnak immár történelme van: a két évtizeddel ezelőtti kezdeményezés — a szocialista munka, közösség és művelődés programját tudatosan vállaló első munkáskollektívák példája — országos mozgalommá lett, fontos politikai tényezővé vált. Szükségszerűnek tekintjük ezért, hogy az útkereső évek és az újabb erőfeszítésekre ösztönző eredmények tanulságait politikai dokumentumok összegezték, s nem véletlen, hogy hovatovább kisebb könyvtárra szóló irodalom kutatja, elemzi a mozgalom fejlődési tendenciáit, vizsgálja: mitől és hogyan válik a szocialista normák kifejezőjévé egy-egy termelő közösség, hogyan vált a mozgalom alaptörvénye — a XI. kongresszuson elfogadott programnyilatkozat alapján — egész népünkre érvényes célkitűzéssé.

A mozgalom — részben saját belső fejlődés törvényei, részben a társadalmi környezet változásai következtében — több fejlődési periódust haladt már meg. A közelmúlt egyik leglényegesebb változása, hogy a szocialista brigádok kétségkívül a műveltség, a szocialista életmód-normák terjesztésének nélkülözhetetlen és egyre hatékonyabb eszközzé váltak, s hogy ez a változás nem volt független a brigádok életében végbement fejlődéstől, a brigádok erősödő közösségi kapcsolatait, a brigádtagok nagyobb műveltsége alapján kibontakozó belső igényektől. A legjobb, a legerősebb kollektívák ugyanis napjainkra felismerték: a brigádvállalások „hároms egyességét” nem csupán „illik” biztosítani; nem az „elvárások” teljesítése (esetleg a szigorúbb ellenőrzés, vagy egy-két „póruljárt” brigád példája) kell ösztönözzen a művelődés brigádeletet alakító szerepének felismerésére. A kiforrott munkásközösségekben gyakorlattá érett a felismerés, hogy a vállalt termelési feladatok teljesítése szorosan összefügg a brigád felkészültségével, szakmai és általános műveltségével; a brigádrendezvények nem „önmagukért” valók, nem elsősorban a cím elnyerését segítik, hanem tartalmuk, hatásuk a közösség élete szempontjából is fontos.

A szocialista brigádmozgalom ilyen változása természetesen kapcsolatban van az objektív társadalmi igényekkel, a munkásművelődés fejlesztésében koncentrálódó politikai érdekekkel is. A párt X. kongresszusa óta (de főként a közművelődés fejlesztésére hozott párthatározatot követően) tudatosan alakított kultúrpolitikai program a munkásművelődés tartalmának korszerűsítését, hatókörének bővítését célozza meg, s ebben a programban a szocialista brigádok kulcsszerepet játszanak. A tapasztalatok azt igazolják, hogy az elmúlt évek során született sokféle jó kezdeményezés, eredményes próbálkozás előbbre vitte a munkásművelődés ügyét Nógrád megyében is. Elsősorban a felnőttoktatás és az olvasási kultúra fejlődése tapintható ki — háromszorosára nőtt a dolgozók általános iskoláiban tanulók száma, duplájára emelkedett a középiskolában tanuló felnőttek; a szakmai képzés és továbbképzés a nagyüzemek nélkülözhetetlen „beruházási” elemévé vált —, de (ha a szükségesnél kisebb mértékben is) növekedett a hagyományos, a „primer” közművelődési formák iránti vonzódás is: főként az ismeretterjesztés és a képzőművészeti kultúra terjesztésének lehetőségei javultak. Ezeknek az eredményeknek természetes részesei a megye több mint kétezer szocialista brigádjának (üzemenként, brigádonként eltérő mértékű) újabb törekvései is.

A szocialista brigádok kulturális nevelő és szervező munkája azonban — az üzemek belső életének alaposabb ismeretében — több olyan problémát, belső ellentmondást is mutat, amelyek jelentősége, hatása az elért eredmények ismeretében sem becsülhető le. Melyek ezek? Az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának a közelmúltban lebonyolított vizsgálata során szerzett egyik legfontosabb (s a jövő szempontjából egyik leg-

elgondolkodtatóbb) tapasztalat például az volt, hogy a brigádok kulturális vállalásai különváltak az üzem, üzemrész, brigád gazdasági és politikai feladataitól (a dolgozókollektívák többségétől a mozgalom irányítói általában az általános iskolai tanulmányok befejezését, a szakmai képzésben, továbbképzésben való részvételt, a szervezett politikai oktatáson való jelenlétet igénylik). A kulturális vállalás, a művelődés ügye így — mert nem kapcsolódik az egyének, a kollektívák konkrét napi érdekeihez — jobb esetben „szép, de haszontalan”, mellékes tevékenységgé degradálódik, vagy rosszabb esetben — „muszáj”-íze miatt — éppen negatív motivációs szerepet tölt be. A művelődés és munka különválasztása, mechanikus, merev elkülönítése ma még csak a szakmai képzés területén oldódott fel.

A munka nélküli kultúra és a kultúra nélküli munka abszurd konfliktusa fejeződik ki a kulturális ösztönzők egyoldalúságában is: ma is gyakori a tanszervásárlással, órabéremeléssel, egyszeri pénzjutalommal, szabadsággal tanulásra ösztönző gyakorlat — a tanulás egyéni és társadalmi érdekeit szintetizáló erkölcsi ösztönzők helyett. Ez számos felesleges munkahelyi konfliktus mellett újabb szemléleti torzulást is okoz, hiszen az a dolgozó, aki mert tanul, külön juttatásban részesül, tudásának gyarapodását és gyarapítását csakis az üzem érdekének és feladatának tekinti... A művelődés ilyen elszakadása a konkrét helyi feladatoktól és érdekektől persze ellenpólusa a másik, nem kevésbé veszélyes szélsőségnek: az egyszeri, alkalmi vagy csak kezdeti tudásgyarapodástól gyakran azonnali, praktikus is érzékelhető, forintban is kifejezhető hasznot remélnék. Ebből a művelődésfelfogásból aztán nem egyszer passzivitás, vagy a műveltség tartalmának szűkítése következik. (Ezért is tapasztalható, hogy az elmúlt évek erőfeszítései főként a felnőttoktatásban, a statisztikailag könnyebben regisztrálható területeken, s kevésbé a hagyományos művelődési formákban (pl. a munkásművészeti mozgalomban) mutatkoznak. A nagy hagyományú munkás-énekkarok, zenekarok, színjátszó együttesek utánpótlási gondjai ezt éppúgy mutatják, mint az újabb törekvések, művelődési formák stagnálása.)

Nem kisebb szemléleti problémát jelent ma a szocialista brigádok életében a vállalások uniformizálása, túlszervezése. Ennek — a tapasztalat szerint — több oka is van; a legfontosabb azonban kétségkívül az irányítás mechanikus „verseny-szemlélemből” fakad. A kollektívák nagyobb része nem saját valós szükségletei, belső igényei, reális lehetőségei alapján vállalkozik, hanem pontozásos mutatóval „megfejtelt” versenynormák szerint vállal — „újságelőfizetést”, „két könyvelőolvasást”, „10 ismeretterjesztő előadást”, „közös színház- vagy mozilátogatást”. A közös tevékenység mechanikus erőltetése egyébként is sok szervezési gondot okoz (pl. a bejárók, a kisgyermekes anyák körében), tartalmi veszélyei azonban még nagyobbak (az izlés és érdeklődés szabványosítása, az „átlag”-szemlélet kialakítása, amely a bontakozó figyelmet béklyózza le, s teremti rosszszívű „kulturális skatulyákat”).

A vállalások homogenitása azonban összefügg a brigádok, s tágabban az üzemi művelődés más, egyre jobban érzékelhető hiányosságaival is. A művelődés társadalmi szerepének hangsúlyozása, a párt- és tömegszervezetek ösztönző-nevelő munkája sokakban megérlelte a felismerést: a munkásosztály műveltségének növelése politikai kérdés, hatalmi kérdés — hatása, jelentősége a társadalmi-gazdasági élet valamennyi területén érezhető — nemzedékeken keresztül. E felismerés és cselekvési szándék, az általános egyetértés azonban sok helyütt hozzáértő támogatás, nélkülözhetetlen tanács és bátorítás, a realitásokat kifejező kezdeményezés nélkül maradt. A brigádok kulturális életében funkcionál a leggyengébben a patronálási rendszer (bár egyébként is időszerű lenne végiggondolni: hány brigádnak van valóságosan is patronáló-segítő társa), s itt hiányzik legjobban az üzemi értelmiség nagyobb aktivitása. A termelés-irányítás különböző pontjain dolgozó üzemi szakemberek aktív

közreműködése a brigádok kulturális igényeinek alakításában, az üzemi művelődésben szinte kizárólag a szakmai képzésre, továbbképzésre összpontosul: s bár ma már három nagyüzemünkben működik önálló TIT-csoport, s munkájuk széles tematikai skálát érint — a kezdeti tapasztalatok még józan mértéktartásra intenek. (Viszonylag jobb helyzetben csak azok az üzemek vannak, ahol önálló üzemi kulturális intézmény működik —, bár az egy-két függetlenített népművelő 3—4000 ember művelődéséhez közvetlenül érdemi segítséget aligha adhat.) Az üzemek nagy része a lakóhelyi kulturális intézményektől vár segítséget; az üzem és a lakóhely eleven kapcsolata egyébként nem csupán kulturális kérdés, számos jó példa igazolja, hogy az élet legkülönbözőbb területein „él” ez a kapcsolat, s évről évre erősebb. (Néhány nagyüzemünk — kohászati üzemek, ZIM, öblösüveggyár — a közművelődés-politikai határozat feldolgozásakor biztató, hasznos — sajnos, folytatás nélküli — kezdeményezéssel kísérelte meg az üzem és a lakóhely kapcsolatát a kulturális területeken is kialakítani. Azóta megszűntek a környező falvakba szervezett kulturális „tájé-lások”, az anyagi feltételeket javító felajánlások.)

Az eddigiekben jelzett szemléleti problémák sorában nem hagyható figyelmen kívül az a veszély, amely különösen az elmúlt másfél-két évben a kulturális intézmények és az üzemek jelentős részében megmutatkozott: a folyamatosság hiánya, a kampányszerűség, amely minden esetben csökkenti a koncentrált erőfeszítések hatását, de különösen káros ott, ahol bizonyos fokozatok kihagyása, a türelmes nevelő munka elmulasztása, az izlés- és értékrendek folyamatos formálása nélkülözhetetlen. Az utóbbi években egyre gyakoribb lett az olyan különböző akciók, rendezvények, vetélkedők száma, amelyek tudatosabban, programszerűen épülnek a szocialista brigádok kínálta kulturális lehetőségekre. A munkásművelődés általában konkrétabbá, gyakorlatiasabbá vált. De nem maradhat szó nélkül az akciók szervezésében megmutatkozó fogyatékoság: a valós műveltségi viszonyok alapos ismerete, a fejlődési fokozatok reális számbavétele nélkül, öncélúan bonyolított programok száma sem kevés. A helyzet, az igények, a kulturális aktivitást befolyásoló motívumok pontos számbavétele miatt ezek az akciók „rövid távra szólnak”, hiányzik belőlük az egymásra építő célszerűség, ezért hatásuk is csak időleges.

A vizsgálat számos más fontos tanulsága (a brigádok összetétele, a brigádvezető felkészültsége, a művelődés tárgyi feltételei mint aktivitást befolyásoló tényezők, az üzemek közötti kapcsolatok fejlettsége mint lehetőség stb.) sem hanyagolható

el. A jövő útja szempontjából azonban a mind több brigád jó példájából adódó következtetés a legfontosabb: a munkáskollektíva mint közösség — fontos, döntő hatású a művelődés szempontjából is. Azokban a brigádokban, ahol az emberi törekvések, az értékrend, a meggyőződés egysége fogja össze a dolgozókat, nem csupán a munkahely közössége; a kollektíva tagjai iránt érzett felelősség, a kollektíva egészségéért vállalt közösségi a legfontosabb ösztönző. A kultúra, a művelődés közösségteremtő hatása régebben ismert társadalmi törvényszerűség.

A mozgalom fejlődése, a szocialista brigádok kulturális munkájának új útjai ma már egyre jobban kirajolódtak. A személyre szabott, a fokozatokat és a lehetőségeket reálisan számba vevő vállalások kialakítása érdekében megtörténtek az első intézkedések: a hamarosan megalakuló vállalati munkabizottságok révén az üzemi művelődés is minden bizonnyal megfelelő gazdára talál. Várható a tömegszervezetek, mozgalmak kulturális munkájának megújulása is — erre a szakszervezeti és a KISZ-kongresszus határozatai egyaránt garanciát jelentenek. Az üzem, a munkahely egészét átfogó aktív hálózatok hasznosítása a szocialista brigádok kulturális mozgalmában a munkásművelődés újabb fellendülését eredményezheti.

Természetesen a szocialista brigádok kulturális nevelőszervező munkája, közösségteremtő hatása nem fejlődhet a brigádok belső szándékának, igényeinek változása nélkül. A tanulást gyanakvóan szemlélő, a munkától való menekülés lehetőségeként értékelő felfogás jelei ma is megmutatkoznak a brigádokban. Esetenként a nagyobb hagyományokkal rendelkező kollektívákban is a megtorpanás jelei mutatkoznak („Most a gazdaságon van a sor, a művelődés nem aktuális feladat” — vélik; emiatt tűnik például a háztáji gazdaságban a szabad idő alatt végzett munka és a tanulás, művelődés konfliktusa feloldhatatlannak: ezért látja a gazdasági vezetők egy része is a munkafegyelem-javítás fontos eszközének a tanulási munkaidő-kedvezmény megvonását...).

Ezeken a gondokon a dolgozó kollektívák csak önerejük-ből nem képesek úrrá lenni; tanácsok, útbaigazítás, kezdeményezés, a feltételek javítása nélkül ma már lényeges változásokra nem számíthatunk. Újabb programot az élet, a brigádok adnak: meggyőző, cselekvést sürgető munkánkban a művelődés tartalmát, rendszerességét, életmódot, munkát, magatartást alakító jellegét, s a brigádok törekvéseit, igényeit serkentő közfigyelmet kell támogatnunk.

Kiss Aurél

„Keressük a megoldást...”

„A szocialista brigádmozgalom az elmúlt másfél évtizedben a munkásosztály szocialista fejlődését segítő legfontosabb tömegmozgalom lett, amelynek céljait 1959-ben 121 540, 1972-ben pedig már 1 278 457 dolgozó tette magáévá. A nagyüzemi munkásságnak 65 százaléka, az egész munkásosztálynak mintegy a fele a szocialista brigádokban dolgozik. Tagságuk a munkásosztály valamennyi rétegét átfogja... A szocialista brigádok művelődési helyzetét több tényező határozza meg, ami nagymértékben befolyásolja a körükben folytatható kulturális munkát is... A szocialista brigádok munkájának általános rendjébe illeszkedő kulturális vállalások azt szolgálják, hogy a brigádtagok magasabb műveltségre törekedjenek, minél előbb és minél teljesebben birtokba vegyék az általános és a szakműveltséget, a szocialista kultúrát. A brigádok ezt a célt alapjában helyesen értelmezik...” (Az MSZMP KB agitációs és propagandabizottságának állásfoglalásából.)

Az elmélet próbája a gyakorlat. A valóság vállalásának az a célja, hogy elveinket, elképzeléseinket szembesítsük a jelenségekkel, megvizsgáljuk, hogy a társadalom fejlődésére vonatkozó elképzeléseink mennyiben felelnek meg az emberek egyéni elképzeléseinek; hogyan fejlődött a szocialista gondolkodás, a szocialista erkölcs és életmód: melyek azok a tényezők, amelyek segítik, s amelyek akadályozzák a szocialista embertípus kialakulását.

Ezt a célt, a valóság vállalását szolgálta a megyei pártbizottság propaganda- és művelődési osztálya által irányított vizsgálat is, aminek során megvizsgálták több szocialista brigád kulturális nevelő és szervező munkájának fejlődését, a brigádok kulturális tevékenységét jellemző tendenciákat.

★

A huta körül úgy mozognak az emberek, mintha táncot lejténe: mozdulataikat a technológia logikája szerint koreografálták, bár a szemlélő olykor úgy érzi, mintha zűrzavar uralkodna a pódiumon.

Az olvasztókemence zajában a kiabálást sem hallani, a gyakorlottabbak egymás szájáról olvassák le a mondanivalót. Ha körülményesen is, de megértjük egymást a brigádvezető helyettesével. Bólint, hogy munkaidő végeztével találkozhatunk. Itt, nem messze a munkahelytől, a művezetői irodában...

— Mióta dolgozik együtt a brigád?

— Több mint három éve — válaszol a megtermett brigádvezető-helyettes.

— Hogyan készítették el, állították össze a versenyvállalást. Mit vállaltak művelődésük érdekében?

— Figyelembe vettem a régebbi naplót, beszélünk róla brigádgyűlésen — válaszol bizonytalanul a brigádvezető-helyettes. — Három párttagunk pártoktatásra jár. Ki milyen szervezetnek a tagja, olyan szemináriumot látogat. A nyolc osztálya egy kivétellel mindenkinek megvan. A Jóska tizenkilenc éves, két osztályt járt, most már öregnek vallja magát. Meg úgy érzi, hogy a jelenlegi munkájához nem kell az általános iskola, így is megkeresi a kétezer forintot: „az iskola pedig nem hoz pénzt”...

— Aki húszéves koráig nem tanult,

jobb, ha bele sem kezd — jegyzi meg a brigád legidősebb tagja.

A brigád olyan munkahelyen dolgozik, ahol korábban nem firtatták, hogy kinek van szakmunkásvizsgája. Ezentúl viszont már az élet szorítja rá az embereket a tanulásra. Azazhogy azt, akit lehet. A brigád kulcsembereinek — négyen vannak — van vizsgájuk.

— A verseny elbírálásakor nem hátrányos, ha a brigád tagjai nem tanulnak?

— Nem vettük észre.

— És ha csak akkor kaphatnának szocialista címet, ha mindenkinek meglenne a nyolc általánosa?

— Ez fogas kérdés — jegyzi meg a brigádvezető-helyettes. — Na persze, ha a tanulásért kapná az ember a forintot, akkor biztos, hogy mindenki iparkodna iskolázni. De nem így van. S nekünk elsősorban az a lényeg, amiből élünk. Nem igaz?

Egyik-másik bólogat. A többiek csak maguk elé néznek.

— Olvasni szeretnek?

— Én egy könyvet se tudnék elolvasni, annyira ideges vagyok. De a pénzt nagyon szeretem olvasni — jegyzi meg az egyik brigádtag. Másikuk jelzi, hogy időnként olvas — „indiános” könyveket. Televíziót felületesen néznek, moziba néha eljutnak, de egyetlen új filmet sem tudnak megnevezni.

— Szabad idejükben mit csinálnak?

— Néha a műszak után összejövünk, egy kis söröcske jólesik. Bemegy mindenki az „olcsó helyre”, lekortyolja az italt, a vidékiek meg máris szaladnak az autohoz. . .

— Gyakran fordul elő ilyesmi?

— Előfordul — szól közbe a legidősebb. — Mit gondolnak, lehet ezt a munkát bírni ital nélkül?

— S amikor külön töltik a szabad időt?

A legzömökebb, akiről jól látni, hogy falusi:

— Hazavisz az autót, elvégzem a ház körüli munkát, azután a gyerekekkel vagyok. Van egy tizenegy és egy nyolcéves. Tollaslabdázunk, sétálunk. Vasárnap néha kirándulunk. . .

— Segíteni szokott nekik a tanulásban?

— Igen, a kisebbeknek. Nekem ugyanis csak nyolc osztályom van. A nagyobbaknak így a feleségem segít. . .

— És ha a nagyobb kérdez valamit?

— Neki azt mondom, hogy „várjuk meg anyukádat”. Ő később járt iskolába, neki jobban a fejében van. Azt nem mondhatom meg, hogy nem tudom. . .

✱

A másik brigád a múlt évben ezüst fokozatot ért el. A termelési eredményt rendszeresen a 100 százaléknál felett teljesíti; a napló ezt helyenként rögzíti is. Jobbára azonban csak a vállalat szerepel a lapokon. A közösségi élet eseményeinek nyomaival alig találkozni: „voltunk koszorúzni”, „kivonultunk” — ilyen és hasonló beírásokat találni.

A brigádvezető fiatal, izmos, ener-

gikus ember, egy pillanatra sem teszi le a kezéből a munkát. Felnéz, s csak ennyit kiabál a fülünkbe: „Mit gondolnak, nem érek én rá beszélgetni. Abból nem lesz forint. . .” A meghökkentően gyakorlatias fogadtatás után mégiscsak létrejön a találkozó.

— Ez a szocialista brigád „minősített” brigád?

— Hát, ha a három bronz- és az egy ezüstjelvényt annak lehet nevezni. Igen szép teljesítményt produkáltunk tavaly is, de vannak bizonyos hátráltató körülmények. . . Én például hetenként építőipari szakközépiskolába járok Pestre, és nélkülem nehéz a brigádnak. Ezért is igyekszem máskor jól ráverni, nehogy csökkenjen az eredmény.

— Miért tanul?

— Elsősorban a szakmai fejlődés érdekében. Másodszor pedig azért, mert lehetőség van rá, s egy kis ész is van a fejemben. . .

— Előbbre szeretne jutni ezáltal?

— Dehogyan is! Én rosszabbul járnék, ha az iskolám alapján kiemelnének mint művezetőt. Akkor kaphatnék esetleg háromezer fixet. . .

— Akkor mégis, miért vállalta?

— Tulajdonképpen a feleségem beszélt rá. Mondta, hogy most jó erőben vagyok, de mi a biztosíték, hogy ez öt év múlva is így lesz.

— S a többiek?

— A brigádból mindenkinek megvan a nyolc osztálya, s kettő kivételével a szakmunkás-bizonyítványra is. . .

— Mit vállalt a brigád a műveltsége fejlesztése érdekében?

— Én azt, hogy elvégzem a harmadik osztályt. Mindannyian részt veszünk a szakszervezeti oktatásban, illetve én a KISZ-oktatásban.

— Színházba, kiállításra jár-e a brigád?

— Igen, eljutunk oda is. Én például időnként elmegyek a megyei művelődési házba. A múltkor az Antigonét láttam. De milyen jól jött! Mert tanultunk is róla. . .

— S a többiek?

— Én válaszolok — folytatja a brigádvezető. — A többiek vidékiek. Néha vidéken is van előadás. Hétfőn a Jóskáéknál a Hofi lépett föl. Nemrégiben pedig a Bergendiek jártak egy másik faluban. . .

— Hogyan jutnak jegyhez?

— Itt a gyárban nem kapni jegyet, csak a pénztárnál. Akkor van baj, ha népszerű zenészek érkeznek. Akkor az összeköttetés se segít.

— Honnan tudják, hogy „mi a műsor”?

— A NÓGRÁD-ban benne van a műsor — mondják.

— Mindenki olvas újságot?

Az összevillanó tekintetek a szavaknál is jobban beszélnek.

— Hogyan készítették el a művelődési vállalatot?

— Olyat nem vállaltunk, amit nem tudunk teljesíteni — magyarázza a brigádvezető. — A sok vidéki miatt kár lenne

közös színház-, mozilátogatást vagy ilyesmit vállalni. De lehet például a segédmunkásokból betanított munkást nevelni. A szakmai továbbképzés áldozattal jár, de ez csak átmeneti. Ha naponta negyed-, fél órát fordítunk a betanításra, csökken a brigád teljesítménye, de ez valahol majd megtérül. Aki előre tekint, s van sütnivalója is, az így gondolkodik. . .

— Segített valaki a vállalat összeállításában?

— Nem fogták a kezünket. . .

— Szól valaki, hogy megjelent egy jó könyv, amit érdemes elolvasni? Vagy rendezvény, amit érdemes megnézni?

— Hacsak egymásnak nem szólnak. . .

— A művelődési otthon vagy a párt-szervezet, a szakszervezet megkeresi-e a brigádokat a munkahelyen, hogy ne csak számon kérjen, hanem segítsen is?

— A termelési tanácskozáson találkoznak az illetékesekkel.

— Miről beszélnek?

— A termelésről. Vagy a nagyfőnök behív bennünket az irodába, s lebarnít, ha nem megy a termelés. Különösen az export.

— Mégis, honnan tud a brigád a művelődés gazdagításának lehetőségeiről?

— Aadtak az év elején „ajánlást” a vállalattól. . .

— Mi volt az ajánlásban?

— Hát általános dolgok; hogy tanuljunk, művelődjünk stb.

— Akkor honnan tudják, hogy konkrétan hol, hogyan elégíthetik ki az igényeiket leghasznosabban?

— Van például itt a gyárban egy kis könyvespavilon. Ott járunk el naponta. Ki sem lehet kerülni. Időnként megnézem, van-e valamilyen újdonság. A pavilon vezetője ismerős, még ajánlani is szokott, mert tudja, mi az, ami érdekel. Nemrégiben vettem néhány könyvet. De idő kellene az olvasáshoz, hogy az ember ne csak szórakozásból olvasson, hanem azért is, hogy „fej” legyen. A barátom hiába akarna olvasni, neki ott a kert, a ház körüli dolgok. . .

— Világos dolog, könyvvel nem lehet felásni a kertet. A munkát és az olvasást ne keverjük össze. De miért ne lehetne olvasni a munka mellett?

— Kellene, de én sem olvashatok szép-irodalmat, ha nekem meg az elektrotechnikát kell olvasni. . .

— Kétségtelen, a feladat szab sorrendet. De vajon a brigád miért vállal olvasást, moziba, színházba járást? Muszáj vállalnia, hogy valamilyen kitüntetést kapjon, vagy mert érzi, hogy szükség van rá?

— Nem értem. . . Nem hiszem ugyanis, hogy létezik olyan ember, aki azzal tetszeleg, hogy buta. És azt sem hiszem, hogy a buta embert kedvelik a társai. Mindenki jobbra vágyik, és ebben persze segít, hogy a szocialista brigádmozgalomnak is vannak „követelményei”.

— Előírják-e, hogy mit vállaljon a brigád, vagy a brigádtagok „belülről” érzik, kellene valamit tenni a művelődésük gazdagítása érdekében? Vagy azt érzik, hogy lefűjték a siktát, átmegyünk az „ol-

csóba”, lehajtunk néhány pohárral, hazamegyünk, lefekszünk. Esetleg magnót hallgatunk. Rádió, könyv, televízió nem kell. Jó így, ahogy van?

A brigádvezető hallgat, mint aki még egyszer végiggondolja a szavakat. Lassan töri meg a csendet:

— Úgy érzem, hogy valamilyen felvilágosító munkát kellene végezni. Tulajdonképpen hibásnak kell tartani magamat is. Én lennék hivatott arra, hogy a brigádon belül megpróbáljam ebben is irányítani a fiúkat: „itt van egy jó könyv, olvassátok el, majd megbeszéljük; vagy, este lesz a televízióban egy tudományos kisfilm, nézzük meg...” De nemcsak mi vagyunk hibásak. Úgy-ahogy ellátjuk a szakmai feladatunkat. Sok esetben rutinból. De nagyon kellene a segítség, hogy a kultúrában miből válogassunk...

— A salgótarjáni műsorfüzetet például ismerik?

— A sógornóm hordja, mert ő bejár a „József Attilába”...

— Ide a gyárba nem hozzák be?

— Itt még nem láttam.

— A gyári művelődési otthon segít ajánlásokkal?

— Újabban kaptam papírost, hogy a kultúrotthonnak milyen műsora lesz. Falragaszon, faliújságon is jelzik az egyes műsorokat. De, hogy valami miért lenne érdekes vagy hasznos, arról ezek a jelzések nem árulkodnak.

— Azt mondhatjuk akkor, hogy a brigádok nem tájékozottak eléggé, s már a választásnál bajban vannak?

— Bátran mondom, hogy igen.

★

„Társadalmunk szocialista fejlődésének egyik alapkérdése a dolgozók általános műveltségének emelése és szakképzettségének növelése” — foglalt állást a X.

pártkongresszus. A párt XI. kongresszusa pedig így fogalmazott: „Társadalmunk olyan színvonalú és hatású ideológiai, kulturális és közművelődési tevékenységre tart igényt, amely tudatosabban formálja az emberek szocialista gondolkodását, eszmévilágát.”

Azt már tudjuk — a gyakorlat bizonyította —, hogy a szocialista kulturális forradalom stratégiai céljainak megvalósítására törekvő művelődéspolitikai nem koncentrálna figyelmét pusztán a művelődés lehetőségeinek bővítésére. Az eddiginél gondosabban kell törekedni az emberek művelődési törekvéseit közvetlenül befolyásoló körülmények tudatos alakítására, az egyes ember művelődési aktivitásának ösztönzésére, a kultúrában való személyes érdekelttségének kibontakoztatására és fejlesztésére.

★

A gyár létszáma nem éri el a háromezer főt. Ebből háromszáz körül mozog az alkalmazottak száma, a többi munkás. A munkások közül 35—40 százalék a szakmunkások aránya. A szocialista brigádok száma meghaladja a százhatvanat. A brigádokban több mint ezeröttszázan dolgoznak. A dolgozók között nagy a bejárók aránya.

A gyárban folyó munka megköveteli a nagyobb szakmai és általános műveltséget, mivel a gyári technika és technológia fejlődése rohamos. Fokozódik a munkaterületek gépesítése, mindjobban kezd kiszorulni a nehéz fizikai munka. Kevesebb lesz a legképzetlenebbek, a segédmunkások rétege, növekszik a betanított munkások aránya, de a legfontosabb lenne a szakmunkások számának a növelése. Ugyanakkor a gyár ezer dolgozójának nincs meg az általános iskolai végzettsége. Igaz, az üveges szakmában alig fél évtizede követelmény a nyolc osztály. Jelentős részarányúak azok a munkák, ahol nincs iskolai végzettségre előírás. S „örülnek, ha embert kapnak...” — tájékoztat a nagyüzem szakszervezeti bizottságának titkára és versenyfelelőse.

— A szocialista brigádmozgalom milyen lehetőséget kínál a műveltség gyarapítására?

— Az idén már arra ösztönöztük a dolgozókat, hogy a kulturális vállalásokat személyre szabva tegyék meg. Mert ez az igazi.

— S így történt?

— Nem merném mondani, hogy igen. De úgy érzem, hogy mindenki azt vállalja, amivel el van maradva.

— S vajon honnan tudja, hogy mivel van elmaradva? Például egy segédmunkás. Megmondja neki valaki? Mit mutatnak a vállalások felülvizsgálatának a tapasztalatai?

— A brigádok háromnegyed része hajlandó a bizottság által előírt vállalásokat megtenni, a negyedrésze nem. Olyan is

van, hogy megteszik a vállalást, de nem vezetik a naplót...

★

A vállalat pártbizottságának titkárát a tapasztalatok összegezésének, a következtetések levonásának igényével kerestük fel.

— Úgy érzem, sok mindent feltételezünk a szocialista brigádmozgalomról, különösen a művelődés vonatkozásában, ami azonban csak bizonyos pontokon egyezik a valósággal. Mi az oka?

— Az utóbbi években sokat léptünk előre. Pénzjutalmat adunk azoknak, akik eredményesen elvégzik az iskolát. De ez nem old meg mindent. Én elsősorban szemléleti problémákat látok: minden a termelés. Hiszen ebből élünk. S emellett nincs a helyén a hármasszóna az a része, amely így szól: szocialista módon tanulni. Három-négy évvel ezelőtt mi a magunk részéről megtettük a magunkét. Megtette a szakszervezet és a KISZ is. Kimondtuk, hogy azok a tisztségviselők, akiknek hiányos az iskolázottságuk, mutassanak példát az előrelépésben. Számosan akkor végezték el a hetedik, nyolcadik osztályt.

— Mindezek ellenére, úgy érzem, fennáll az a veszély, hogy kizárólag csak a termelési kérdésekkel törődünk, s nem fordítunk kellő gondot a művelődésre és a szocialista életmódra.

— Így van. De hagy' tegyem hozzá, hogy a szocialista brigádokban is elsődlegesen az érdeklő a kollektívát, hogy a tervet teljesítette-e, az export maradtalanul elkészült-e, hol kell pótolni valamit. A tanulás és a szocialista életmód csak ezután következik. Nem a magunk védelmére mondom, de a szocialista brigádvezetők első országos értekezletén sem „hegyezték ki” eléggé ezt a kérdést.

— De a X. és a XI. pártkongresszuson már hangsúlyozott figyelmet kapott ez a kérdés. Eppen a szocialista ember „kiművelése” kapcsán. Ez sem hozott változást?

— Változás van. Az is változás, hogy nemcsak a Stécé-meccs közös meglátogatását, vagy a szépasszonyvölgyi kirándulást vállalják, hanem a közös mozi- és színházlátogatást, kirándulást stb...

— A gyár fejlődése mennyire ösztönözte a brigádokat a művelődésre?

— Nagy gondunk a szakmunkáshiány. Ez a szakma manapság már nem száll apáról-fiúra, mint egykor. Arra ösztönöztük a brigádokat, hogy tanítsák meg egymást a szakma fogásaira, hogy ne csak egy-két gyártmányt tudjanak készíteni, hanem minél többet. Az ösztönzésnek azonban ellentmondanak a lehetőségek. Ugyanis termelés közben nem lehet tanulni. A brigádok nem vállalják a kieső időt. Munkaszüneti napon meg gazdaságtalan egy nagy berendezést beindítani azért, hogy néhány brigádtag tanuljon...

— Akkor mit lehet mégis csinálni?

— Keressük a megoldást... S várjuk a közvetlenebb támogatást a kultúra üzemén kívüli „hivatalaitól”...

Pádár András

A táppénz értékéről és mértékéről

Az elmúlt évre esett a SZOT-társadalombiztosítás bevezetésének 25. évfordulója, és 1975. július 1-én kimondhattuk: „*Hazánkban az egészségügyi ellátás állampolgári jogra emelkedett*”.

Többet és hatékonyabban termelni csak az egészséges ember tud. Az élet- és munkakörülmények azonban a vele született adottságok mellett előidézhetnek olyan egészségi változásokat, amelyek hosszabb vagy rövidebb átmeneti keresőképtelenséggel járnak. Egy országra, egy megyére vonatkoztatva a dolgozók megbetegedési arányszámát a táppénzes (morbidity) statisztika mutatja meg; s ez a mutató megyénkre vonatkozóan nem kedvező, mert állandóan az országos táppénzes arányszám felett mozog.

Ha a 15 éves táppénzes arányszámaink adatait megfigyeljük, akkor megállapíthatjuk, hogy 1960-tól 1965-ig az emelkedés lassú, de tendenciózus, 1965-től viszont kifejezetten meredek emelkedést mutat: ez az emelkedés legmagasabb csúccsal 1970-ben tetőzött.

A gyors emelkedés mind az állami egészségügyet, mind a társadalombiztosítást, de az üzemek műszaki, gazdasági és szakszervezeti vezetését is arra ösztönözte, hogy az egészségügyi ellátásban, a keresőképtelenség elbírálásában, a betegellenőrzésben, de főleg a táppénzes állományban levő betegek ellenőrző vizsgálatában olyan mennyiségi és minőségi változást foganatosítsunk, amely lehetőség szerint megállítja (vagy jobb esetben csökkenti) a táppénzes görbe hirtelen emelkedését. Természetesen úgy, hogy ezek az intézkedések a tényleges betegek gyógyulási érdekeit nem sérthetik! A hozott intézkedések sokoldalúsága folytán 1973 végéig sikerült is a mutatók meredek esését elérni úgy, hogy az 1970-es megyei 7.5 százalékos 6.3 százalékra csökkent, a salgótarjáni igazgatóság területén pedig 8.2 százalékról 6.4 százalékra zuhant le. (A balassagyarmati kirendeltség táppénzes arányszáma viszont 1969-től — amikor is 5.7 százalékra emelkedett a megelőző évi 4,5 százalékról — változatlanul megtartotta a tendenciózus emelkedést: részben azért, mert a balassagyarmati mezőgazdasági terület iparosodásának üteme kifejezettebb lett, másrészt pedig, mert akkor még a balassagyarmati kirendeltség területén nem valósították meg az új rendszert, hatékonyabb és rendszeresebb táppénzesbeteg-felülvizsgálatot.)

A SZÁMOK BIZONYÍTÓ EREJÉVEL

1975 első fél évét összehasonlítva 1974 első fél évével, kitűnik, hogy az országos táppénzes arányszám 6,3 százalék, megyénk féléves arányszáma 7,4 százalék, az igazgatóságé 7,6 százalék és a kirendeltségé 6,6 százalék.

Az újabb emelkedés okaként el kell ismernünk, hogy a gyermekápolási táppénz bevezetése és igénybevétele, a veszélyeztetett terhesség címén való állományba vétel sokszor a terhesség első megállapításától a szülésig növeli a táppénzes állományt.

A korábbi évek szituációiból megyénk bányaiparának részbeni szanálásával kapcsolatban az emberekben megmaradt a látszólag könnyebb rokkantsági nyugdíjba való kerülés lehetősége, ami más iparágakban dolgozók szemében is célá vált, mert a rehabilitáció helyett a betegek a biztosabb és több szabad időt nyújtó rokkantsági nyugdíjba törekednek.

Természetesen, ha ezeken túl megnézzük nagyüzemeink élenjáró betegségecsoportjait, akkor a magas táppénzes arányszámokban a betegségecsoportok sorrendjében első, második vagy harmadik helyen szerepelnek a mozgásszervi megbetegedések, az üzemi és nem üzemi balesetek összesen, a felső légúti megbetegedések, a szív- és a vérkeringési szervek megbetegedései.

Elszaporodtak az 1—7 napos táppénzes állomány esetei is. A táppénzes arányszám elemzése és kritikája feltárja, hogy az 1—7 napos táppénzes állományban gyakran előfordulnak alapvetően is indokolatlan állományba vételek. Ezek az esetek a ráfordított kifizetett táppénzértékkel és termelésből kiesett műszakokkal jogtalanul terhelik népgazdaságunkat. Céлом az volt,

hogy feltárjam ezeket az eseteket és rámutassak arra, hogyan lehet megtisztítani táppénzes arányszámunkat népgazdasági érdekből úgy, hogy érvényt szerezzünk orvos-közgazdász vonatkozásban is a jól megalapozott, kivizsgált 1—7 napos esetek elismerésének. Elemzésem az 1—7 napos táppénzesekkel kapcsolatosan a megye egész területére vonatkozik. A Társadalombiztosítási Igazgatóság és Kirendeltség területéről 81 üzemi kifizetőhelyétől kértem írásos információkat azokról az 1—7 napos gyakori táppénzesekről, akik öt alkalomnál többször voltak táppénzes állományban.

Elemzésemet a kiemelt, népgazdaságilag fontos tíz vállalat (üzem) 1—7 napos táppénzes eseteinek vizsgálatával kezdtem. A kiemelt 10 üzemben ez az arány az alábbi: Salgótarjáni Kohászati Üzemek (7,7 százalék), Zománcipari Művek salgótarjáni gyára (9,3 százalék), öblösüveggyár, Salgótarján (8,9 százalék), Állami Építőipari Vállalat, Salgótarján (6,3 százalék), síkfüveggyár, Salgótarján—Zagyvapálfalva (7,0 százalék), Építési Kerámiagyár, Romhány (6,1 százalék), Nógrád megyei Textilipari Vállalat, Salgótarján (8,7 százalék), 2. sz. Volán Vállalat, Salgótarján (6,0 százalék), Pestvidéki Kőbánya Vállalat nógrádkövesdi üzeme (5,2 százalék).

A 10. üzembről (a Nógrádi Szénbányák) megjegyezni kívánom, hogy 12 üzemegységből tevődik össze, de az analízisemhez hét üzemegység kifizetőhelyétől kértem az 1—7 napos táppénzesekre vonatkozóan írásos dokumentációt. A hét üzem sorrendben a következő: kányási aknaüzem (táppénz: 13 százalék), ménkesi aknaüzem (10,5 százalék), tiribesi aknaüzem (11,3 százalék), szorospataki aknaüzem (11,3 százalék), nagybáttonyi gépüzem (7,6 százalék), Nógrádi Szénbányák építési üzeme (8,5 százalék), Nógrádi Szénbányák Igazgatósága (5,2 százalék). A hét üzem (dolgozóinak átlagos létszáma 1974-ben 5884 fő) 429 1—7 napos táppénzes esetet jelentett: ezek az esetek 1727 1—7 napos táppénzes napot tettek ki összesen. Egy főnek egy napra eső táppénzes értéke 131,15 Ft; az 1727 1—7 napos táppénzes napokra kifizetett táppénzérték 233 391 Ft, az ugyanezekre a napokon kiesett termelési érték összege pedig 589 201 Ft.

A hét bányászatonál a diagnózisok alapján a következő betegségecsoportok voltak megállapíthatók az alábbi esetszámokkal: légúti 193, emésztőszervi 45, szív- és vérkeringési 6, mozgásszervi 68, balesetek 52, egyéb betegségek 65; mind összesen 429 eset. Az egyes betegségecsoportok esetei üzemenként az alábbi napokkal fordultak elő: Kányás 281, Ménkes 495, Tiribes 102, Szorospaták 324, Gépüzem 200, Építési Üzem 202, Igazgatóság 123; mind összesen 1727 nap.

A betegségecsoportok jellegét meghatározza a föld alatti munkahelyi bányaklima és a szállítással kapcsolatos külszíni klíma különbsége (ami a légúti megbetegedésekre hajlamosít); az emésztőszervek betegségénél a bányaiparagi dolgozók rendszeres meleg étrendi, táplálkozási problémái, a mozgásszervi betegségeknél a klímaviszonyok mellett a munkahelyi, szénfal melletti termelési viszonyok dominálnak; az üzemi balesetek a munkahelyi adottságok, valamint a műszakbeli és a hazaszállítási körülmények függvényei, de figyelembe veendő az élet- és munkakörülmények általában.

A kiemelt tíz üzem többi egységének különböző profiljai a maguk sajátosságaival hatnak a dolgozók egészségére és testi épségére. E 10 üzem részéről az 1—7 napos táppénzes forgalomban 167 dolgozó vett részt, és ezek közül 96 fő — az összlétszám 58 százaléka — a szociálisan és kulturálisan elmaradt réteghez tartozik. A 167 dolgozó átlagos életkora 33,6 év. Munkakörülményeik szerint a bányaiparban a külszíni munkások, az ipari üzemeknél a segédmunkások aránya túlnyomó; szakmával rendelkező munkások a legtöbb üzemnél nem szerepelnek, és ahol vannak, csak igen szóróványosan. Lakhely szerinti megoszlásuk: a legnagyobb részben a salgótarjáni járásból: Homokterenyé, Nádújfalu, Kisterenyé, Nagybáttony, Cered és Bárna, a pásztói járásból: Pásztó, Mátraszőlős, Mátraverebély, Ecség stb., a szécsényi járásból főleg Nagylóc és Rimóc.

Az ipari üzemek betegségecsoportjai azonosak a bányaiparágéval. A betegségecsoportok bizonyos mértékig rávilágítanak az adott üzemek üzemegységügyi, munkaegészségügyi és munkavédelmi problémáira.

A betegségecsoportok külön-külön a kiemelt tíz üzem vonatkozásában az alábbi esetekkel szerepelnek: légúti 434, mozgásszervi 155, emésztőszervi 111, baleset 115, 4259 nappal. Ebből: Nógrádi Szénbányák 429 eset, 1727 nap; Kohászati Üzemek 73 eset, 317 nap; ZIM salgótarjáni gyára 69 eset, 299 nap; öblös-üveggyár 76 eset, 442 nap; Állami Építőipari Vállalat 53 eset, 259 nap; Romhányi Kerámiagyár 39 eset, 204 nap; síküveggyár 103 eset, 401 nap; Textilipari Vállalat 44 eset, 218 nap; 2. sz. Volán 45 eset, 239 nap; Nógrádkövesdi Kőbánya 25 eset, 153 nap.

A tíz üzemből a kifizetett táppénzes érték 421 370 Ft, a kiesett termelési érték 3 173 613 Ft volt. Természetesen ezek az értékek csak azzal a feltételezéssel jelentették volna a népgazdaság károsodását, ha minden 1—7 napos állományba vételt alapulnak vagy indokolatlannak tartanánk. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy az 1—7 napos táppénzes állományba vételek között is vannak szükséges és indokolt esetek. Az elemzés és a gyakorlati élet tapasztalatai alapján azt a következtetést kell levonnom, hogy az összes 1—7 napos táppénzes állományba vételek 70 százaléka jelent irreális állományba vételt, és 30 százaléka a megalapozottan elfogadható. Az 1—7 napos állományba vételek az össztáppénzes arányszámban olyan nagy részvételt jelentenek, hogy ha csak az 50 százalékát tartanám megalapozotlannak, szakszerűtlennek, akkor is megyénkire vonatkozóan milliókat, országosan pedig milliárdokat jelentene a népgazdaság hasznára ezek felszámolása.

A MEDOSZ-hoz tartozó üzemek hasonló elemzése szerint a kifizetett táppénzes érték és a kiesett termelési érték az alábbiak szerint alakul: 11 üzem 1—7 napos eseteinek a száma 214. az ehhez tartozó táppénzes napok száma 1024. Az előbbi napokra kifizetett táppénz értéke 76 064,63 Ft, az összes termelésiérték-kiesés: 1 018 169 Ft. A diagnózisok alapján itt — mint a korábban elemzett üzemeknél is — a légúti, a mozgásszervi, emésztőszervi és a baleseti betegségecsoportok voltak kimutathatók.

BETEGSÉG ÉS KERESŐKÉPTELENSÉG

Az eddigi elemzések során az egyes népgazdaságilag fontos vállalatok és üzemek 1—7 napos táppénzes eseteit, és az esetekre felhasznált napok összességére vonatkozó sajátosságokat alapítottam meg és elemeztem. Szükséges azonban, hogy az egyes diagnózisok és a hozzájuk tartozó napok közötti összefüggéseket és az egyes keretdiagnózisokat is kritika tárgyává tegyük.

A táppénzes állományba vétel nem tartalmazhat alaptalan, szakszerűtlen, irreális vagy liberális, még kevésbé tudománytalan elveket, mert azok mögött a népgazdaságot megkárosító ajándékozást, felületességet, a szakmai objektivitás mellőzését, vagy a táppénzes állományba vétel tudománytalan gyakorlatát vagyunk kénytelenek feltételezni. Természetesen — ismételten hangsúlyozni kívánom! — magunk is elismerjük az 1—7 napos táppénzes esetek különleges helyzetét az adott betegségek és körülmények között, és tárgyilagosan elismerjük előfordulásuk jogát, de a „pathia”-, „algia”-, „infectio”- és „neurosis”-féle, vagy más átfogó keretdiagnózisokat törölnünk kell a keresőképtheletenséget dokumentáló diagnózisok sorából.

Megyénk táppénzügyi helyzetét minden fölösleges, agresszív, célirányos, ajándékozó vagy liberális szemlélettől és gyakorlatától meg kell tisztítani. Nem lehet és nem szabad a keretdiagnózisok tömkelegét alkalmazni, hanem objektív vizsgálattal, laboratóriumi és szakorvosi segítséggel konkretizálni kell a szubjektív panaszokra épülő és szokványosan 1—7 napos állományba való törekvést és vételt is.

Ez azonban csak az egyik útja vagy tényezője lehet a csökkentés különböző módzatainak és lehetőségeinek. Ki kell szűrni a számító és a krónikusan táppénzbe törekvő egyéneket: tudjuk, nem könnyű feladat ez, de a szakmailag helyes és objektív állományba vétel megszilárdítása az állományba vétel jogával rendelkező orvosok tekintélyét növelni fogja — elsősorban az igazi, a valóban beteg dolgozók szemében. Egyes dolgozók rafináltsága, szimulációja és agresszivitása mintha túlnőtt volna az állományba vevő egyes orvosok szakmai gyakorlottságán és jóindulatán! Márpedig az orvos legyen jó emberismerő, és bírál-

ja el szakszerűséggel az eseteket; nem utolsósorban azért is, mert társadalmunk a gyógyítás feladata mellett rájuk bízta a keresőképtheletenség és a keresőképtheletenség megállapítását is. Az objektivitás és a szakszerűség alkalmazásával.

Jelen orvoslásunknak egyik legkényesebb része a keresőképtheletenség vagy a keresőképtheletenség kimondása, mert igen sok esetben — de mondhatni: csak a célzatos álbetegekkel kapcsolatban — igen sok konfliktus adódhat. A valóban beteg ember őszinte orvosához, az álbeteg ravasz és rafinált. A két embertípus különböző, közöttük az orvosi szaktudás és értelem feltétel nélkül különbséget tud tenni.

Célünk az, hogy megyénk reális táppénzes arányszámát elérjük vagy megközelítsük úgy, hogy az 1—7 napos táppénzes állományba vételt a szakszerűség és az ökonómia szabályainak betartása révén a konkrét és objektív keresőképtheletenség vagy keresőképtheletenség realitásai közé soroljuk. Ezek elérése érdekében kell hangsúlyozni alapellátásunk álláspontját, melynek értelmében: a betegség fogalma nem azonos a keresőképtheletenség fogalmával.

Betegségről általában akkor beszélünk, ha az emberi szervezet állandó biológiai funkciójának harmóniáját valamilyen tényező megbontja, amire az egész szervezet reagál, de alkalmazkodási funkciói nem elégségesek. Szubjektív megítélés alapján egyes emberek betegnek gondolják magukat. Ez a hipochondria és a szimuláció. Bizonyos előnyök megszerzése érdekében célirányosan érdekükben áll ezek alkalmazásának a gyakorlása, és ilyenkor (objektíven kimutatható ok nélkül) különböző szervek hibás működésére, kóros szervi érzésekre vonatkozó panaszokkal állnak elő.

A betegség tényét — így a keresőképtheletenséget is — csak objektív tünetek és panaszok kritikai mérlegelése alapján mondhatjuk ki. Leleplezésük tapasztalt orvos számára vizsgálatok útján nem nehéz feladat.

Az 1—7 napos táppénzes esetek elemzése olyan eredményeket mutat, hogy aligha lenne szakember, aki végigolvasva a diagnózisokat, és mérlegelve a gyógyításra fordított napok számát is, egyértelműen kijelentené: kétely nem férhet az 1—7 napos táppénzesek reális állományba vételéhez.

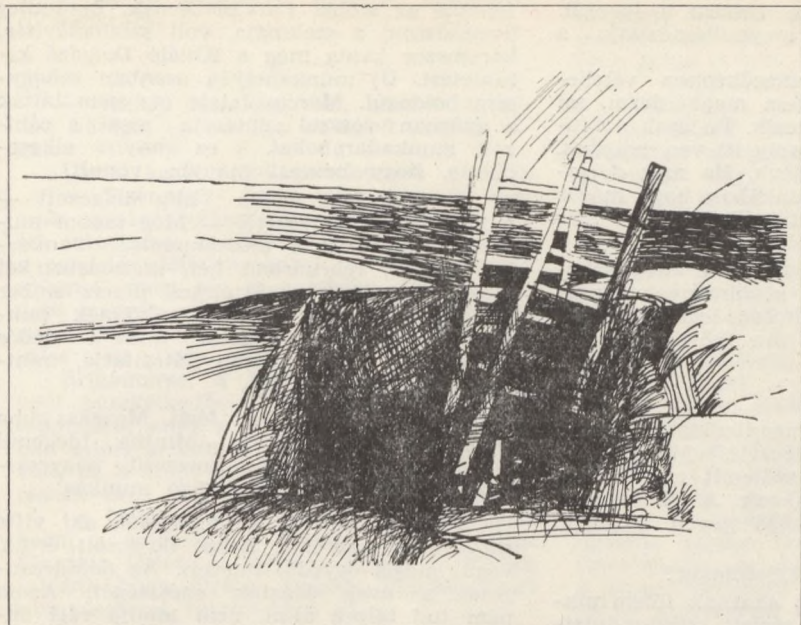
Gyakran előfordulnak olyan állományba vételi diagnózisok, és az azokkal kapcsolatos táppénzes napok, amelyekről úgy kell vélekedni, hogy kimerítik az orvosi szakszerűtlenséget, de talán a felületességet is; és megalapozatlanságuk folytán erősen kétségbe vonható bizonyos állományba vételek és tartások jogsága. De feltételezhető az is, hogy teljes mellőzést szenved társadalmilag az az elvárás, mely szerint az 1—7 napos állományba vétel és tartás esetén különösen nem mellőzhető a népgazdasági szempontok.

A betegek állományba vételét és tartását társadalmunk az orvosi hivatás és feladatok közé sorolta, azzal a meghagyással, hogy a valódi betegek ellátása történjen a legmodernebb szinten, de az „álbetegek”, a célzatosan állományba kerülők részére a népgazdaság rovására alaptalanul semmit sem ajándékozhat.

A tüneti diagnózisokat nem tarthatjuk kielégítőnek a keresőképtheletenség dokumentálására. A keresőképtheletenséget jelentő általános keretdiagnózisok azt sejtetik, hogy az azokat használó, állományba vevő orvos a pontos diagnózist nem ismeri; és így ezekkel kapcsolatosan felmerül az a kérdés, hogy a helyes állományba vétel és tartás gyakorlata érdekében miért nem fordul az állományba vevő orvos előbb laboratóriumi vagy szakorvosi segítségért. Konkrétumok nélkül — véleményem szerint — ezek semmi diagnózisoknak tekinthetők. Az elemzés során megismert és a használatban gyakran előforduló diagnózisokkal kapcsolatban az időfelhasználás szinte határtalannak mondható. Jóformán minden diagnózis 1—7 napos időtartalommal igen gyakran előfordul, de a 7 napon túli időtartam is, bármelyik diagnózis alkalmazása esetén is szerepel.

AZ ORVOS ÉS A BETEG OLDALÁRÓL NÉZVE

A táppénzes állományba való kerülés végső fokon két tényezőtől függ: és ezek közül első helyen a dolgozó ember sze-

replését kell említenem, s csak második helyen az állományba vevő orvost. A táppénzes arányszám alakulása szempontjából mégis fontosabbnak kell tartanunk az állományba vevő orvos funkcióját, aki szakmai tudását latbavetve objektíve kell, hogy gyakorolja a keresőképesség vagy keresőképtelenség elbírálását.

Tekintve azonban, hogy az állományba való kerülés mégis a dolgozótól indul ki (hiszen ő megy az orvosához valódi betegségével, vagy állományba vételi célzattal), itt most elsősorban a dolgozókkal kapcsolatos észrevételeimet kívánom felemlíteni.

Gyakori tapasztalataim szerint a valódi beteg orvosához őszinte, betegségi tüneteit reálisan feltárja, bizik orvosának megállapításában, mert mint szakembertől, várja tőle egészségének helyreállítását és keresőképességének visszanyerését. A célzatosan állományba törekvő dolgozó — mondhatjuk: szimuláns vagy álbeteg — hamis tüneteket szubjektívizál és szinpadias fájdalmat színlelő megnyilvánulással kívánja az orvost félrevezetni, és részvétét az állományba vételhez megnyerni. A célra törekvő dolgozó a táppénzes állományba vétel lazaságát hamar észreveszi, és ez a táppénzes fegyelem fellazulásához vezet. A táppénzes fegyelem fellazulása pedig előmozdítja a célzatos törekvéseken alapuló táppénzes állományba való áramlást.

A dolgozók jó része a műszak utáni szabad idő felhasználását nem a testi és szellemi regenerációra fordítja, hanem az otthoni barkácsolás, maszekolás, a ház, garázs vagy hétféle üdülő építésének a céljaira. Így szervezete nem tud felüldülni, felfrissülni, és hétfőn fáradtan kerül a társadalmi termelésbe. Legyen, bár a dolgozó segédmunkás vagy szakmunkás, amennyiben a hét végi pihenőnapok felhasználása a magánmunka vállalásához nem elégséges, úgy az üzemtől fizetett vagy fizetés nélküli szabadságot igyekszik kérni, és ha ez nem sikerül, akkor törekszik célzatosan táppénzbe. Ezeknél a dolgozóknál az öncélúság hátterbe szorítja a társadalmi termelést.

Egy-egy családból, több dolgozó esetén felváltva, valaki majdnem mindig „táppénzeskedik”. Vannak dolgozók, akiknél a törzsi szellem akadálya a társadalmunkba való teljes asszimilálódásnak és emiatt náluk állapítható meg legkirívóbban a munkaerő-vándorlás, az igazolatlan hiányzások, a szellemi és fizikai gyengeség következtében alacsony termelési eredmények — holott általában népes családdal rendelkeznek, akikről ily módon nem megfelelően gondoskodnak. Társadalmunk ezt a rétegét a családi pótlékkal hathatósan segíti, de sok esetben tapasztalható, hogy ennek ellenére is a legszegényebb réteget képezik. A helytelenül felhasznált családi pótlék eredeti célját nem éri el, mert az az összeg nem a gyermekek egészségügyi és kulturális céljaira, hanem a felelőtlen szülők szertelen életmódjára fordítódik.

Megyénk területén a táppénzes állományba vétel túlsúlyban a 92 orvosi körzetre hárul, és ezért értekezleteken és tanácskozásokon megyénk magas táppénzes arányszámáért —

helytelenül! — a körzeti orvosokat marasztalják el. A táppénzes arányszám alakulása komplex kérdés. Ilyen alapon nem lehet kizárólag csak az orvosi körzetek egyedüli felelősségét abszolútizálni. Minden fórum, amely a táppénzes állományba vétellel foglalkozik, kell hogy kollektív felelősséget érezzen megyénk arányszámának alakulásáért.

Megyénk orvosairól általában elmondhatjuk, hogy a szakmai képzettség megfelelő fokán állanak — többségében még azon felül is —, kivétel nélkül alkalmasak — a szakmai realitás és objektivitás mellett, kellő ökonómiai szemlélettel felvértezve — megyénk magas táppénzes arányszámát sallangmentes, tiszta alapokra helyezni.

Am az a tény, hogy a körzeti orvos területének a lakosai-val, biztosítottjaival egy területen él, sok pozitívuma mellett azal a hátránnyal jár — különösen az 1—7 napos esetek elbírálása alkalmával —, hogy a konfliktusok és az esetleges támadások elkerülése végett sok esetben liberálisan jár el.

A szocialista társadalom a betegek gyógyulása érdekében a legmagasabb szintű betegellátást biztosítja, ugyanakkor az orvos gyakran tapasztalja egyes dolgozók részéről, hogy nem tartják be az orvos által előírt megszorításokat: a veszélyeztetett terhesek nagy része erősen dohányzik, az emésztőszervi fekélyesek alkoholizálnak, dohányoznak, a neurotikus betegek ezeket még szélsőségesebben gyakorolják stb. Az orvos számára elkeserítő, hogy velük szemben szinte tehetetlen, kénytelen eltűrni az ilyen ellentmondásokat.

A MEGOLDÁS FELÉ

Az 57 üzemtől kapott információs adatok alapján a kifizetett táppénz- és a kiesett termelési érték összesen: 8 976 320,24 Ft. Ez az összeg népgazdasági kárként akkor állott volna elő, ha minden 1—7 napos állományba vételt aaptalannak tételeztünk volna fel. A diagnózisok és a felhasznált napok elemzése és kritikája során arra a megállapításra jutottam, hogy a fenti összeg 70 százaléka (esetleg méltányosabb megítélés folytán az 50 százaléka) aaptalanul terheli a népgazdaságot, kerekített értékben hat és egynegyed millió, illetve négy és fél millió forint. Ezek az adatok arra ösztönöznek, hogy feltegyük a kérdést: mi a teendő a reális, tárgyilagos és a szakszerűség alapján gyakorolt állományba vétellel kapcsolatosan?

Nógrád egészségügyi helyzetének tárgyi és személyi feltételei ma már semmivel sem elmaradottabbak más megyék helyzeténél, a társadalombiztosítási szolgáltatások feltételei pedig azonosak. Ezzel szemben azonban úgy vélem (s erről az elemzés meggyőző), hogy minden állományba vételi joggal rendelkező fórumnak mielőbbi hatállyal fel kell számolnia tevékenységében a lazaságot, a szakszerűtlenséget, a táppénzes napokat ajándékozó hajlamot, vagy az esetleges liberalizmust. A táppénzes állományba vétel elbírálásának alapja csak a szakszerűség és az objektivitás lehet!

A felülvizsgálat kísérje figyelemmel az 1—7 napos állományba vételt és tartást is, és törekedjen konzultációjával azokat reális, objektív esetekre leszűkíteni. A megyei felvilágosító központ is foglalkozzon az 1—7 napos táppénzes esetekkel: olyan formában, hogy a dolgozók is megértsék: nem minden betegség vagy betegségi állapot jelent keresőképtelenséget! A táppénzes fegyelem megszilárdítását a táppénzes esetek reális elbírálása már önmagában elő fogja mozdítani, szükséges azonban, hogy az üzemek külön is foglalkozzanak a gyakran táppénzeskedő dolgozókkal olyan értelemben, hogy hangsúlyozzák a társadalmi termelés fontosságát, mint ami népgazdasági szinten alapját képezi életszínelvonalunk további emelkedésének.

Meg vagyok győződve arról, hogy körzeti orvosaink szakmai tudása az átlagosnál magasabb, éppen ezért gyakorlatuk során be kell bizonyítaniuk az objektív táppénzes elbírálás gyakorlatával, hogy nem a beteg irányítja az orvost, hanem az orvos szakszerűsége az egyedüli alap a táppénzes állományba való kerüléshez. Így a dolgozók szemlélete meg fog változni, a megszokott „táppénzbe megyek!”, „kiíratom magam” elvét az orvosok objektivitása meg fogja dönteni.

Homoki László

„Kérem a következőt...!”

— Majd megmutatom én, kinek van igaza! — vágódik ki nagy dérral-durrall az SZTK-rendelőintézet főorvosi szobájának ajtaján egy felpaprikázott hangulatú, középkorú férfi.

— Járkáltatják a beteg embert jobbra-balra, ahelyett, hogy segítenének.

Dermedt figyelem kíséri szavait a váróteremben, majd az ajtó mellett várakozók sorából ismeretlenül és kéretlenül is pártjára áll egy hasonló korú, cigányképű férfi:

— Jól mondja. Azt se tudja már ez a sok fehércöpenyes, hogy mit csináljon a fene jó dolgában. Jól megcsinálták, mondhatom, az új szabályt is: most már ott tart az SZTK, hogy csak élő meg holt embert ismer.

★

A főorvosasszony és asszisztense higadt nyugalommal fogad, pedig még alig csitult el az előbbi „légiveszély”.

— Gyakran fordul e'ő hasonló eset?

— Hetente néhány alkalommal. Egyesek valóságos személyes sérelemnek veszik, ha nem találjuk betegnek őket. Mert a betegségük felőli szent meggyőződésből jönnek ide...

Tiszteletet parancsoló, ősz hajú, vékonycsontú nő a főorvosasszony. Nagymama.

— Mivel, mivel szokták megfélemlíteni indulatukban?

— Rendszerint a fe'ettes szerveinkkel, az egészségügyi osztállyal, meg a minisztériummal. Újabban a pártbizottsággal is.

★

A megyei egészségügyi osztály vezetőjével beszélgetünk hivatali szobájában az utóbbi idők furcsa panaszos eseteiről.

— Legtöbb panaszosunk a körzeti orvos vagy az SZTK-ellenőrző főorvos tevékenységét bírálja. Osztályunk ezeket az észrevételeket — minthogy az ember egészségérő', közös érdekről van szó — a leghumánusabban igyekszik kivizsgálni, meggyőződni azok jogosságáról, helyességéről.

— Általában kinek van igaza: a panaszosnak vagy a bepanaszolt orvosnak?

— Rendszerint az orvosnak. Egy falusi közművel történt például, hogy 1973-tól több ízben volt táppénzes állományban, s mindenáron rokkantsági nyugdíjba szeretett volna menni. A múlt év júniusában az egyik budapesti idegklinikára szállította magát, ahonnan hat nap elteltével mint munkaképest elbocsátották. Januárban mentőautóval újra bevitette magát, ezúttal egyik megyei kórházunk belgyógyászatára. Innen három nap múlva bocsátották el, szintén munkaképesként. Körzeti orvosánál — furcsa! — tavaly nyár óta ekkor jelentkezett először. Amikor az otthonában meglátogatta, több mozzanattól arra következtetett, hogy állapotát eltúlozza, és nem találta indokoltnak a táppénzbe vételt. A beteg emiatt, és hogy személyes ellenszenvvel viselkedik vele szemben a körzeti orvos, tett panaszt a párt Központi Bizottságának titkárságánál. Azt szerette volna elérni, hogy visszamenőleg tavaly júniusáig igazolják a táppénzes állományt.

— Igazolták?

— Nem. Szabálytalan, igaztalan és jogtalan lett volna.

★

Fénylő, sötét bőrű, 30 év körüli férfi. Az ipari szövetkezet udvarán egyedül bibelődik a hegesztőpisztollyal. Munkatársai úgy tartják, hogy bár sokféle tanfolyamról van papírja, de igazán egyik munkához sem ért. Sokat betegeskedik.

— Mikor volt beteg utoljára?

— A hét elején jöttem újból dolgozni...

A mellem fájt. Nehezen veszem a levegőt. — Mélyeket szippant, meghullámoztatja a mellkasát.

Munkatársa a következőképpen vélekedik róla: — Nem szoktam megkérdezni, mi baja van, nem rám tartozik. En csak azt tudom, hogy két-három napig itt van köztünk, aztán két hétig nem látjuk. Ha meg dolgozik, úgy áll hozzá a munkához, hogy más is hozzáférjen. Tavaly vett telket, azóta már biztosan a házát építi.

Az üzemből a beteglátogató még sohasem volt nála. Otthoni körülményeiről senki sem tud semmi pontosat, legfeljebb azt, hogy vannak gyerekei, van felesége.

★

Huszonkét éves, megilletődött, fekete „gyerek”. Öt osztályt végzett, vidékről jár be a városba, nemrég született meg a kisfia. Az édesanyjánál laknak. A fűtőtesteket készítő gyárban lemezzvágó gépen dolgozik. „Visszaeső beteg”.

— Gyakran érez fájdalmakat?

— Nem tudom, mit akarnak tőlem mindig ezzel — kapja fel sértett csikó-indulattal a fejét. — A derekam szokott fájni. Most is majdnem egy hónapig voltam vele maró.

— És meggyógyult már?

— Most nem fáj — fogalmaz óvatosan. — De ha nehezeket emelek, mindig előjön.

— Ebben az évben „hányszor emelt nehezett”, pontosabban: hányszor volt táppénzen?

— Az említetten kívül még egyszer. Amikor a géppel megütöttem a kezemet.

A művezető naplója, az SZTK-ügynitző papírjai ennél sokkal többszöri megbetegedésről árulkodnak. Néhány naposakról — a hónap közepén és végén, vagyis a fizetések körüli időben.

— Nekünk ilyenkor mindig azt mondja — emlékezik vissza a művezető —, hogy a felesége és a gyereke is beteges, és mivel nincs más otthon, az orvos őt írja ki melléjük.

★

A lemezzvágó műhelyben található a másik „nehéz” ember is. Korát tekintve apja

lehetne az előbbi fiatal embernek. Eredetileg üvegesiszoló a szakmája, volt sztahanovista, háromszor kapta meg a Kiváló Dolgozó kitüntetését. Új munkahelyén azonban sehogyssem boldogul. Március eleje óta nem látták a gyárban: rosszul „dolgozta meg” a rábízott munkadarabokat, s ez annyira elkésé-ritette, hogy betegállományba vonult.

— Ebben az évben alig dolgozott — mondja a csoportvezető. — Meg tudom mutatni. Tessék, itt a műszaknapló... Januárban ki'enc, februárban hét, márciusban két műszak van beírva. Értelmes, precíz ember egyébként, de ha dolgozik, valakinek mindig ott kell állni mellette, mint a dedős mellett. Ez pedig inkább hátráltatja, mintsem segíti a munkát...

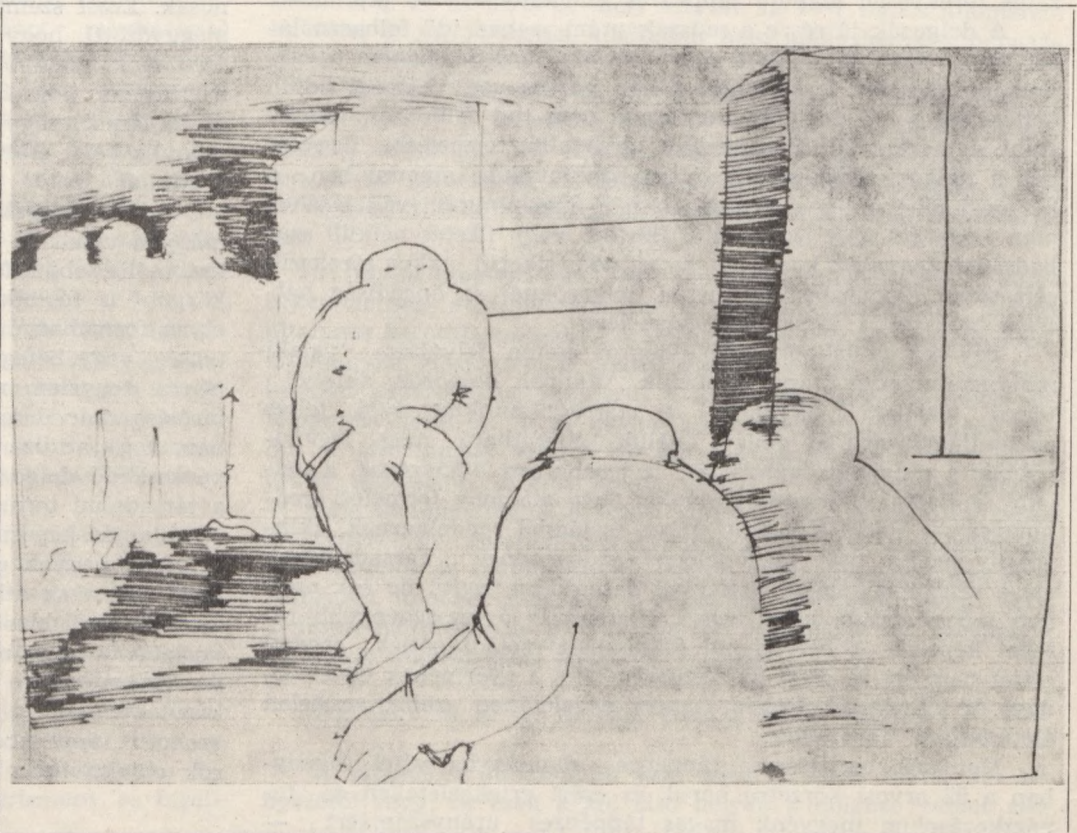
Fehér hajú, megtört férfi. Mozgása puha és óvatos, határozatlan. Mintha idegenül érezné magát ebben a korszerű nagycsarnokban. Betanított lemezzvágó munkás.

1969-ben vált el a feleségétől, aki vitte magával a gyereket. Sokat dolgozott értük, végül mégis egyedül maradt. Az önmarcangolás, az évek aláásták egészségét. Azóta nem tud talpra állni, nem találja régi önmagát. Az első, apróbb nehézség után elmegy az orvoshoz, kiírta magát. És az kiírja: a legyengült szívére, a megromlott idegrendszerére való tekintettel.

★

Az elmúlt évben hozott központi intézkedést, amely megszigorította az orvosi kiírásokat és a táppénzes fegyelmet, általában megelégedéssel fogadta a közvélemény. Értethető: senki sem dolgozik szívesen — köztudottan — lógósok, szimulánsok helyett.

A nagyközségben működő könnyűipari üzem szakszervezeti bizottságának titkárnője mondja: — Régebben, ha valamelyik fiatal munkásasszony teherbe esett, rögtön szaladt, hogy kiírja az orvos. Nem mondom, most is van még ilyen szaladgálás, de már jóval kevesebb. Ebben közrejátsszik az is, hogy a maiak már könnyebb munkát kapnak, mert a mi érdekünk is, hogy tovább dolgozzanak. Tasakolnak, bélyegeznek, vagy azt csinálják, amit éppen a termelés megkíván. A legmesszebbmenőkig igyekszünk biztosítani számukra a törvényes jogokat, az

állapotuknak megfelelő, nyugodt munkakörülményeket.

★

— Akkor lássak orvost, amikor a hátam közepit — mondja az apró termetű lakatos.

Úgyes kezű, jó szakembernek tartják. — Tizenégy éve dolgozom, de még csak egyszer voltam táppénzen. Nem szeretek mindennel a dokihoz szaladgálni, órákig a rendelő előtt várakozni... Nézze, az egyik ujjamról most jön le a köröm. Fáj, fáj, de nem megyek el vele. Ettől még tudok dolgozni. Meg kell a pénz is; kocsim van, nőülés előtt állók.

Brigádtársa, a Kiváló Dolgozó jelvényrel büszkélkedhető esztorgályos sem ment táppénzbe, amikor egy vigyázatlan pillanatban eltört a kisujja. Kockázatos elhatározás volt, de a csont szerencsére összeforrt, a törésnek nem maradt semmi következménye.

— Nem akartam hátrányos helyzetbe hozni a brigádost a baleset miatt — magyarázta tettét. — Egymás között el tudtuk intézni, hogy olyan munkát kapjak, amit könnyűszerrel végezhettem el.

★

Új gyár, alig három éve vették birtokukba a vállalat dolgozói. Egvetlen tágas, hatalmas csarnok az egész, néhány tételválasztó oszlopsorral. Épületek fűtőberendezéseit készílik itt. Olyan mérhetetlenül erős a zaj, hogy csak kiabálva értünk szót egymással.

— Menjünk ki a friss levegőre — tanácsolja az egyik csoport vezetője. Menet közben huncutul rámkacsint.

Kint tűző napsütés. Egy berakodásra váró vagon árnyékában húzódunk meg. Előtünk megrakott targoncák futkároznak, alkatrészekkel, készárukkal.

— Hányan hiányoznak a munkából?
— Ketten.
— Betegek?
— Több hét óta.
— Mi bajuk van?

— A jóisten tudja. Azoknál mindig akad valami. És mindig akkor, amikor bennünket szorít a munka. Amikor viszont kevés a megrendelés, akkor kutya bajuk. Hát nem érdekes? Itt téblábolnak a rendesek között, mi meg törhetjük a fejünket, hogy milyen munkát adjunk nekik.

— A brigád, a csoport hogyan tudja fegyelmelni az erre rászolgálókat, például az említtetteket?

— Tulajdonképpen sehogy. Kell a munkaerő, jól tudja maga is, nem zárhatunk ki senkit sem. Az ilyen embereknek meg hiába szólnak, nincs annak hatása. Kevés még az öntudat. A múltkor is azt mondta az egyik, amikor a táppénzről visszajött: — Mit csináljak, ha berúgtam és utána nem tudok dolgozni.

— Addig, amíg orvosi igazolást hoznak, gyakorlatilag semmit sem tud tenni a kollektíva — jelenti ki kerek-perec a brigádvezető. — Az orvost nincs jogunk — a szakszervezetnek sem — felülbírálni.

— A táppénzes visszaélőkkel szemben valamilyen megkülönböztetést azért mégis csak tesznek?

— Persze, hogy tesznek: a fizetésemeléseknél, a jutalmazásoknál, a kedvezményeknél. De megmondom őszintén, úgy ahogy van, ezeknek sincs komolyabb hatásuk. A lógókat nem igazolja túlságosan, hogy emelik-e 50 fillérral az órabérüket, vagy sem.

— A szakszervezet is tehetetlen? — kérdezem a művezetőt, aki egyben titkárhelyettes is.

— Majdnem. Azt, hogy indokolatlanul senki se zaklassa az orvost, ne akarja minden lehetséges eszközzel, módszerrel kiírni magát, mi sem tudjuk megakadályozni. De ha kiírják és nem tartja be az utasításokat, akkor már hatásosan tudunk fellép-

ni. A társadalmi tanács ilyenkor kezdeményezheti a vétekesek megbüntetését, a táppénzfelvonást. Az utóbbi fél évben erre már több példa is volt.

★

Az SZMT Társadalombiztosítási Igazgatóságának betegellenőrei — a vállalatok függetlenül vagy társadalmi megbízatású ellenőreivel együtt — egy év óta rendszeresen látogatják, ellenőrzik a táppénzeseket. Az igazgatóság ellenőrzési osztályának dolgozói 1976 második negyedévében a megye területén 253 beteget látogattak meg, s 34 esetben tettek észrevételt. Hatan nem tudták igazolni otthonról való eltávozásuk jogosságát, ezért összesen 12 napi táppénzfelvonásban részesültek.

— Milyen hatása van az ilyen intézkedésnek?

— Az érintettek általában elfogadják a döntést, és tanulnak belőle. De talán mások is — feleli az ellenőrzési osztály vezetője. — A szakszervezeti társadalmi tanács ugyanis nagyon megrágja a dolgot: először figyelmeztet, és csak másodsorra javasolja a táppénzfelvonást. A legsúlyosabb büntetést az az autószerelő kapta, aki a felesége állítása szerint beteg kislányukhoz hívta ki az orvost, a valóságban viszont néhány utcával arrább személygépkocsit javított. Hat nap táppénzt vontak le ezért a „kis” füllentésért.

— Tapasztalata szerint hogyan fogadják a betegellenőrt a meglátogatottak?

— Embere válogatja. Sok múlik az intelligencián. Akik hosszabb ideje fekvő betegek, azok rendszerint örülnek, mert legalább elbeszélgethetnek az ellenőrrel, elmondhatják kívánságaikat.

— Megértőbbek lettek tehát az emberek az ellenőrzéssel, az ellenőrről szemben?

— Mindenféleképpen. Sokkal kulturáltabban, fegyelmezetten viselkednek. Régen még előfordulhatott, hogy a beteg bezárta az ellenőr előtt az ajtót, és felszólította, hogy addig, amíg szét nem tépi az ellenőrző lapot, nem engedi ki. Ma már nem fordul elő ilyen eset.

★

A körzeti orvosi rendelő hűvös fehérsége, a széketől egy karnyújtásnyira levő, vitrinbe zárt, különböző nagyságú injekciótűk enyhe szorongással töltenek el. Gyermekkorom öröksége, egy nehezen sikerült vérvétel következménye e félelem.

— Talán sértő a kérdés, mégis felteszem: volt-e már, aki néhány napi táppénzes kiírásért pénzt ígért?

— Volt. Tíz napot kellett volna visszamenőleg igazolnom egy segéd munkásnak. Pénzt ígért. Állandóan figyelt, követett, mindenáron ide akarta adni. Még a lakásomra is eljött. Egyszer megvart a rendelő előtt, és a kocsit ablakán keresztül akarta betenni a pénzt. Ilyen rámenős megkísérletekkel egyébként minden orvosnak számolnia kell.

— Feletteseitől hallottam, hogy Ön eredményesen tevékenykedik a táppénzes állomány csökkentésében. Hogyan csinálja?

— Szerintem ez alapvető kérdés. Nem szabad eleve feltenni, hogy „ez az ember nem beteg, és mégis addig jár a nyakamra, amíg fel nem veszem”. Tehát lekiismeretesség, rutin, tapasztalat kell. Nagyon fontos továbbá a körzet, a betegek ismerete. Ha valaki rendszeresen csak helyettesít, nem tud eredményesen dolgozni; egyrészt könnyebben „átejtetik”, másrészt maga is könnyebben fogja fel a dolgot. Nekem még bevált módszerem az injekciókúra is, aminek az a lényege, hogy el kell ide jönni a betegnek, tehát érzi, hogy törődnek vele, „fogva van”.

Dé körül jár az óramutató. Néhány perc múlva véget ér a körzeti orvosi rendelés. Ma huszonhat ember jelent meg. Táppénzre tizenöt beteget írt ki az orvos, igazoló papírt nyolcnak adott.

Sulyok László

Látogatóban Bálványos Hubánál

— A közelmúltban három hónapot töltött Salgótarjában. A kohászati üzemeket látogatta: rajzolta a dolgozó munkásokat, beszélgetett velük, találkozókon vett részt. Miért éppen Salgótarjánra és egy üzemre esett a választása?

— Ötödéves főiskolás koromban már jártam itt, 1961-ben. Raszler Károly és Rozanits Tibor voltak a tanárim akkor, ők vezették itt a főiskolások művésztelepét. Sok emlékem van abból az időből. Öntvénytisztítókat is akkor rajzoltam először. A főiskola után sok helyen megfordultam. A Csepeli Vas- és Fémművekben volt az első kiállításom, egy ebédelőben, 1966-ban. Akkor vett pártfogatásába a Gábor Áron-brigád, amelynek 6 éven át tiszteletbeli tagja voltam. A Képcsarnok gyakran megbízott gyári témákkal. Egy ilyen alkalomból megint jártam itt. A dróthúzó és a kovácsoló-üzemet rajzoltam.

— Miért érzi szükségét az olyan közvetlen élményszerzésnek, mint amilyenre a salgótarjáni tartózkodása is példa? Hiszen közismerten nem él elszigetelten: ország-szerte tart előadásokat, ankétokra jár...

— A legegyszerűbb magyarázatát a munkamódszerem felől közelítve adhatom meg. Nálam a huzamosabb ideig végzett zárt, belső műhelymunka előbb-utóbb egyformaságot hoz létre. Ilyenkor még a fejek is egyformák lesznek a rajzaimon. Ekkor van szükségem az akkumulációra, a feltöltődésre.

— Egyik első méltatója „politikus művész”-nek nevezte...

— Ezt az elismerő (hadd minősítsem annak, némi szerénytelenséggel) megállapítást a dolgaim vannak hivatva igazolni, s nem a szavaim. Hogy az előbbi mondatomat folytassam... Szóval ahhoz, amit én csinállok, ahhoz még az erőt és a hitet is újra kell akkumulálni, nem csupán a rajzi-grafikai élményforrást. Úgy is mondhatnám, hogy minden egyes ember, vagy minden egyes közösség, amelyben meglátom a helytállást, engem erősít meg a hitemben, vállalt feladatomban. Ehhez gyakran elég, ha a gyárban emberekkel beszélgetek. Általuk és velük megérint a valóság összetettsége. Az alkotót, a művészt (hogy nagy szavakat használjak), távol az élet sűrűjétől, kétfajta, de egylényegű véglet kaphatja el. Fél a kívülmaradástól és fél az illúzióktól. Mindettől akkor mentesül(het), ha keresi a valóság tényleges ellentmondásosságát. Ilyenkor egyfelől szétfoszlanak az illúziók, másrészt megerősödik hitében. Legalábbis magamra nézve ezt így érzem.

Ilyen módon gyakran csak ürügy, hogy én valamelyik üzemben rajzolok. Aztán a rajzok egésze mégis azt bizonyítja, hogy megint felfedeztem valamit, ami művészileg is használható, nem csak a közérzetem gyógyítottam ki. Ez vonat-

kozik a Salgótarjánban készített rajzaimra is. A nézőnek keveset jeleznek abból, amit számomra jelentenek.

— Az eszmei jelentőségükön túl, mik a tervei a rajzokkal?

— Egy biztos: nem akarok nagy munkajeleneteket rajzolni. Nem azért, mert ma már ez nem divatos. Sokkal inkább azért, mert a munkásábrázolás önmagában véve még nem „megváltó isteni szikra”. Még az sem biztos, hogy az igazán összegző művem valamelyike azért lesz minőség, mert munkást ábrázol. Fontosabbak számomra az élmények világnézeti következményei. Arról van szó, hogy bennem azoknak a nézőpontoknak kell erősödniük, amelyeket az üzemi „rajzolásaim” alkalmával elsajátítottam: onét, a munkások közül kifelé tekintve, hogyan néz ki a világ.

— Ezzel összefüggésben beszéljünk az Ön munkásábrázolási módszeréről. A legtöbb esetben munkásai végtelenül elesettek, testi-lelki nyomorodottságban élnek. Azt is lehetne mondani, hogy nem „korszerűek” az alakjai, hiszen az üzemi munkásság többségének tárgyi környezete, (beleértve a munkafeltételeket is), meglehetősen modernizált.

— Nem először hallom ezt. Volt alkalmam elgondolkodni az okokon. Kettős okot találtam. Először: nemcsak a magam idealizáló szemléletével kell küzdenem, ha a munkásokról van szó, hanem a másokéval is. Azzal a szemlélettel, amely a munkást csak problémamentesen engedi láttatni, és minden jót ráakaszt, ami csak elképzelhető. Grafikáim ezzel a leküzdendő állítással szemben sarkítani. No, de nem valami irreális ez egy másik irreális szemben: tényleg van elesettség, van reménytelenség, van beszűkülés. Az emberek nagy részének az élet napról napra egyforma ismétlődés. És ezzel összefüggésben nekem az a dolgom, hogy először azzal nézzek szembe, ami van, s csak azután azzal, amit mondanak róla. A salgótarjáni kiállításomon az egyik látogatócsoport — pedig munkások voltak mindannyian — egyértelműen megállapította grafikáimról, hogy a régi világot ábrázolják. Tehát még ők is a megszépítő illúziójukkal „vannak jelen”! Én pedig azzal, hogy az illúziókból lefaragjak valamennyit.

A másik ok jelzése is egy olyan szakmai-művészi problémának, amit eddig nem tudtam megoldani. Amikor látom a beszűkülés jeleit, én csak a külsőt tudom megrajzolni, mert a grafikának mint vizuális ábrázolásmódnak erre van lehetősége. Ilyenkor óhatatlanul tragikusabb, görcsösebb, kapaszkodóbb lesz a figurám, koszosabb, olajosabb lesz rajta a ruha. Tehát külső nyomorúság képévé válik, ami szándékom szerint a belső nyomorúságé kívánna lenni. Próbálkoztam azzal is, hogy elfogadható külsőt rajzoltam, s ebben a külsőben láthatóan feszengő embert. De ilyenkor vagy periférikus, vagy hamisan általánosító lett a kép.

Most azért kerültem kutyaszorítóba, mert (különösen a tusrajzoknál) kizárólag emberre koncentrálok, szinte semmi tárgyi környezetet nem szerepeltetek. Ebből már sejthető is, melyek a legközvetlenebbül megoldásra váró műhelygondjaim.

— Bizonyos alkotásait felidézve, úgy gondolom, művészetének mértéke a szép is lehetne.

— Igen. De nekem az igazság a fontosabb. Ha az szép, ám lássuk a szépséget! De én betegesen irtózom attól a tévedési lehetőségtől, hogy a szépség esetleg külső álca.

— Pályájának fontos állomása a Dürer- emléklap. Szerencsés egyensúlya ez az erőteljesen ideológikus beállítottságának és az önmagában megálló képi ábrázolásnak.

— Én is szerencsés állomásnak tartom. Azért volt számomra tanulságos, mert nem terveztem. Eleinte direkt megközelítés élt bennem, „direkt tudatosság” — amit tudtam, ahhoz kerestem a motívumokat. Hiányzott belőlem a valóság hatásainak ösztönös feldolgozása. Az 1972 óta készített tusrajzok a „kioldódást” jelentették. Az ösztönösség jóértelmű felszabadítását. Eleinte véteknek tartottam, hogy leülök a papír mellé, és nem tudom, mit akarok. Ma már nem. Az ösztönösséget sem akarom misztifikálni. Az ösztönösség csak akkor jó, ha kontrollálódik. Az így értelmezett ösztönösség nélkülözhetetlen. Mert ha belőlem jön föla világ, tehát ha én is benne vagyok, akkor én magam is és a néző is közvetlenebbül állunk vele szemben, ha megjelenik a képen. Megszenvettem ugyanis a másik utat. Kimaradtam a korábbi képeimből. Csak „az eszem” volt bennük.

— Öszintén meglepnek összetett műhelygondjai. Mondjam így — kiterjedt közművelődési tevékenységét ismerve már-már úgy tűnt, nem is a grafikai lapok a fontosak az Ön számára, hanem a közlendői.

— Ezzel visszakanyarodunk az első kérdéshez. Ahhoz, hogy miért jöttem Salgótarjánba. Amikor idejöttem, felsorolható szakmai problémáim voltak. Ezek megoldásait is kerestem itt, mint már megelőzően másutt is, és természetesen ez a keresés még nem zárult le. Arról van

szó, hogy a formálásmódra eddig a kelleténél jóval kevesebb gondot fordítottam. Ez visszahatása egy korábbi korszakomnak. Amikor elvégeztem a főiskolát, stíluskísérleteim voltak.

Ami pedig a „közművelődési tevékenységemet” illeti... Nekem egyik legszemélyesebb problémám: küszködni a türelmetlenségemmel. Ki tudja megvárni, míg a művei hatásaival találkozik az utcán? Ez egyébként is lehetetlen. Mindent megteszek viszont, hogy a képzőművészethez legalább barátságosan közelítő emberek száma gyarapodjék. Ezért azután az ankétokon, beszélgetések alkalmával legtöbbször eltérünk a képzőművészettől, s az emberek gondjairól, bajairól beszélünk — a képek hatására.

— A kohászati üzemekben készített rajzaiból és korábbi alkotásaiból kiállítása volt a Kohász Művelődési Központban és a munkásszálláson. Elégedett-e a kiállítás visszhangjával?

— A kiállítás rendezésekor maximális jó szándékkal találkoztam. A közművelődésben is kevés azonban a jó szándék, annak valóra is kellene válnia. A szándék itt aztán igazán az eredményen mérhető... Miután a három tervezett ankétból egy tekinthető félig-meddig eredményesnek, mert a többi elmaradt, s ha azt is figyelembe veszem, hogy a „magnós” tárlatvezetés ellenére sok brigád látogatása teljesen formális volt (pusztán az aláírás kedvéért történt), akkor sikertelennek is mondhatnám. Itt-tartózkodásom ideje alatt azonban a munkazajban rengeteg mini-ankétot tartottunk, s találkoztam brigádokkal fehér asztalnál is. Korábbi grafikáimat „diáról” mutattam be. Nyugodtan elmondhatom, hogy nem a „művészet” megértésével foglalkoztunk, hanem nagyon hamar egyetértésre jutottunk. Különösen, ha rajzaim bizonyos fokig az ő nézőpontjukból foglalkoztak különböző társadalmi jelenségekkel. A kiállítást követő egyetlen sikerült ankétra is azok jöttek el, akikkel már korábbról személyes kapcsolatunk volt. Számukra a vázlataimban minden felismerhető volt — az ózdi martinkanáltól a leváगतlan felöntésekig.

— Köszönöm a beszélgetést.

P. J.

OTT VOLTAM, sor kígyózott,
percenként egy-egy lépés volt az út,
kenyér, zsír, cukor (áttetsző-soványan
jártak, lebegtek a tetők között,
arcuk sárga-zöld,
tüdővészüik kecsketejre áhult,
tétova hegedűhang, elvékonyuló
koldus-szó, elszló füst fenn)
menni kellett, előre, támasz után
kapkodtunk, nevettek a báméskodók,
túzzel-vérrel összemázolt romokból
szél süvöltött, útonálló
sziszegett-szitkozódott a padló
lécei közül, remegett a térdünk
tegnapi félelemtől, támadó
éhségtől-élettől, arrább férges
másztak, rovarok futkostak,
eltűntek-fölbukkantak a halott
tárgyak réseiben, bomló dolgokban,
hőköltünk volna, fény villant,
csalóka-csalogató káprázat
vetett sanda gáncsolat, átbuktunk,
talpra álltunk, túlélők-reménykedők,
megmaradt illúzióink tükrös
csarnokában, vakfoltos üvegek,
rozsdás foncsorúak, hunyorgó
jótékonyáguk körülfogott
feledtetően; a felfordult világ
bennük talpára billent,
roncsok-halottak eltűntek,
napfény, lámpafény-szemfény,
mosolyvillanás vibrált, illegitűnk
ég tükrében, tócsák tükrében,
pléhvödör vize, csorba lavórok
tükrében alakunk gömbölyödött,
arcunk kipirult, gőnceink
újultak, előkerültek szavaink-énekeink,
a játék kivirágzott,
összefogóztunk,
előszedtük az elrejtett
szerelmeket, dobozba zárt
kincseinket, táncoltunk megittasodva,
imbolygott, forgott minden,
lócák libikókáztak, székek kerengtek,
hízélgés-udvarlás duruzsolt,
fel-felsikkant a hiúság élvezetegen,
minden-mindenki egyszerre több lett;
a tükrök akkor sorra kihűnytak,
vitt az út tovább, belődultunk
a megbolydult folyosóba,
megzavarodott érzékkel az
ünnep után, s megingott minden mérték,
a függőleges falak megdőltek,
feldült a mennyezet,
billegett a padlózat alattunk,
tengeribetegekként émelyegtünk,
féltünk újra a leselkedő
hegyes- és tompaszögektől,
csúcsos-éles árnyékoktól, botorkáltunk,
eljutottunk lassan a túlsó küszöbig,
örvények közt a túlsó partig,
fellelegeztünk: újabb teremben
szökőkút szökött fel színesen,
mese-panorámák tűntek elénk,
vetítettképek villóztak a falakon,
rettegés-sávós zubbonyunk gombjai
pattogtak

kitágultunk a vágytól,
a tolakodás előbb kis remegés volt,

afféle fuvallat-fodrozódás,
görcsös nyelések, ideges
gyomornedv-kiválasztás,
szigetek támadtak, csoportok
örvénylettek, típródás
lármázott meseautók vitrinjénél,
mese-villák tarka tárlójánál,
mese-utazások mesefilmjei előtt,
a tolongás dulakodássá erősödött,
a gyengéket kiméletlenül hátranyomták,
az ügyeskedők a gyámoltalanok
hátára, vállára kapaszkodtak,
bizalmas kapcsolataikról
bömböltek mindenfelé a nagyhangúak,
a harásolók bele-belekaptak
tolvaj marokkal a vetítés sugarába,
törpe-királyok kordont fontoskodtak
maguknak, adták-vették a holdat
a léha szavak vad zsiplibiacán;
a lépcső a terem végéből nyílt,
keskeny-meredek, arrafelé
sodort a láрма, tülekedés-ordítás,
röpködtek oda-vissza trágár szidalmak,
méreg fröcskölt a szájakból,
égette a szemet, az arcot,
ez volt az uborkafa-lépcső,
a káprázatos számárlétra,
a gyors karrier holdfényből-éjszakából
font rablókötele, felkapaszkodás
vészes, lóduló-visszazuhanó,
rángó hágsója, szakadék felett
korrupt inda-híd, vihar lóbálja,
roppan-szakadozik, s halad a lépcső,
ki mozgatja ezt az örökmozgót,
ki emeli a felemelkedőket,
hájasan lihegtek-fújattak,
nem kellett lépniük sem, futott
a lépcső, nem törődve a földi
nehézkedéssel; aztán kivetődtünk
a fényre-levegőre, ez már a hordó,
utolsó próba, elosonhat mellette
a sunyi képmutatás, sompolygó
önzés, mi bemegyünk, nincs
veszteni valónk, előttünk
harsány-gúnyos hahota fogadott egy

áltekintélyt, a hordó fejreállította,
borult-sodródott kalimpálva,
rongybábuként a garasoskodó,
nagyot perdült a testes sorskerékben,
hullt belőle a pénz, szakadt
zsákból a zab, szóródott-szállongott,
játsszani szél lebbent oda
a környező fákról, szedték
kárörvendő nevetések, hasztalanul
kiáltozott, a hordó kivetette,
mögötte szoknyás sznobság, nyafogás
kapkodott sikoltozva, ruhái
válla körül csapdostak,
a tenyérfény nadrágocsán átvillant
rózsás feneke, rajta exkluzív
szeretők emlékül hagyott kézjegyei
csupaszon dideregtek; a hordót
azután kisúrolták, mi épségben
átjutottunk, pózainkon nem mulattak,
a vidámpark most is működik, fiam,
él-forog, kattog, lármázik estig.
Itt a jegy, nézz körül egyszer.

Bódi Tóth Elemér

Hogy a világot értsed

Lásd a szelet a tónál,
viharkosarat lóbál.

M 7-esen dalt várod,
legyen Tanaki Drive-od.

Láss pár kivit is Délen.
paktálj szürke verébbel.

Vándorköveken fenyves
habbal a zöld víz repdes.

Tenger is érjen téged,
Hogy a világot értsed.

Látod, a dal már árad,
megpödörinti vágyad.

Bernáth Aurél téli
táját varjú beméri.

Jó napot, van itthon valaki, persze hogy nincs — mondta Buda Bálint az ajtófélfának, és bevágta maga mögött az ajtót. Ahogy kettőt lépett a keskeny előszobában, máris megköhögötte a kesernyés, fojtó, rossz levegő, kitérte a nagyszoba erkélyajtóját. kilépett az erkélyre, lenézett az úttesten hömpölygő autóáradatra, nevetett; hogy jön át ennyi autó között...

Háta mögött a modern hámszobás lakás elhanyagolt volt, az ablakok kormos-porosak, a parkett gondozatlan. A dohányzóasztal alatt két otffelejtt kólásüveg, egy fullasztóan bűdös hamutartó. Buda Bálint undorral beleszagolt az egyik üvegbe, a hamutartót a fűtőtestre tette, arrább rúgott egy műbőr puffot; ez az — mondta —, akkor hát rendet tettünk; a telefon után nyúlt. Tárcsázni kezdett, de két szám után mást gondolt, visszatette a készüléket a telefonasztalra. Lekattantotta a szekrény sor egyik rejtett-zárú ajtaját, kéttényérnyi magnót vett elő, a franciaágyra dobta, mellé hasalt, néhány másodpercig eljátszott a mikrofonnal, majd mosolyogva bekapcsolta a készüléket. A halk zümmögésre figyelt hosszan, majd monoton, fáradt hangon, mégis fontoskodó nyugtalansággal beszélni kezdett a gyűszűnyi mikrofonba.

„Kedves Buda Bálintné, tisztelt feleségem, Éva! Köszöntelek. Rád gondolok, most tizenkét óra harminc perckor, mikor diktálni kezdek a japán magnetofonodba. Diktálok annak tudatában, hogy egy-másfél óra múlva visszahallod szavaimat, fontos mondanivalómat. Figyelj, kisöreg! Kimondom: ez, ami most velünk van, nem tartható tovább. Nem méltó kettőnkhez ez az állapot, nem méltó egykori ragyogó szerelmünkhöz, fényes boldogságunkhoz. Két éve benne van a levegőben, de egyikünk se meri kimondani: „de elvtársam, de elvtársnóm, ez így nem lehet tovább”. Pedig muszáj szembenézni helyzetünkkel, életünk elbírhatatlan langyosságával. Én most elvállaltam a dolgok feltárását, kiélezését. Amikor te itt belépsz. és egy gombnyomásra elkezd ez a szalag forogni: furcsa dolgokat leszel kénytelen látni is: pucéran én, a férjed, és pucéran itt az ágyadon a szeretőm. S mindez nem véletlen műve, nem időzavar, rossz szervezés: ez egy kiszámított tettenérés. Amit (ne haragudj, szerelmem, Zsuzsa, drágám!), Évám, látnod kell! Látnod, hogy én tudom, hogy te látod, hiábavaló a szemeket behunyni; tényekkel állunk szemben, nem lehet mellettük szó nélkül elmenni. Én sakkot mondtam ezzel a mai randevúval, neked fel kell borítanod a sakktablát, mert itt a te úgynevezett puritán erkölcsösségednek is pirúlnia kell. Erre a magnetofonra pedig azért van szükség, mert azt gondolom, hogy élőszóban mindezeket én sohasem merném, sajnos, a szemedbe mondani. Sőt. Ha itt fekszik is mellettem a pucér nő, és te mélykék, nagy szemekkel rám nézel, én tizenkét éve megígért hűségem árnyékában azt mondom, szeretlek, Éva, semmi baj, csak a tiéd vagyok, örökre. Pedig erről szó sincs. Elegendem van belőled. Ámen!”

Buda Bálint meglóbalta elszibadt bal karját, felült, visszapörgette a magnószalagot, hátát a falnak döntötte. Visszahallgatta, amit mikrofonba mondott, majd újra előre pörgette a szalagot. Elégedett volt szigorúságával. Keze ügyében hagyta a magnót, a rádióban zenét keresett, majd a telefon után nyúlt. Tizennyolc-huszonkilenc — tárcsázott. — Halló, tessék — mondta egy kellemetlenül hivatalos, központhang. — Főkönyvelés? — kérdezte Buda Bálint, noha, jól ismerte ezt a vénkisasszony-hangot. — Jó napot, Bertók Zsuzsát kérem. — Zsuzsa gyorsan jelentkezett.

— Halló?

— Szia, Bertók elvtársnő! — nevetett Buda Bálint.

— Te vagy az, Bálint?

— Nem, Zsuzsa, nem én vagyok; a harangszó keres, aki a delet kongatta. Most már ráér; ebédelne veled, nem vagy éhes, Zsuzsa?

— Micsoda?

— Azt kérdezem, nem vagy-e éhes, Bertók elvtársnő?

— Értem, Buda elvtárs; hát most, sajnos, lelépni nem tudok...

— Ha nem ettél, éhes vagy, enni kell — mondta megemelt, kioktató hangon Buda Bálint. — Enni kell!

— Nem ettem még, igaz — bizonytalanodott el Zsuzsa hangja —, de ma nehéz lenne, igazán, Bálint...

— Persze — mondta Buda Bálint, aki már tudta, hogy csatát nyert —, majd gyorsan eszünk...

— És Éva? A gyakorlati munkássága hatodik évében magasan kitüntetett feleséged? Főz nekünk valamit?

— Nem! Hideget eszünk. Éva nincs itthon.

— Igen?! Nahát!

— Szakköre van egész délután. A kötelesség odaköti az iskolához... Egész nap...

— Biztos? Halálbiztos?

Buda Bálint már türelmetlen volt. Legszívesebben lecsapta volna a kagylót, „ne játszd meg az agyad, te kis süket”, mondta volna, de nyugalmat erőltetett magára, könnyedén válaszolt:

— Nyugodt lehetsz. Békákat boncol a kölykeivel egész délután, de lovakat is boncolhatnak, ha azt akarod, hogy estig tartson, ha úgy nyugodtabb vagy...

— Megfelel a béka, Buda elvtárs — mondta kicsit hűvösen Zsuzsa. — Öt perc múlva fenn vagyok.

— Gyere! — mondta Buda Bálint, és a kagylót a készülékre ejtve azonnal zuhanyozni indult.

A rádióból szűrődő tánczene ütemére hajlongott, míg ledobálta magáról ruháit. Jókedvét az sem rontotta el, hogy nem jött meleg víz, jéghideg vízben kezdett zuhanyozni, jajgatva, sziszegve. Gyorsan elkészült, vörösre dörzsölte meilén, combján a bőrt, haját is hosszan törölte hatalmas kék frottír lepedőjével. Fürdőköpenyt vett magára, s nézte a fésűk közé dobott óráján a másodpercmutató előrevándorlását. „Pillanatokon belül megszólal a csengő”, vicsorgott a tükörbe, s csodálta egészséges, szép formájú fogsorát. Éva sem tizenkét éves házasságuk, sem öt éves jegyességük idején nem becsülte eléggé Buda Bálint férfias szépségét, sőt, gyakran adta jelét finoman vagy elutasító gorombasággal annak, hogy dühíti férje önteltsége, hogy ő a maga részéről a világon semmi jelentőségét nem látja annak, hogy a férje haja fénye, válla szélessége, ép fogsora, karcsúsága másokra milyen hatással van vagy lehet. Ez Buda Bálintot eleinte csak aggasztotta — nem szeret eléggé ez a lány, gondolta —, de később rettenetesen felbosszantotta felesége gúnyos mosolya, ha sokáig állt a tükör előtt fésülködve, vagy nyakkendővel bajlódva. Gyűlöli, hogy nem terebélyesedek együtt vele — vigasztalta ilyenkor magát, mert bizony Éva csípőjére, vállára súlyos hűskötegeket, zsrpárnákat hordtak az évek már házasságuk első időszakában is.

Hamm! — mondta félhangosan Buda Bálint, becsukta száját, s indult az előszobába, hogy abban a másodpercben nyissa az ajtót, ahogy Zsuzsa mögött becsapódik a liftajtó, s megszólal a csengő. Zsuzsa friss volt, szép, de kicsit ideges, ingerült.

— Istentelenül kevés az időm, Bálint — mondta fehér ballonját a fogastra akasztva. — Rohanni kell, mert...

— Ne kezd ezzel — mondta Buda Bálint, lágyan magához húzta Zsuzsa fiús fejét, szájon csókolta futó melegséggel, s betessékelte a szobába.

— A főnököm harap rám — mondta Zsuzsa, miközben lerúgta kényelmetlen cipőit —, hónapok óta leskelődik utánam, hova megyek, mit csinálok...

— Nyugi, ha mondom!

Buda Bálint a heverő mellé tolt a szervizasztalkát:

— Mit kérsz? Van sonka, májkrém, paradicsom, cseresznyepálinka, kóla.

— Kenyér nincs? — szellemeskedett Zsuzsa nagy hangon Bálint után, aki a konyhába indult.

— Van kenyér is — morogta vissza, s már szelte is gyors mozdulattal a szendvicseknek való szeleteket. — Na, mondd már, mi legyen...

— Hideg a kóla? — kiabált Zsuzsa rendületlenül.

— Hideg — mondta Bálint, és kivágta a hűtőszekrény ajtaját. Vajat vett elő, sonkát, paradicsomot.

— Vajat? — morogta a kérdést.

— Vajat nem kérek, tudod — mondta Zsuzsa halkán, már borzongó türelmetlenséggel, pucéran a pléd alól. — Csak sonkát a kenyérre. És hozd azt a kólát... És paradicsomot...

Buda Bálint elkészítette a sonkás szendvicset, szalvétát tett a kenyér alá egy tálcára, majd poharat, kólát mellé, és engedte, hogy a fürdőköpenye teljesen szétzilálódjék rajta, ahogy Zsuzsa mellé ér.

— Egyél! — mondta, mintha gyerekekre szólna.

— Pazar — hajolt a szendvics fölé Zsuzsa, s egyetlen harappal eltüntette az ebédnek szánt szendvics nagyobbik felét.

Buda Bálint felerősítette a rádióban a zenét. Zsuzsa odaforldt:

— Bitliszék? — kérdezte.

— Az — mondta Bálint, és félkönyökre dölve Zsuzsa mellé szorult a pléd alá. — Ne kapkodj, egyél nyugodtan! Idő: rengeteg!

Zsuzsa tele szájjal hümmögött, aztán, hogy szólni bírt, meg-simogatta Bálint vállát, nyakát.

— Neked könnyű! Úgy falaznak a kollégáid, ahogy csak akarsz. Sőt, még jobban is! No, meg a ti munkátok, egyáltalán...

Buda Bálint a faliorát nézte: tizenkettő negyven. Öt perc múlva kicsengetés Éva gimnáziumában, fél óra múlva legkésőbb kulcscsörgés az ajtózárbán.

— Micsoda? — tiltakozott erőtlenül. — A mi munkánk? Tudod te, mit beszélsz?

— Nem hoztál sörbontót — nevetett Zsuzsa, s derékig ki-hajolt a szervizasztal mellé.

— Hozok — ugrott ki a pléd alól Bálint, és akármennyire is vonzónak találta Zsuzsa kislányos, szép mellét, csípőjét, már határozott is, hogy legalább öt percig keresi azt a sörbontót a kanalak, villák, kések között. Hadd teljen az idő!

— Sőt is hozzá a paradicsomra! — kiáltott utána Zsuzsa.

— Hozok — válaszolt azonnal, és mutató hangzavarral csörgette a kanalakat a konyhaszekrényben.

Gyerekkora kedvenc ponyvaregényeiben a Billek, Bobok, Fredék mindig kötéldegzetűek voltak: ilyen akart volna lenni ő is, felnőtt, értelmiségi férfiként is. Olyan, akinek szeme se rebben kemény dolgok, nagy küzdelmek során. De most például határozottan nyomást érzett a gyomorszája körül az idegességtől, s rögtön megvillant előtte a kínos lehetőség: nincsenek kötéltől az idegei. Sőt.

— Mit csinálsz ennyi ideig — türelmetlenkedett Zsuzsa. — Lejárt az ebédidőm...

— Nyugi! — vitte Bálint a sörbontót. — Nyugi, ha mondom. Só, sajnos, nem került...

— Nem baj — nyúlt Zsuzsa a kettészelt paradicsomért — így is jó.

Lenyelte a paradicsomot, felhajlott egy pohár habzó kólát, s elnyúlt Bálint mellett. — Kösz az ebédet, uram.

Bálint a lány haját simogatta, majd két tenyerébe vette az arcát. — Szép vagy — mondta meggyőződés nélkül.

Zsuzsa megfogta a kezét: — Figyelj csak, Bálint. Ezt hallgasd meg. — Szavalni kezdett. — „Külön indában tekeregve bús virág voltam, bús virág voltál. / Köszönöm, hogy nagy bolygásodban mégis-mégis hozzám hajoltál...”

— Mi ez? — hajolt Bálint a lány fölé!

— Egy vers. Baj?

— Nem baj — válaszolt Bálint suttogva.

— Ismered? — kérdezett Zsuzsa rekedt, halk hangon.

— Kéne ismernem? — kérdezett vissza Bálint.

— Sárközi György verse. Gyönyörű...

— Aha! — mondta Bálint, és arcát a lány nyakába fúrta. — Mai fiatal?

— Nem! — mondta Zsuzsa, és anyáskodón simogatta meg Bálint halántékát, fülét.

— Jó költő?

Zsuzsa felnevetett. Kiszabadította vállát, nyakát Bálint feje alól, oldalt dőlt:

— Meghalt vagy harminc éve: nagy költő volt... Forradalmár... Kéne ismerned... Mint politikai munkásnak...

— Aha — suttogott Bálint, és visszahúzta maga mellé a lányt.

— Háromnegyed — nézett a faliorára, és engedett a szorításon, kitöltötte a fél üveg kólát Zsuzsa poharába. Zsuzsa a meny-

nyezetet bámulta. Nem nyúlt az ital után, halkán folytatta a verset:

— „Egymás mellett és egymás ellen nyilunk mi nyugtalan virágok. / Kergetőzve és összeborulva, mint tengeren játszó sirályok...”

— Gyönyörű szép — lelkendezett Bálint, s a másodpercmutatató előredöccenéseit siettette volna szeme erejével.

— Igazán?

— Kisdobos becssóra! Mondd tovább, Zsuzsa! Pont olyan ez a vers. mintha...

Zsuzsa gúnyosan felnevetett, aztán ellökte Bálint kezét a csípőjéről:

— Tudtam. Tudtam, hogy azt fogod mondani: „pont olyan, mintha rólunk szólna, ugye”?

— Igen — mondta Bálint —, azt akartam mondani. És szépen mondd, érzéssel...

— Hülye vagy — gorombáskodott Zsuzsa. — A mi kapcsolatunk teljesen felszínes, Bálint, ez a vers meg...

— Nem, éppen nem — tiltakozott Bálint. — Épp féltékeny vagyok: az dühít, hogy Kutyaütő Kilenc Józsefnek ugyanígy szavalod este hazafelé ballagva a hársfák alatt. A kolónián, ahol a ti házatok körül már elfogynak a lámpák, és szorongatja a kezed a kölyök, és tán' a blúzod is kigombolja...

— Kutyaütő Kilenc József? Buda elvtárs, így beszélünk egy munkásfiatalról, aki annyi éves pont, mint én vagyok: egy huszonhárom éves tehetséges villanyszerelő ifjúmunkásról... Egyébként kigombolja...

— Hagyd abba! — csókolt bele Bálint a lány arcába. — Ne beszéljünk róla, sajnálom.

— Az utcán, a moziban, a presszóban veled vagyok. Vele járok, veled emlegetnek együtt, nem veled.

— Neki száznak a jóapadék...

— Neki. Komolyan, Bálint. És igazuk is van, illetve igazuk volna... csak én... csak te és én, Bálint, két éve...! Ha hozzámennék feleségül, veled akkor is csak kvittek lennének még. Neked Éva, nekem Jóska. Akár össze is járhatna a két család. Úgy elvtársiasan! Egy buli nálatok, egy minálunk. Jóska előbb-utóbb kiemelnéd magad mellé valami felelős-felelősnek: hadd keressen egy kicsit többet! Mi meg jó barátok lennének Évával. Te Jóska-val meccsre mennél meg sörözni, mi Évával trécselnénk. Később aztán Éva csendben elcsábítaná Jóska-t. Lefeküd-nének. Ugye? És kész! Élnek így négyesben, amíg...

— Elég legyen! Először is ott kellene hagynod ezt a bohóckodást, színészesdít! Komolytalan kóklerekedés! Hókusz-pókusz, öncsalás!

— Nocsak. Azt eddig nem mondtad, hogy ez a véleményed rólunk...

— Rólatok? Óróluk. Téged szeretlek. És szeress te is engem, ne őket... Drága, drága!

Zsuzsa örömtelenül, kedvetlenül engedte át magát Bálint szerelmének, s maga sem tudta igazán, mi a baj. Hosszú hallgatás után Bálinthoz fordult:

— Igazán szeretsz? Szép vagyok?

— Szép vagy! Gyönyörű — mondta Bálint őszintén.

— Jaj, tudom én, tudom. Szép a testem, az arcom, a hajam. Tíz éve fényesedik bennem ez a tudás: szép vagyok. Kamaszkorom óta. És százszor eldöntöttem már magamban, hogy ha a munkám nem visz előre, hát ez a szépség lesz az ára, hogy boldoguljak! Hogy egyszer egy ilyen nagy, modern lakás legyen az otthonom. Forró vízben zuhanyozhassak, amikor akarok, és legyen egy gyereke, akinek minden megvan. Nekem el kell jönnöm arról a kolóniáról, ki kell húznom a cipőmet a telep sarából...

— Hát, ez szép! — dörmögött Bálint. — Amit mondasz, az a prostitúció közeli rokona. S ha egy volna, ha eladnád magad, miért Jóska-val rohangálsz, aki csak annyiban különbözik a többi loboncos fejű suttyótól, hogy futballista-karrier helyett színészpályáról álmodik...

— Milyen igaz, Bálint! — sóhajtott Zsuzsa, és a blúza után nyúlt.

Bálint reflexszerűen az órára nézett: „ötvenöt”, moccant a szája, és megszorította a lány karját:

— Mit akarsz?

— Indulni! — válaszolt Zsuzsa párás szemmel. — Igazad van! Miért állok szóba vele? Miért csókolózok vele? Őriznem kéne magam valakinek, aki... Egy orvosnak, mérnöknek, egy újságírónak, aki feleségnek a nagyszerű életbe vinne. Vagy neked például, Bálint, aki... Hát tudod... Jól szeretsz te engem, Bálint?

Bálint cigarettáért nyúlt, rágyújtott. Kínálta volna a lányt is, de az nemet intett, öltözni kezdett. — Rohannom kell, Bálint, egy óra! Be kellett volna érnem egyre, Bálint...

Bálint visszahúzta maga mellé a lányt, forrón megcsókolta: — Most nem mehetsz el így, Zsuzsa. Most nagyon érezzük egymást, egymás hullámhosszát. Most kell beszélünk!

— Máskor, Bálint, megnyúznak odabent... Megyek...

— Nem mégy, Zsuzsa! Drága kis Zsuzsa! Rendet akarok rakni az életemben. Hallod. Harminckét éves vagyok. Ideje kidobálni a szemetet!

Zsuzsa idegesen gombolta a blúzát:

— A szemetet, Bálint? Hogy érted ezt?

Bálint teátrális pózzal fordult a lányhoz, maga felé fordította az arcát:

— Elválok, Zsuzsa. A házasságom, jól tudod, milyen.

— Elvtársi, nagyon is elvtársi — nevetett Zsuzsa idegesen. — Az a baj, hogy nincs gyereketek, öreg...

— És minden, és minden más — mondta Bálint, és a lépcsőházból hallatszó zajokra figyelt. Megjött volna végre? Mással csapódott az ajtó. — Nem mehetsz még, Zsuzsa, várj! Figyelj! Téged szeretlek...

— Nem hiszem, Bálint! — mondta a lány, és zavartan tovább öltözött.

— Hinned kell! — fogta meg Bálint a lány két kezét. — Te kellesz nekem...

— Máskor, Bálint, majd beszélünk, most rohannom kell — hadarta Zsuzsa, nagy nehezen lábára erőszakolta a cipőit.

Bálint elé állt, erőszakkal visszaültette a franciaágyra.

— Tíz percet töltesz — mondta, s arra gondolt, hogy negyed kettőre négykézláb is haza kell érnie a feleségének...

— Elválok Évától, érted? Elegem van!

— Nem hiszem, Bálint — mondta Zsuzsa türelmetlenül. — Az ilyenfajta emberek, mint te, negyven körül cserélik le nekigömbölyödött, hájas feleségüket... Neked nyolc éved van még, öreg... No, engedj, megyek!

— Ha most elmész, nehéz lesz erről máskor beszélni — ölelte át álmelegséggel Bálint a lányt. — Hallgass végig!

— Mennem kell, tudod — mondta Zsuzsa, és kihátrált az előszobába.

— Itt tartalak erőszakkal tíz percig: hogy megérts!

— Én vagyok az erősebb, Bálint, egyszer kipróbáltuk — nevetett Zsuzsa, s kidugta a fejét a lépcsőházba. — Szevasz! — sziszegett vissza, s csókfélét is dobott Bálintnak ujjahegyén.

Bálint mintha lerészegedett volna, úgy támolgott át a szobán. Dühöd rántással kihúzta a sötétítőfüggönyöket, majd a zsúrkocsiról mindent a mosogatóba rámost. Még a bűzlő hamutartót is bevágta a tányérok közé, s az üres kólásüveget is. Kezet mosott, ráhasalt a franciaágyra, telefonált:

— Gimnázium? Buda Bálintné kérem.

Éva hangja, mintha énekelne, irreálisan magas volt, nevetetően mesterkélte:

— Halló?! Igen!? Én vagyok...

— Én is én vagyok — mondta ingerülten Bálint.

— És? Mi van? Mi történt? — kérdezett Éva idegesen.

— Semmi különös! Csak, hogy beszéljünk. Két szót, hogy mi újság?

— Semmi. Itt is semmi! És még valami?

— De mégis! Mondj valamit! — mondta Bálint hízalgón, s felült a franciaágyon, ölébe vette a készüléket.

— Mit mondjak? — Éva hangja már elutasító volt. — Besüt a nap az ablakon.

— Na, látod — szellemeskedett Bálint. — Az nagyszerű, hozzám is besüt, a hivatalba...

— Onnan beszélsz, Bálint? — kérdezett Éva, és mintha csekélyke érdeklődés villant volna meg hangjában.

— Igen — hazudott Bálint. — És tényleg azért hívtalak, hogy megkérdejem, haza tudtal jutni délben takarítani?

— Ne hülyéskedj! Akkor nem volnék itt benn, Bálint. Nem tudtam hazajutni.

— Kár — recsegett Bálint hangja.

— Micsoda?

— Semmi, semmi! Csak reggel megbeszéltük, hogy te délből hazaugrasz, tudod...

— Tudom. Másképp alakult. Dolgozom. És ez az első...

— Így igaz — mondta Bálint közömbösen, és lábujjával arább lökte a kis japán magnót a szőnyegen. — Különbözik nem érdekes. — Édeskésre vált a hangja. — Holnap már hét vége, majd együtt csapunk egy nagytakarítást... Oké?

— Lehet! — válaszolt Éva elutasítón. — Akkor szervusz, Bálint.

— Szervusz, édes! — mondta Bálint, és olyan leheletfinoman helyezte el a telefonkagylót a készüléken, mintha attól tartana, hogy minden hirtelen mozdulat nagy bajt okozhat.

Tenyerére vette a magnót, letörölte a szalagról a szigorú kiáltványt:

— Jobb ez így — dörmögte maga elé —, nem kell felfújni a dolgokat!

A faliórára nézett: fél kettő volt. Azon tűnődött, egyáltalán érdemes-e még visszamenni a munkahelyére...

Jánosy István

A dal hatalma

(Berzsenyi: Poétai harmonisztikájának olvasásakor)

Minden hangszernél simulóbb folyású
fátylas emberhang, az örök Teremtő
magvait hintsd a Tavasz bűvöltén
szilva szíromként
tört szívünkre, hogy valamint a bimbók
burka szétpattant, a való bilincse
hulljon szét tündér bűvületben, és a
messzi jövődő
képe táruljon szemünk elé, hogy
bőredős ifjak, szitakötő-karcsú,
fátyolos lányok szaladoznak éji,
holdtűzű táncban,
s mint a hajnal kél violás színekben,
hóka szárnyaktól liba-tó fehérlik,
zöld-mohos dombon tehének bolyongnak,
üldözik őket

villogó-röptű pulik úgy csaholva;
és amint a kecskebokájú vig agg
kétesövű sípját vigyorászva fújja
bodzabokorban:

bújva bucskóznak liba-lenge lányok,
szoknya lebbentét leselő gúnárok,
s fátylasult arcuk csecsemő-szopásán
átüt az álom.

Üsszatok felhőn, lilehangok, egyre!
Szőjjetek széppé suta sandaságot,
horgadó gyilkot, hatalom-huritást,
szertelen, álnok
pénzsóvárságot! S Arión dalával
mákonyozzátok szelídült barommá
a vicser farkast! Madarak csapongó
tisztá szívével
énekeljétek csak a szent középszeret,
mert kinek torkába szelíd madárka
költözik, s ott zeng: az ilyen szívében
meghal a Tigris!

Kontrasztok

I.

Déli napfény smaragdján
vibrál zöld szemének,
nem kacsint a szemafor
pirosat a féknek.

Fut a járgány, robogunk
hatvan mázsa sóder
terheléssel, két komor,
félíg spicces sóher.

II.

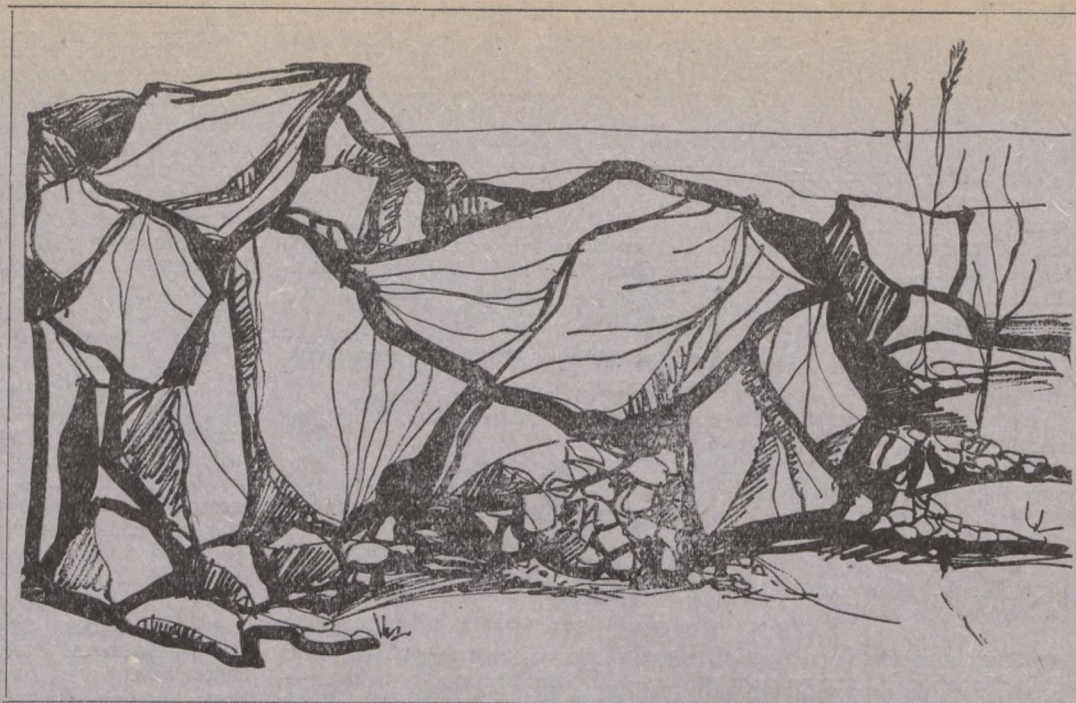
Répát cipel a szekér,
púpján megcsillan a dér,
csípős szellő ostoroz,
didereg a fuvaros.

Markod, pajtás, megleheld:
zúzmarás a réparend,
a nap tán ma fel sem kél,
hűvös lesz a villanyél.

III.

Esik. Halkan, kitartóan.
Az ég hűvös, szürke szem,
melynek könnye meghatóan
csillog a bús flaszteren.

Üres a tér. Csak egy önző
kuka, és egy félmarék
csikkel áldott utcaseprő,
áztatja a tyúkszemét.

Tamás István

Hántolt

búza
színe-hagyott
ruhátlan a föld
Károg a kóró kárhozat
s vakmerő varjak vájnak
vaksi határban
léket a lőtt vad
lába elé

Üszkös a nyom
csúf üszög trónol
fogvicsorító holt
csövein
a tengeriszárnak

Nehéz sóhajok torz
csípős cseppje alatt
dideregve
dermed a pilla
Pillét sem csalogat
már a bogáncs
S forogva zöld
mérgeiben ránk
ölti ki nyelvét
varkocsát rázva
sápadt taréjosan
a borostyán

Ihos István

Hazatérés

Magától kinyílik már
a méla ajtó.
Szegényebb vagyok egy nappal
fogast rajzolok a kabátomnak
hogy kedvét leljem.
Jó így egyedül egy
rossz tévé mellett
nyugodtan olvashatok.
Gyűjtögetem a gyermek-hang
estéimet
várnak a magukra hagyott tárgyak
a mosatlanok öntevékenyek a
virágok kijárnak a kúthoz
mosakodni.
Tudják hogy agglegény vagyok
s az ablakból szólongatják
a nőket
a kefe-frizurás kaktuszok.

— Inkább segítene — gondolom magamban. Megáll a fiatalasszony mögött, aki éppen hatvan zacskó pudingport számlál a komissióba. Mihelyt kész, visszaviszi a dobozt előbbi helyére. A főnök meg hozzálát, és újból átszámlálja az egészet. Megállapítja, hogy az asszonyka tévedett, egy zacskóval többet adott.

— Maga nem járt iskolába?

— De jártam!

— Akkor kérje vissza a tandíját. Még hatvanig sem tud számolni, süsse meg a tudományát. Azt hiszi, bőrtönbe akarunk kerülni? Mankót akar csinálni, maga szerencsétlen? — lobogtatja az ötvenfilléres port, és tovább kiabál. Feleslegesen, mert mi is szoktunk néha tévedni. Mikor kész a rendelés, még egyszer mindent ellenőrzünk. Kizárjuk a tévedésnek még a lehetőségét is.

— A fene egye meg az ilyen munkásokat! Egy szál gatyában maradunk mindnyájan, az lesz a vége! — mérgeledik, és magunkra hagy. Kisvártatva visszatér, és bejelenti, telefonüzenet érkezett. Négy órakor fűszereket hoznak, túlórázunk.

Nyomott hangulatban dolgozunk tovább. Négy óra már régen elmúlt, de az autó késik. Fél ötkor a fiatalasszony öltözni kezd...

— Szívesen maradnék még, de csak öt-ig foglalkoznak a gyerekekkel a napköziben. Azután eltávozik a személyzet — mentegéldözik.

A raktárnok dül-fül, Hadfaba izgága megjegyzéseket tesz.

— Felesleges az ilyen munkaerő, akire nem lehet számítani, nem lehet rábízni semmit. Kétkézese! Csak a létszámot szaporítja, mi pedig megszakadhatunk.

— Úgy tudom, nyolcórás munkaidő van — felel vissza a szelíd fiatalasszony.

A gyermekéről van szó, s ilyenkor minden anya fúriává változik.

— Ha maga így gondolkodik, holnap akár be se jöjjön! Senkire sem fogunk rádolgozni!

Bólint nekem, és szótlanul távozik. Felháborodok. Micsoda népekkkel dolgozom együtt évek óta? Durrák, kegyetlenek, igazságtalanok! Nosza, „kipakolok” én is, jól megmondom a véleményemet.

A fiatalasszony másnap nem jelentkezik. Néhány nap múlva megtudom, hogy más raktárba helyezték. Furdál a kíváncsiság, vajon hogy megy a sora? Elhatározom, meg fogom látogatni. Kihasznlom az ebédidőt, a hőség miatt nem esik jól az enivaló. Egy pohár hideg víz ilyenkor többet ér egy tál ételnél. Végigmegyek az udvaron. Hosszú sor teherautó, benzinszag, motorzúgás, kiabálás. Itt bizony nem sokat tórodnek az ebédidővel.

Végre ráakadok. Egy pulton ül a késztesztá-raktárban, a segéd munkások között. A megszokott zsiros kenyérral birkózik, teli szájjal nevet: egyikük tréfásat talált mondani.

Örömmel üdvözöl, elmeséli a kollégáinak, milyen rendes embernek tart.

Érdeklődöm, hogy megy a sora, nehezebb-e a munka, mint odafent az emeleten?

— Itt sem könnyű. Mindenütt dolgozni kell. A különbség csak az emberekben van. Mert az emberek... — kis szünetet tart —, az emberek itt egészen mások!

Banos János

Fél év után

Hallgattam idáig
csöndemmé vesztegett ez a tor
Fél éve csak a gerlék hangja
szakított feledésbe meg a bor

Dühöngés szánalmas bakái:
kiürült üvegek masíroztak
tűzükkel örült üvöltéssel
megrohmozni a Holdat

Csörömpöltek az éjszakák
tagadás láncos kutyái
martak belém s a vers vasát
nem lehetett odavágni

Klimpíroztam hát magamnak
kéz nélküli zongorista
A lehangolódott húrokat
azóta is csak szél vonítja

Azóta is? A hang hegyeit
a szél jármába hogy befogták?
Micsoda keserves zokogás
lenne még számon ez az ország?

Lehetne is ha nem delelné
kikötve a pusztaságba
Halottaiból volna még csak
kopjafakkal zsúfolt árva!

Eloldom a völgyet tőle
szavamat se visszhangozza
Homlokára ütött hegygel
lépegessen lombosodva

HAGYOMÁNY

A szlovák nemzetiségi hagyományápolás néhány kérdése

A nemzetiségi lakosok körében folytatott néphagyomány-gyűjtés néhány elvi és módszertani problémáját — elsősorban a szokás- és hiedelemrendszer vonatkozásában — felvillantó jelen írás a Békés megyei szlováksággal kapcsolatos tapasztalatok összegzése. Mivel pedig Nógrád megye lakosságának is számottevő részét képezi a szlovák nemzetiség, érvényességük nyilván kiterjed az itteni viszonyokra is.

A szervezett tudományos, illetve honismereti jellegű hagyományápolás és -feltárás rendkívül fontos — társadalompolitikai, hazafias és internacionalista — feladat: egyik megnyilvánulása az állampolgári egyenjogúság gyakorlati megvalósításának, hiszen a néprajzi gyűjtés az anyanyelvi kultúra ápolásának jelentős eszköze és biztosítéka. Ez pedig alapvető záloga a szocialista haza iránti szeretet, a magyarsággal való együttélés, a helyes érzelmi és értelmi, gyakorlati kapcsolat továbbfejlesztésének, a szomszédos népek közötti barátság erősítésének.

Napjainkban a néphagyomány-kutatás lényegében kettős feladatot old meg: Részben mentő-megőrző tevékenységet végez: annak tudatában, hogy valójában alig állnak rendelkezésre korábban gyűjtött megbízható adatok, elvégzi azok tudományos igényű rekonstrukcióját, egyúttal felülvizsgálja a rendelkezésre álló „szórványok” hitelességét. Másrészt a népi kultúra mai, recens és továbbelő tradícióinak megbízható körképét nyújtja.

(Két próbb részletpéldát idézek a meglevő források kritikával való kezelésének fontosságára. **Haan Lajos** Nagylak, **Gajdács Pál** pedig Tótkomlós települések történetét vizsgálva állítja a múlt században, hogy a szlovákok körében a boszorkányhitnek alig lehet nyomát lelteni. A napjainkban végzett gyűjtések viszont azt bizonyítják, hogy szinte egyetlen adatközlő sem akad, aki valamilyen boszorkánytörténetet ne tudna, vagy ne hivatkozna arra, hogy ismer ma is élő boszorkányokat. Ugyancsak **Gajdács Pál** írja, hogy a millenium időszakában Tótkomlóson már csak parfümmel locsolnak húsvétkor. Az igazság viszont az, hogy a szerzőt körülvevő nagygazda-réteg, az elpolgáricosodott családok gyakorolták ugyan ezt a szokás-elemet, ám a helység lakosságának túlnyomó része még a második világháború idején is a szobában is kútvizzel locsolt, sőt, igen gyakran kúthoz kényszerítették az „ellenszegülő” lányokat. E példák is mutatják, hogy a feltáró tevékenységnek megbízható összehasonlító alapot kell adnia a nemzetiség élő szokásainak, hiedelmeinek megértéséhez, minősítéséhez.)

A kutatás során elsősorban ma élő tanúkra, hiteles adatközlőkre támaszkodhatunk. Mivel azonban az ő tapasztalatuk legfeljebb a századelőig terjed, a népi szokásélet és hiedelemrendszer fejlődését, változását megbízhatóan csak eddig az időszakig követhetjük. (Időben távolabbra is nyúlhatnánk, ha e korábbi időkből származó pontos írásbeli anyaggal rendelkeznénk.)

A szlovák nemzetiség szellemi kultúrájának feltárási problémái, az ország különböző részein folytatott nemzetiségi néprajzi kutatás gondolatai hasonlóak. Nem hagyhatók például figyelmen kívül Békés és Nógrád megye korai szlovák vonatkozású kapcsolatai. Nógrád megye mintegy „rendező pályaudvara” volt a délre igyekvő szlovákoknak (**Schneider Miklós** a **Békési Életben** — 1973/3. szám — tényyszerű adatokat közöl a Békés megyébe vándorolt Nógrád megyeiokről). Ma is élnek Békés megyében vanyercsanok (vanyarciak), legéndiek, petényiek, terényiek. Nevük azt mutatja, hogy — ha nem is innen valók — a Békés megyébe érkezésük előtt az utolsó állomást ezek a közösségek alkották. Békéscsabán például az egyik kelet-nógrádi

szlovák nyelvjárást használják, s **Haan Lajos** — Békéscsaba történetírója, aki Nógrád megyében, Sámsonházán született — szerint pedig a XIX. század közepi Békéscsabán nemcsak a nógrádi dialektus, de az idevaló szokások is megfigyelhetők voltak.

A hagyományosan értelmezett népi tradíció a múltban kikristályosodott alapot megőrizve, új tartalmakkal bővülve, magában jelentős változásokat hordozva található meg napjainkban. Ez a népi tárgyi és szellemi „maradványokat” egyaránt jellemzi. Állításunk alátámasztására csupán e századi hiteles adatokat idézhetünk: a szlovákok lakta Békés megyei települések a többi környező településhez hasonlóan valójában a múlt század közepétől kezdenek nagy gabona- és kukoricatermesztő helységekké válni, de e rövid időszak alatt is jelentős változáson ment keresztül e termeléshez kapcsolódó munkafolyamatok népi munkaszervezése, illetve szokásrétege. Már senki sem emlékszik a nyomtatásra, csupán egy igealak utal rá, amelyet kizárólag cséplésre alkalmaznak (tlacit: szó szerinti jelentése: nyomni, nyomtatni mai jelentéstartalma: csépleni). Az adatközlők emlékezetében megőrzött és a századelőig követhető szokáshagyomány is már csupán a cséplőgéphez, a cséplőbandákhoz kapcsolódik. A cséplőbandák közössége pedig például a fiatalok szerelmének kibontakozásában, a jövő házas párok kialakításában olyan szerepet töltött be, mint korábban a fonó közössége, mely ugyancsak bizonyos kollektív munkaalkalom helye volt, s amely éppen századunkban hal el a gyári vászon- és ruhaanyagok rohamos elterjedése folytán.

E példák alapján is érzékelhetjük, hogy a szlovák nemzetiség szokáshagyományai részben a fokozatos, részben a minőségi ugrással bekövetkező változás hatására alakultak, melynek fő mozgató rugója a társadalmi-gazdasági fejlődés és a technikai haladás, ezt követi törvényszerűen az életmódbeli, a szemléletbeli, a magatartásbeli változás, és ez visszahat a közösség, az egyén szokásformáira, hiedelmi gyakorlatára.

Napjaink nagy változások színhelyei a szlovákok által is lakott Békés megyei helységek. Náluk korábban a népit csak a parasztság alkotta, mert a foglalkozás, az életmód meghatározó erejét a hagyományos mezőgazdasági termelésre épülő, történetileg kialakult tradicionális gazdálkodás, közösségi élet és életvitel alkotta. Ma a magyarsággal együttélő — a lakosságcsere folytán szórványokban lakó — szlovák nemzetiség a fejlett mezőgazdasági termelőszövetkezetekben is végez kiegészítő ipari tevékenységet, jó része képzett szakember, szakmunkás közülük sokan nagyipari üzemekben, kőolajbányászoknál dolgoznak, bizonyos rétegek a termelőszövetkezet értékeinek eladásával, kereskedelemmel foglalkoznak. Még összetettebb képet alkotnak a városokban (Békéscsaba, Szarvas) és a nagyközségekben (Tótkomlós) élő szlovákok, hiszen a társadalmi, gazdasági élet egész sor területén végeznek termelő-, szervező-, irányító, alkotó munkát. Mindez ugyancsak jelentősen motiválja a szlovák nemzetiség körében végzett hagyománygyűjtést.

Ha a ma gyűjthető szokások, hiedelmek csoportosítását a funkciójuk szerint kíséreljük meg végrehajtani, két nagy kategóriát kapunk.

Az első csoportot azok alkotják, amelyek már elhaltak, csupán az emlékezet útján eleveníthetők fel. Lényegében történeti kategóriát alkotnak. Feladatunk aktív létük viszonylagos történeti körülhatárolása, és végső hatóformájuknak utólagos, meglehetősen pontos feldolgozása. Egy részüket felpróbálják éleszteni, de ez legtöbbször már formai vonásukban sem valósul meg (pl. lakodalmi tréfaaként jelennek meg termékenyítést szolgáló egykori rítusok stb.). Sok ilyen elhalt elemet bedolgoznak a közművelődés által szervezett öntevékeny népi csoportok, pávakörök (Vyletel vták). Sokan ezeket a feldolgozott és interpretált szokásokat azonosítják a népszokásokkal, holott ezekben az esetekben már nem eleven vagy funkcionáló szokásokról van szó, hanem történeti ismeret,

esztétikai élményt, szórakoztatást nyújtó alkotásról vagy ismeretterjesztő célzatú közművelődési alkalomról. Még ha nem is élő, nem is hiteles népszokást rögzítenek ily módon, ezeket a közművelődési megnyilvánulásokat mégis támogatnunk, fejleszteniünk kell, mert részben ez is az etnikai jelleg továbbélését szolgálja, részben fontos megmentő, megőrző szerepet tölt be. Minden formáját meg kell ragadnunk a hagyománymentő akcióknak, s különösen a nemzetiségek körében, mert ha nem teszünk, holnap az öregek elhalása folytán az emlékezetbeli ismeret is elpusztul, s a természetes nyelvi asszimiláció következtében elfelejtődnek a szokások, rítusok nyelvi fogalmai, kötött formájú szövegei (Katalin-, Luca-napi, karácsonyi, János-napi, újévi stb. köszöntők, pranosztikák, verses találós kérdések, ráolvasások, gyerekjátékok stb.).

A szokások másik csoportját ma is funkcionáló, jelenlevő szokások alkotják. Egy részük a napjainkban bekövetkező változás folyamatában is megőrzi a hagyományos tartalmat és formát (pl. a virrasztás szokása), másik részükben a szokás egyes elemei változtak meg vagy iktatódtak ki, illetve „korszerűsödtek” (pl. a karácsony esti vacsora, a halotti tor stb.), további csoportjuk új tartalmat és új formát is kapott (pl. névadás), mely azonban lényegében megegyezik a szokás „új” hazai jellegzetességeivel, illetve a döntő módon megváltozott tartalom és forma magába szívott néhány korábbi formai elemet is (pl. lakodalom). Néhány szokás „intézményesített” formában él (pl. a farsangi bálók stb.).

A legtöbb élő szokás tele van átmeneti jellegzetességekkel, labilis, szinte egyénekenként változó módon jelenik meg, illetve évről évre más-más sajátossággal, ízzel. Pl. Békéscsabán a húsvéti locsolás mai formája szinte semmiben sem tér el az országos gyakorlattól: csupán a szórakozás kedvéért locsolnak, melynek fő tartalma a vidámság, a baráti látogatás. Számos szlovák családnál mégis ott van az asztalon a hagyományos főtt füstölt sonka és vastagkolbász, amelyet a locsolónak illik megkóstolni.

A szokás- és hiedelemismeretből elsősorban azok az elemek maradtak fenn, amelyek nem kívánnak közösségi végrehajtást. Az öreg nagyszülőkkel együtt élő fiatalok eléggé pontosan ismerik a ma még gyűjthető szokásokat, hiedelmeket. Főként a kertés házba jelképesen bezárt, otthonülő asszonyoknál, beteges embereknél, illetve különböző magán- vagy családi szerencsétlenség-sorozatot elszenvedőknél található meg a legtöbb hiedelem jelenlétének a nyoma. A szokásismeret, a hiedelmek hordozóit már csupán egyéneken, kis csoportoknál (pl. egyes családok) kereshetjük.

A végrehajtók, az ismerettel rendelkezők napjainkban kor szerint is elkülönülnek. Általában azt mondhatjuk, hogy a gyakorlók közül az idősebbek rendszeresebben megtartják az elő-

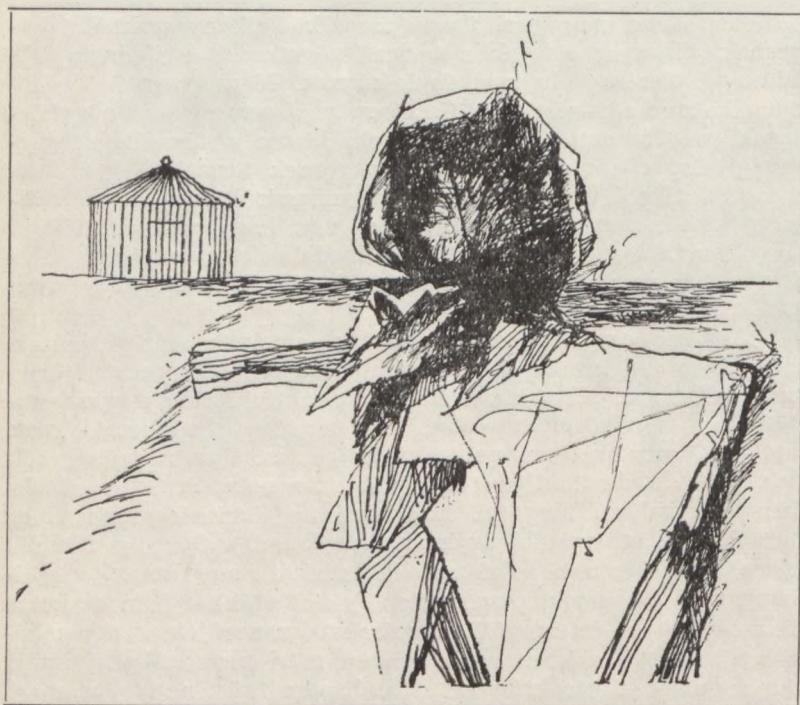
írásokat, a középkorúak ingadozóak, a legtöbb fiatal kigúnyolja a hiedelmeket s a korábbi merev rituális szokásokat. Ezt tanúsítja a közismert mondás: Kto babonán verí, je somár celi (Aki a babonákban hisz, teljesen számár az.). Nem szerint vizsgálva megállapítható, hogy a férfiak kevésbé hiszékenyek, szokástartók, de az asszonyok kívánságára eléggé hagyományörzők. A rendszeres végrehajtók között ifjú nőket találunk, fiatal férfiakat szinte alig. A vallásos nők zöme erőteljesen hisz a hiedelmekben is.

A továbbélés okai között felsorolhatjuk a megszokottságot, a beidegződöttséget is. S gyakran nagy szerepet játszik a véletlenek egybejártsága is. Már nagyon ritka, hogy a család idősebb tagjai a népi hagyományozódás törvényszerűségének képmény, kérlelhetetlen elve alapján rákényszerítsék az ősök, az elődök által szigorúan megtartott előírásokat az ifjabb nemzedékre, de akaratilag gyengébb elemei önkéntelenül is továbbvivőivé válnak a tradíciónak. Főként betegségek, időjárásijelenségek véletlenszerű mementói hatnak a hiedelmek mai hordozóira, akik aktivitásukkal, „tudatos” propagandájukkal szélesebb körben is el-elhíthetik az adott babonát, hiedelmet. Az időjárás szeszélyei, anomáliái ma is élesztőivé válhatnak sokszor teljesen elfelejtett rítusoknak, jóslatoknak. Így kapott az utóbbi években szinte évről évre nagyobb teret a lucanaptár. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy továbbélésében nagy szerepet játszik a szlovák nemzetiségnek a magyarsággal és a környező többi nemzetiséggel való szoros interetnikus, kölcsönös kapcsolata.

A szokások funkciója megváltozásában jelentős szerepet kapott maga a társadalom, s a társadalmi közélet. Korábban nemcsak a termelésben volt önálló a paraszti életet élő nemzetiség, illetve ezen belül egyes csoportjai, egyedei, hanem a közösségi normák kialakításában, a közösség életét összetartásában, mai szemmel nézve például a szórakoztatásban is autarch volt. E megkövesült és időnként módosuló, alakuló szokások totális igénnyel léptek fel a közösségen belül. Napjainkban már nincs szükség arra, hogy az egyes szokások a szokásrendszeren belül tökéletes teljességet sugározzanak, hiszen számos szervező, ellátó, gondoskodó, figyelmet fenntartó szerepet maga a társadalom vett át. A szokások hajdani zárt-sága csupán ott, illetve azokon a területeken érvényesül, amelyek a társadalom szabályozó, végrehajtó funkciója nem valószínűsíthető meg (így például a halott szűk körű családi búcsúztatása, a virrasztás esetén). De —, hogy a példaknál maradjunk — a lakodalmat már lebonyolíthatja a vendéglátóipari vállalat vagy a társadalmi ünnepeket rendező iroda — ez esetekben a szokás hagyományosan szervező, alapanyagot gyűjtő, kollektív tevékenységet kívánó feladatai feleslegessé válnak. Ezek a funkcióelemek napjainkban falun még érvényesülhetnek, mert itt legtöbbször nem tudja őket hivatalos intézmény pótolni. (Ezért fordul elő, hogy egy-egy nagy falusi lakodalom alkalmával a szlovákoknál ma is összehordanak két-háromszáz tyúkot: mint jóval korábban, a lakodalom valamennyi szokás-elemének funkcionálása idején.)

A néphit, a szokásrendszer mindig természetes, szerves része volt az emberek életének. Élő anyagára ez napjainkban is jellemző. Éppen emiatt figyelhetjük meg többek között azt is, hogy az életmód mai változásával természetes módon változik a rítus, a szokás maga, illetve csupán néhány eleme; s a civilizáció térhódítása nyomán a szlovákok egyes tradicionális megnyilvánulásaiban éppen olyan értékű szerepet kapnak az új technikai eszközök, mint régen az elődeik. Így lépett a tűzhelyből kivett csipetnyi faparázs helyébe a gyufaszál, hogy a ráolvasásnak rituális eszköze és alapanyaga legyen, így történhet meg az is, hogy ha halott van a háznál, napjainkban nemcsak a tükröt fedik be és hallgattatják el az órát, hanem letakarják a televíziót is, s nem „szólatják” a rádiót és a televíziókészüléket sem.

Korábban a szokások gyakorlása, a rítusok megtartása gyakoriságát, minőségi arányát, jellegét a társadalmi rétegződés alapján pontosan le lehetett mérni. Nemcsak azt, hogy az adott falusi közösség vagyoni állapota szerint bonyolították le a szokásokat (pl. „szegény” fonók, „gazdag” fonók), hanem az egyes hiedelmek, rítusok típusainak ismeretkörtét és végrehajtását is e rétegződés alapján lehetett mindenekelőtt körülhatárolni.

Napjainkban a továbbélő szokások, hiedelmek ismerőit vagy gyakorlóit már nem az egykori társadalmi réteghez tartozás figyelembevételére alapján sorolhatjuk be. A helyébe a korábban is ható s el nem hanyagolható, de most a gyakorló alanyok csoportosítását elsősorban meghatározó alkotó tényezők (pszichikai alkat, a kulturáltság foka, a vallásosság minősége, a konzervativizmus stb.) léptek. Mivel a szlovák nemzetiség elenyésző részét képezik a tárgyalt hagyományokat gyakorlók, egy tüzetes statisztikai jellegű néprajzi-szociológiai számbavétel bizonyára még plasztikusabb és hitelesebb körvonalú képet rajzolna meg a mai állapotról.

A szlovákok körében az Alföldre település óta kettős irányú egységesülési, integrációs tendencia érvényesült: az egyik a nemzetiségen belül az összetelepült különböző etnikai csoportok, szórványok, a másik a szlovák nemzetiség és a vele együttélő magyarság között. Roppant figyelmet érdemel az a jelenség, hogy a nemzetiségen belül bizonyos szokások, hiedelmek gyakorlásában az eredeti elemek egyes részei a mai napig megőrződtek, s nem integrálódtak.

A magyarsággal való együttélés sokoldalú, bonyolult kapcsolata és kölcsönhatása még nincs teljesen és részleteiben feltárva, holott „az alföldi szlovákok egzisztenciális szempontjából elkerülhetetlen és hasznos” voltára már a szlovák szakirodalom is felhívta a figyelmet. Napjainkban mind a szlovák nemzetiség, mind a magyarság népi műveltségbeli elemei a szocialista társadalom magasabb szintű integrációja, a szocialista kultúra szerves részeként élnek tovább. A hazai szocialista kultúra fejlődése pedig megteremti a szlovák nemzetiség népi kultúrája művelésének és virágzásának mindenoldalú lehetőségét.

Ezért mondhatjuk azt, hogy a szlovák nemzetiség szokás- és hiedelemrendszer-anyagának gyűjtése nemcsak a néprajztudománynak nyújt szolgálatot, hanem elsődlegesen maguknak az érdekelteknek, a szlovák nemzetiségű állampolgárainknak: népi műveltségük e rétege igazi szépségének, értékének újrafelfedezése által gyarapodik tudásuk, erősödik, fejlődik népi-nemzeti tudatuk és szeretetük az anyanyelvük, a népi kultúrájuk iránt.

Krupa András

A Nógrád megyei szlovákok népviselete

A megye viseletét tanulmányozva már a külső szemlélőnek is feltűnik, hogy a magyarok és a szlovákok viselete — elsősorban a nőknél — jelentősen eltér. Ezeket az elkülönülési jegyeket azonban — részletes leírások, adatok hiányában — a múlt század végétől messzebbre nem tudjuk követni. Az utóbbi években számos levéltári adatot gyűjtöttünk ugyan össze a megye magyar és szlovák falvainak viseletére vonatkozóan, de ezek, sajnos, nem alkalmasak az összehasonlításra. A kárlisták, hagyatéki leltárak csak az egyes ruhadarabok nevét közlik, néha anyagára, díszítésére is utalnak ugyan, a méretet, formát stb. azonban nem árulják el. Az innen nyert adataink viszont mégis hasznosak, mivel a XVIII. század elejétől bepillantást nyerhetünk a parasztság változó ruhatárába; bár arra már nem alkalmasak, hogy egyes falvak — magyarok és szlovákok — viseletének különbözőségeire utaljunk.

Forrásainkból kitűnik, hogy az újratelepítéstől — valószínű már az ezt megelőző időszakban is —, a XIX. század közepéig, a textilipar általános kibontakozásáig Nógrád megye parasztságának ruhaanyagát többségében az északi, szlováklakta megyék céhes és háziipara biztosította. Körmöcbánya környékén már a XVII. században csipkeverő népipar virágzott, a Zólyom megyei Brezno és Medzibrod községek lakói csipke készítésével foglalkoztak, a gácsi posztógyár termékén kívül keresett volt a losonci, privigyei, hradistyei, zólyomi, rozsnyói posztó. A finomabb vásznakat Nyitra, Liptó megyékből és Szepességből sze-

rezték be megyénk lakói, a gyolcs jelentős részét a kb. 300 felvidéki gyolcsos falu háziipara állította elő. A csizmának való piros, sárga és fekete színű kordoványt Besztercebányán készíteték. A csipke, a posztó, a vászon, a gyolcs és a kordovány kereskedők révén jutott megyénk falvaiba, vásári központjaiba. A XVIII. század végén több mint kétszáz kereskedőt írtak össze a megyében, akik az előbb említett ruhakelmék eladásával foglalkoztak. A kisipari termékek vándorkereskedők révén történő közvetítése még a XIX. század közepén is jelentős. Zólyom, Árva, Nyitra megye „gyolcsos” tótjai, zólyomi csipkések, besztercebányai „kékvasznasok”, gömöri, nyitrai színesbőr-kereskedők látták el a megye helyhez kötött parasztságát. A turóci, nyitrai „sáfrányosok” perkál- és selyemkendőket, -szalagokat, szövötteket árusítottak. Adatainkból egyértelműen kitűnik, hogy a XVIII. században és a XIX. század első felében a megye paraszti viseletének, az ebben megnyilvánuló ízlésnek irányításában jelentős szerep jutott a ruhaanyagot szállító északi megyék szlovák falvainak.

A ruhaanyag azonos forrásból történő beszerzéséből azt a következtetést lehetne levonni, hogy a XIX. század közepéig a paraszti viseleten belül nem lehet eltéréseket, elkülönülési jegyeket kimutatni. Tudnunk kell azonban, hogy a kereskedők ritkán árultak kész ruhákat, inkább ruhaanyagok értékesítésével foglalkoztak. A ruha elkészítése, megvarrása a család asszonyainak, a közöttük élő kismestereknek a feladata volt. Így az öltözködésben szabadon érvényesülhetett az egyéni és helyi ízlés. Ez volt az egyik oka annak, hogy megyénkben oly' sok változat, elkülönülési jegy alakult ki a viseleten belül.

A vallási, rokoni kapcsolatok révén kialakult falucsoportok viselete már a XVIII. században is jelentősen eltért egymástól. A szűkebb táji izlés kivitelezésében — így a viselet elkülönülésében — fontos szerep jutott azoknak a csizmadiá-, szabó-, szücsmestereknek, süvegeseeknek, takácsoknak, vargáknak, akik a XVIII. század elejétől sorra megtelepültek a megye falvaiban. Felsőpeténybe, Herencsénybe 1724-ben, Ribára (Ipolyszög) 1740-ben, Nógrádmegyerve 1779-ben költözött csizmadiamester. 1773-ban szücsmester dolgozott Szécsényben, Dolányban (Benczúr-falva). 1773-ban Szandán, 1783-ban Illyben telepedett le egy-egy szabómester. Ebben az időben az egyes viseleti csoportok jóval több községet fogtak össze, mint napjaink utolsó évtizedeiben. A múlt század 80-as éveiben megjelenő hímzés, a falvak öltözködését irányító varróasszonyok élesebbé tették a viseleti eltéréseket a magyar és a szlovák falvakban egyaránt.

A megye szlovák falvainak viseletében — szabás, forma és díszítés alapján — három nagy csoportot különböztethetünk meg:

1. *Szügyi csoport* (Balassagyarmat. Patvarc. Csesztve, Terény): Ehhez a viseletcsoporthoz tartozik több Csehszlovákiában levő Ipoly menti falu is. Ismertetőjele a csipőnél széles gallérral megtoldott, a térdet alig betakaró szoknya. Szűk ujjú ingvállakon magas nyakú *pruszlikot*, ezen pedig széles rojtozású, selyem vállkendőt viselnek. A főkötő, a *villuska*, a hajat teljesen befedi, melyet csipkével, szalagokkal, apró fodrokkal, flitterekkel díszítenek. Az asszonyok hajukat nem kontyban hordják: a két ágba font haj végét pertlivel összekötik, és a fej körül kuszorúba tekerik.

2. *Bánki csoport* (Alsó- és Felsőpetény, Nógrád, Nézsza, Ósagárd, Legénd, Nógrádsáp, Erdőkürt, Galgaguta, Vanyarc, Bér, Szirák, Kétbodony): A női viselet jellemzője az apró ráncokba rakott szoknya, melynek aljára piros szegőt varrnak. A fehér, testhez simuló, szűk ujjú ingvállakon többnyire deréktájon kiszélesedő *vizitkét* hordanak. A fehér gyolcs ingvállat, a vizitkét, a kötényt egyező hímzéssel díszítik. Főkötőjüknek széles kontyfésűikkel jellegzetes magas és szögletes formát adnak a fej tetején.

3. *Sámsónházi csoport* (Lucfalva, Szupatak): Viseletük az első világháború után egyre jobban elpolgáriasodott. Az alig ráncolt szövetszoknya majdnem a bokaig ér, a slingelt szélű alsószoknya néhány centivel hosszabb a felsőszoknyánál. A keskeny gallérú, széles csipkés aljú kötény a deréknál enyhén ráncolt, jóval rövidebb a szoknyánál. A buggyos ujjú, testhez simuló ing itt is ismert, erre fekete színű pruszlikot vesznek fel. A menyecskek „T” alakban fésülik hajukat, majd a két ágba font hajat két oldalt a fül mellett vezetik hátra. Kendőjük a fejtetőn erősen elkeskenyedik.

A *szügyi csoporton* belül kisebb csoportok nem alakultak ki. E viseletcsoporton belül csupán annyi eltérést tudunk felkutatni, hogy Balassagyarmaton keményített, vasalt alsószoknyát nem hordtak, azok mindig *laposan* jártak. Szügy, Patvarc, Csesztve, Ipolyszög és Terény szlovák lakói még az 1940-es években is 7—8 vasalt alsószoknyát vettek fel nagyobb ünnepeken. E szerény eltérés valószínű Balassagyarmat városiasabb fejlődésének eredménye.

A *bánki csoport*hoz tartozó falvak viselete nem alakulhatott ennyire egységesen, hiszen itt a falvak földrajzilag nagyobb területen helyezkednek el. E csoporton belül csak azokban a községekben vált azonossá a viselet, ahol a közös templomba járáson kívül családi, rokoni kapcsolatok is kialakultak. Mivel az egymás közötti ilyen jellegű kapcsolat csupán 2—4 falura szűkült le, azért e viseletcsoporton belül öt kisebb egységet különböztetünk meg:

- a) Bánk—Felsőpetény—Nógrád—Kétbodony—Ósagárd
- b) Alsópetény—Nőtincs
- c) Nézsza—Nógrádsáp—Legénd
- d) Galgaguta—Vanyarc—Erdőkürt
- e) Szirák—Bér—Egyházasdengeleg.

Itt még a kisebb viseleti egységeken belül sem teljesen azonos a viselet. A főkötő felerősítésének módjában, formájában találjuk a legtöbb eltérést. Például az egy viseletcsoport

tartozó Legénden, Nógrádsápon és Nézsán annyiban tér el egymástól a főkötő, hogy míg Legénden a keményített főkötő nagy része kilátszik a piros kikötött kendő alól, Nógrádsápon már csak egy kis részt, Nézsán pedig már semmit sem láthatunk a fehér gyolcsból készült főkötőből. A három községnél az eltérés nem a kendő kötésének módjából, hanem a főkötő méretéből adódik.

A sámsónházi csoportnál a három szlovák falu távol esik az összefüggő szlováklakta vidékektől. Még egymással sem szomszédosak, magyar falvak ékelődnek közéjük. Rokoni, baráti kapcsolatok ugyan kialakultak közöttük, de viseletük nem annyira egymáshoz, mint inkább az őket körülvevő magyarsághoz hasonlít. Ruházatuk Kis- és Nagybárcány öltözetéhez áll a legközelebb, csak a magyarok viselete jóval színesebb.

Sajátosan alakult azoknak a községeknek a viselete, ahol magyarok és szlovákok élnek együtt. Azokban a falvakban, ahol egyre kevesebben éltek evangélikus szlovákok, ott a helyi katolikusokhoz igazították viseletüket. (Cserhátsurány, Magyar-nándor, Sente stb.) Ennek ellenkezőjével is találkozhatunk Patvarc, Szügy, Csesztve stb. községek esetében. Azokban a községekben viszont, ahol megközelítőleg egyenlő számban éltek magyarok és szlovákok, mindketten megőrizték eltérő viseletüket. Egyetlen ilyen községünk Terény, ahol a katolikus magyarok viselete a cserhátsurányival, az evangélikus vallású szlovákok ruházata a szügyivel egyezik.

Különbséget tapasztalhatunk a katolikus és az evangélikus szlovákok viselete között is. Nógrádsápon, Nézsán katolikus, Legénden vegyes vallású szlovákok laknak. Ez utóbbi községben a katolikusok főkötője a nézsaival megegyezik. Az evangélikusok főkötője — mint fentebb már említettük — szélesebb. A három falu katolikusainál a pruszlik derekán a fodor felfelé áll, és jóval keskenyebb, mint az evangélikusok pruszlikján levő lefelé hajló fodor.

A bánki csoportnál a felekezeti hovatartozást a főkötő hátuljának szélességéből is meg lehet tudni. Az evangélikusok széles és szögletes, a katolikusok keskeny, lekerekített kontyvasat tűztek hajukba. A fejre helyezett főkötő hátulja a kontyvasnak megfelelően széles, vagy keskeny lesz. Nógrád községben az evangélikus vallásúak főkötőjének a fodorja a vállig ér, a katolikusoknál ez jóval rövidebb.

A szlovákok hímzőművészete — a megye magyar falvaihoz hasonlóan — nem tekint nagy múltra vissza. A múlt század hetvenes éveiben kezd kialakulni. A női ingek kézelőin megmaradt legrégebb keresztszemes hímzések piros és fekete, majd piros és kék színű fonállal készültek. Mintázatuk mindig mértanias. A finomabb gyolcsanyag elterjedésével a laposöltéses hímzés vált általánossá, amely kezdetben piros, később piros-kék színű volt. A színeket ritmikusan helyezik el. A szlovák hímzés színösszeállításában különbözik a magyarokéitól, hogy itt a kék és zöld színek erőteljesekek. A hímzések motívumai tagoltak, kirajzoltak, a tárgy szerkezetének hangsúlyozására törekcsenek. A pruszlik hímzéséből megtudhatjuk, hogy viselője milyen vallású.

A férfiak viseletében táji, nemzetiségi elkülönülések szinte alig mutathatók ki, hiszen öltözetük legtöbb darabjához — már a XVIII. században is — kereskedők révén, készen jutottak hozzá. Otthon, az asszonyok kezemunkája nyomán készült a vászon-, vagy hímzett gyolcsing, a többnyire nyáron hordott szűk- és bőszárú gatyá. Házilag készült a bocskor, a múlt század közepéig hordott fehér szűrposztó halinanadrág. A mente, a szűr, a fekete és kék posztóruha, a kalap és más felsőruhák kisipari, majd később gyáripari termékek voltak. A mesteremberek munkáinál a megrendelő izlése ugyan még falvanként is kimutatható, de ezek már nem hoztak létre olyan éles határokat, amelyek lehetőséget adnának a magyar és szlovák férfiviselet eltéréseinek tanulmányozására.

Az 1960-as évek elejétől, az új gazdasági-társadalmi viszonyok hatására, mind a magyar, mind a szlovák községekben egyre gyorsuló ütemben elfordítják viseletüket. Népviseletben már csak a harminc éven felüliek járnak.

Zólyomi József

Az itt közölt tanulmány részlet a szerző „Nógrád megyei szlovákok” című dolgozatából. A történeti adatok legnagyobb része gyűjtés a Nógrád megyei Levéltárból, más adatok helyszíni gyűjtésből származnak.

Mit ér a film, ha magyar?

Mostanában újra az érdeklődés homlokterébe került a magyar filmművészet. Azért írom, hogy újra, mert a hatvanas évek közepén-végén tetőző „új hullám” elapadtával kevés fény hullt az alkotásokra. Voltak, akik a vészharangot kezdték kongatni, a kategórikusan fogalmazók ítélete pedig így szólt: a *Szegénylegényeknek*, a *Hideg napoknak*, a *Hűz órának* nincs folytatása, következőképpen a magyar film belesüppedt a jelentéktelenségbe. A sötét szemüveget viselők bizonyítéknak tekintették továbbá a mai magyar néző és a mai magyar film között tátongó szakadékot is.

1976 első hónapjai némi változást hoztak. Pécsen, a szokásos seregszemlén szenvedélyes viták zajlottak a magyar filmművészet helyzetéről; újságcikkek és folyóirat-tanulmányok érdeje bogozgatta a „hogyan tovább?” kérdését. A humoristák lankadatlan buzgalommal lődözik nyilait a magyar filmre, az előítéletek köde azonban oszlani látszik. A *kengurut*, majd az *Árvácskát* (nem azonos esztétikai minőségek!) úgynevezett „táblás házak” nézték végig, s a nyíltan politikus *Vörös rekviemnek* is több nézője volt a vártnál.

Az alábbiakban megkísérlünk választ adni arra, miképpen ítélni lehet a magyar filmművészetünk jelenét, és körvonalazzuk a tendenciákat is. Mielőtt azonban lényegi mondanivalónkra térnénk, úgy érezzük, feltétlenül szükséges tisztáznunk az értő eszmefuttatásokban és laikus polémiákban egyaránt felbukkanó problémát: hogyan függ össze alkotás és fogadtatása? Méri-e egy film értékét a látogatók száma? Milyen körülmények motiválják a sikert és a bukást?

Macserat szovjet filmtudós nálunk is megjelent. *Film és valóság* című kötetéből idézünk: „Nem lelkesedhetünk túlzottan azért a módszerért, amely csupán a sikertelenség okait nem deríti ki.

Még kevésbé kielégítő az olyan kritikai érvelés, amely nem tesz egyebet, mint idézi Leninnek azt a gondolatát, hogy a művészet a népé, s ezért közérthetőnek és közkedveltnak kell lennie...

... Lenin a művészetet, mint folyamatot fogja fel, és koncepciója semmiképp sem jogosít fel arra, hogy egy önmagában kiragadott gondolat és egy önmagában tárgyalt alkotás között közvetlen kapcsolatot létesítsünk. Ennek ellenére nagyon gyakran éppen így járnak el, és a kritikus érvelés a következő módon fest: a jó filmnek közérthetőnek kell

lennie. Ezt és ezt a filmet a nép nem érti. Tehát ez a film rossz”.

Azért választottuk fogódzónak *Macserat* okfejtését, mert az általa említett vulgarizálással mi is sűrűn találkozunk. Akik ilyen módon szűkítik le vizsgálódási szempontjaikat, elfeledkeznek arról, hogy a filmek be- és elfogadását több tényező befolyásolja. A téma. Az ábrázolt jelenségek időszerűsége. A műfaj. Az eszközök. A nyelv. Az alkotók személye. A filmművészet helyzete az adott időszakban. A propaganda hatékonysága. Előfordul, hogy egy-két mozzanat perdöntő, más esetekben tucatnyi oka is lehet a kedvező, vagy kedvezőtlen fogadtatásnak. Summa summárum: a nézőszám és az esztétikai minőség nem függ össze. Ha összefüggne, a legjobb minősítést a kalandfilmek, a krimik kapnák. Mint ahogyan az irodalomban a lekűr, a zenében a napi fogyasztásra szánt sláger vezetne. Persze, vigyázzunk: az üres nézőtér nem jelenti azt, hogy a rendező remekművet alkotott! Menthetetlenül elveszett, aki eleve lemond arról, hogy a tömegekhez szóljon. Egyébként ideje lenne egyszer érdemben és mélységében megvizsgálni a filmnéző-aszinkronitást, különös tekintettel arra, hogy jobb sorsra érdemes, fontos közéleti kérdéseket feszegető művek is érdektelenségbe fulladtak az utóbbi időben, pedig egy évtizede a *Szegénylegényeknek* és a *Hideg napoknak* milliós publikuma volt...

Nem mi mondjuk, külföldi ítések állapították meg, hogy a felnőtté vált magyar filmművészet legnagyobb értéke: erőteljes politikai indíttatása. Kötelező normává vált nálunk a társadalmi valóság konfliktusaival való őszinte szembenézés, a nemzeti-nemzedéki-egyéni vizsgálódás, a történelmi folyamatok rekonstruálásának igénye.

Van-e folytonosság? Akadnak-e tartalékok? Viszik-e tovább a maiak — vagy az időközben bőlcsebbé vált régiek — a stafétabotot?

1976 premierjeiről szólva, úgy érezzük, felfelé ívelő görbéről számolhatunk be. Nagy formátumú filmünk nem született ugyan, akad azonban néhány olyan kísérlet, mely járható út irányába vezet. Mindenekelőtt *Lugossy László Azonosítás* című drámája érdemel elismerést. A pályakezdő rendezőnek egy meglehetősen szabálytalan emberi sors mozaikjaiban sikerült megragadnia a *felszabadulás* pillanatát (a kifejezést ezúttal tágabb értelemben használva, a személyiség kibontakozásának folyamatára gondolva). *Kovács András* a *Labirintussal* folytatta polemikus alkotásainak sorát, ezúttal a „művészet és hatékonysága” témakörében vizsgálódva. Ez a mű a személyes gondokat sem hallgatja

el, afféle gyónásfilm, sok-sok kérdéssel (melyek egy része megválaszolatlan). Meglepő, hogy *Kovács* érett önróniával és pompás karikírozó készséggel felvértelve láttatja a stúdiók világát — másfelől meg sajnálatos, hogy nem enged abból a verbalitásfolyondárból, mely esszéfilmjeire rátelepszik. *Grünwalsky Ferenc Vörös rekviemjét* „tényfilmnek” nevezhetnénk. A fiatal rendező a „száraz barokk” mozaikjából építkezik; sallangtalan, póztalan beállításokban fogalmaz. Más ez a példa, mint amit a hasonló jellegű filmek tartalmaztak: keményebb, tárgyilagosabb puritánabb. A hősi múltat, a munkásmozgalom dicső lapjait sokféleképpen meg lehet eleveníteni. Emelkedett stílusban éppúgy, mint az objektivitás erejével. *Grünwalsky* az utóbbi eljárás híve. A *Vörös rekviemnek* vannak vitatható mozzanatai (az időkezelés nem következetes, egy-két epizód — a múltból — nem eléggé hangsúlyos, a Tanácsköztársaság hangulatainak megidézése nem eredeti), a film azonban így is jelentős eseménye a szezonnak. Új szín, új hang. *Lugossy és Grünwalsky* jelentkezése ismét bebizonyította, hogy a friss vérkeringés folyamatosságát a különféle generációk együttesen biztosíthatják. Meg azt is, hogy *Jancsóék* mögött tehetséges művészek sorakoznak. Minél több bizonyítási lehetőséget kellene nyújtani számukra!

Az irodalom mindig hű szövetségese és kimeríthetetlen inspirátora volt a magyar filmművészetnek. A *Talpalatnyi föld*, a *Körhinta*, a *Bakaruhában*, a *Hideg napok*, a *Szerelem*, a *Szindbád*, s még egy sereg más jelentős alkotás dokumentálja a szoros kapcsolatot, mely ugyancsak törvény a mi gyakorlatunkban. Néhány rendező (*Fábi Zoltán*, *Révész György*, *Ranódy László*) különösképpen gyakran fordul ihletésért a prózához vagy drámához. Az irodalom-film-konfrontációnak 1976-ban a megragadóan szép *Árvácskát* köszönhetjük, az esztendő minden bizonnyal eddig legjelentősebb alkotását. *Ranódy* koncepciója szerint vissza kell helyezni régi jogaiba az emóciókat: ő maga arra vállalkozott, hogy — *Móricz* meséje segítségével — az egymás iránt érzett felelősség, az érzelmek, a humanum fontosságát hangsúlyozza. A nagyon sokáig hallgató (pontosabban: rendezői feladathoz nem jutó) művész korfestő-tehetsége ezúttal is kidomborodik, a falusi atmoszféra hamisítatlan, a jellemábrázolás sokszínű. És ahogyan *Árvácska* játszik! *Czinkóczi Zsuzsa* tökéletesen egygyéforrott a szereppel: éli, méghozzá az átlényegülés legmagasabb fokán, a sorsüldözött gyerekorömökben szegény életét. Az *Árvácska* arra is kitűnő példa, hogyan lehet alkotó módon felhasználni a

klasszikus „nyersanyagot”: Ranódy tömörítései, változtatásai egyaránt indokoltak. Kivételesen attraktív (a szó legjobb értelmében) a film képi világa: *Sára Sándor* felvételein nemcsak az ember, a táj, a falu is lélegzik.

Az *Árvácskának* sajnos, nincs hasonló kvalitásokkal bíró „irodalmi film”-párja. *Révész György Két pont között a legrövidebb görbe* című Szántó Tibor adaptációja unalmas és érdektelen (amit a gyermekmilió sem képes megmenteni). *Fejér Tamás*, a *Ballagó idő* képsorain (Fekete István művei alapján készült) rutinnal, de kellő számú ötlet nélkül komponálta meg. Úgy hisszük, nem a választott művek hibáztathatók — annál is inkább, mert fordulatokban gazdag, színes eseményeket feltáró könyvekről van szó. *Révész* és *Fejér* ezúttal nem nőtt fel a feladathoz. Másoltak, pedig egyéni mondanivalót is megfogalmazhattak volna — ahogy *Ranódy* tette.

A magyar filmművészet legjelentősebb produktumai súlyos veretű, komor hangvételű, drámai szituációkban gazdag alkotások. Klassziszfilmjeink kö-

zött nagyítóval keresve sem nagyon találunk derűs vígjátékot (talán a *Tizedest* leszámítva). Mindig készültek nálunk szórakoztató művek, ezekre azonban a jóindulatú meó is csak a másod- vagy harmadvonali minőségi pecsétjét üthette rá. 1976 nagy slágere *A kenguru* (*Zsombolyai János* eddigi operatorként tevékenykedett, ezzel a filmmel mutatkozott be mint rendező). A sztori átlátszó didaktizmusa és egyes jelenetek elnagyoltsága ellenére *A kenguru* jó mulatság, hiszen helyzetei életszerűek, humora friss, populáris kifejezőeszközei (fényképezés, zene stb.) is elismerésre méltóak. Különben *A kenguru* is irodalmi köldökzsinórhoz kötődik: Bertha Bulcsu regénye nyomán született. *Bacsó Péter* egy mai anekdóta léggömbjét fújta fel másfél órás filmmé, a *Zongora a levegőben* összeállításakor. A cselekmény annyira sovány, hogy nemcsak a zongora lóg a levegőben, hanem maga a filmépitmény is. *Bacsónak* remek humorérzéke van, de ötleteit, témáit nem érleli meg eléggé. Túlságosan sok sablont alkalmaz a komikus karakterek jellemzésekor; ő sem megy a szom-

szédba didaktikus tanulságokért. Néhány ellenállhatatlanul szellemes betét feledtetni a nézővel, hogy a film alatta maradt saját lehetőségeinek.

A magyar film átlagos színvonalát itt és most, 1976 első hónapjaira gondolva, jó közepesnek ítélnék. De ez nem rossz pozíció, még 1966—67-hez viszonyítva sem. A nemzetközi mezőnyfölényben változatlanul előkelő helyet foglalunk el. Csak néhány adalék. A *Ha megjön József* című filmről (rendezője *Kézdi Kovács Zsolt*), melyet nálunk közönség és kritika egyaránt fanyalogva fogadott, külföldön elismerő méltatások láttak napvilágot, és az alkotást meghívták a San Remó-i és a San Franciscó-i fesztiválra. Töröcsik Mari Cannes-ból hozott haza jelentős díjat, az *Azonosítást* Nyugat-Berlinben koszorúzta elismerés.

Az évnek még nincs vége. *Fábri Zoltán*, *Gábor Pál*, *Bán Róbert*, *Szörényi Részó* és mások filmjei remélhetően javítják az ideji mérleget. Bizakodjunk az újabb fellendülésben: a feltételek nagyrészt adottak.

Veress József

Könyvheti tallózás

mult időben

Évről évre nagyobb számjegyekkel jellemezhető „gyorsmérlegek” tanúsága szerint a kereskedelem azúttal is a „teljesült” rovatba könyvelhette el a könyvhét forgalmi adatait. Ennél is fontosabb, hogy az akció művelődéspolitikai szándékai is rendre sikerrel valósulnak meg. Megoldódni látszik a dilemma, hogy mikor tiszteljük — az emberformálás folyamatában felülmúlhatatlan — érdeme szerint a könyvet: ha évente egyszer néhány napot ünnepévé nyilvánítunk, s a közvélemény figyelmét direkt módon az irodalomra, az alkotókra irányítjuk; vagy ha ünneplés helyett elsősorban olvassuk a könyveket, és mindennapjainkat fényesítjük ünnepi hangulatúvá olvasmányélményeink nyomán. A könyvheti rendezvények jogát immáron újabb kedvező tapasztalatok igazolják, eredményességük azonban csak hosszú távon érzékelhető.

Társadalmunkban a könyv ünnepe nem — mint, ahogyan maga a könyv sem — önmagáért valóan létezik: értünk van mindenekelőtt. Nem közömbös tehát, hogy az évi több száz kötetből, melyeket emelnek a kiadók az ünnepi kiadványok rangjára; a könyvhét sikerének alapfeltételét ugyanis mindenkor a céljainkkal egybecsengő jó művek jelentik. Ténykérdésnek tűnik, hogy ezeket ezúttal nem a szépirodalmi alkotások sorában találtuk elsősorban. Az viszont vitatéma lehet, hogy problémaként szólunk-e erről, vagy természetes jelenség-

ként tartjuk számon a műfaji értékrend változásait. Ez utóbbit véljük megfelelőbbnek.

A könyvheti lista élére az idén az irodalmi igényű visszaemlékezések, naplók (*Jász Dezső*, *Lázár Vilmos*, *Tamás Aladár stb.*), valamint az esszék és a tanulmányok (*Bernáth Aurél*, *Bálint György*, *Fülep Lajos*, *Füst Milán*, *Illés Endre*, *Ilyés Gyula*, *Lukács György*, *Pándi Pál*, *Sötér István stb.*) kínálkoztak. Miután a példaként felsorolt szerzők egyenként is minőségi garanciát jelentenek e műfajokban, érthető, hogy műveik így egymás mellett a könyvhéten megjelent kötetek legmarkánsabb vonulatát képezik. Ezt a tendenciát csak erősíti, hogy a könyv ünnepe látott napvilágot a *Magyarország története* címmel tervezett sorozat első darabja, újabb dolgozatok jelentek meg a *Gyorsuló időben*, átformálva indult újra útra a Corvina Kiadó *Művészet és elmélet*-sorozata, és szintén nem szépirodalmi mű a könyvhét két szakmai közönségikere: *Berkovits György Világváros határában* című szociográfiája, valamint *F. Brestyánszky Ilona Kovács Margit*-monográfiája.

Igaz az összefüggés: nemcsak a szerzőknek megtiszteltetés a könyvhéten „megjelenni” (műveikkel és személyesen is értendő ez), hanem a könyvünnepe rangját, társadalmi preszliánsát is fémjelzi egyebek közt, hogy két Lukács-művet (*A fiatal Hegel* és *A társadalmi élet ontológiájáról I—III.*) is időzítették erre az időszakra a kiadók (a *Kossuth* és az *Akadémiai* közösen, valamint a *Magvető*). „Lukács György — mint Hermann István jellemzi, egyhelyütt — egész életének

egyik fő tanulsága és fő vonala utépítés volt önmaga számára Marxhoz, a marxiz-mushoz és leninizmushoz... A szerteágazó, a buktatókkal teli életmű motívumaként sokan megjelölték már Lukács egy-egy gondolatát, azonban véleményem szerint ezt az életművet a lehetőségek keresése tartja össze. Innen fakad néha szerteágazó — gazdasági, esztétikai, etikai és filozófiatörténeti kérdésekbe, sőt, még irodalomtörténeti problémákba is belemélyülő — volta, s innen fakad az is, hogy ennek az életműnek gondolati és módszertani öröksége feltétlenül tanulságos a század utolsó harmadában is.”

Lukács György két nagy igényű munkája mintegy illusztrálja monográfiájának szavait. Mert vajon nem a marxizmus klasszikusaihoz fűződő alkotó viszony tükröződik-e Lukács György abbéli szándékában, hogy konkretizálja a klasszikus német filozófia „forrásjellegét”, és ennek hátterül a hegeli filozófia fejlődéstörténetét elemezze. Erre utal annak a felismerése is, hogy Marx azért kapcsolódhatott közvetlenül Hegelhez, mert a hegeli rendszer kialakulásának folyamatában a dialektika és az ökonomia között sajátos kapcsolat állt fenn. „Gazdaságtan és filozófia, gazdaságtan és dialektika belső összefüggésére gondolunk — írja Lukács György. — A filozófiatörténet az idők folyamán mindinkább belátta annak szükségességét, hogy a mélyebb összefüggések feltárásában és ábrázolásában túllépjen a szűkebb értelemben vett filozófiai problémakomplexuson, s figyelmét arra irányítsa, hogy miként fejlődik a történelemben az emberi gondolkodás a konkrét valóság tudomá-

nyos megragadásának széles totalitásában." Nem kis eredmény szellemi életünkben, hogy az 1938-ban írt, a 40-es évek végén németül megjelent „immanens Hegel-kritika” immáron magyarul is hozzáférhető.

Azt sem túlzás talán feltételeznünk, hogy a Marx utáni marxista filozófia több lett a háromkötetes *ontológia* megjelenésével, mint volt annak előtte. Bár Lukács György eredeti szándékát megrövidítette a szűkre mért idő — hiszen nyolcvanévesen fogott e hatalmas feladathoz —, s amit megírt, nem lett ontológiai rendszer. „csak” — ahogyan ő nevezte — előmunkálat „egy majdan megírandó marxista ontológiához”. S mindez közel kétezer oldalon.

Annak ellenére, hogy nem szabad következtetnünk szépirodalmunk helyzetére csupán abból, hogy a könyvhéten újként „mindössze” megbízható színvonalú művek — például *Szécsi Margit*, *Bertha Bulcsú*, vagy *Rákossy Gergely* kötete — jelentek meg, nem hagyhatjuk szó nélkül a hagyományos és népszerű antológiák elfáradásának tüneteit. Bár jó dolog, hogy a *Körkép*, a *Szép versek*, a *Rivalda* — és az *Írószemmel* — előre kalkulálhatók, nem kevés problémát okoz a szerkesztői elvek szükségszerű zártsága, a válogatás periódikusan visszatérő gondolja. Nem az antológiák ellenében tesszük ezt szóvá, hanem a megújulási szándék ösztönzéseként. Mint ahogyan a kezdeményezést dicsérjük elsősorban az *Add tovább!* című antológia esetében is, amely az Írószövetség fiataljainak *József Attila Köre* és a *Móra Könyvkiadó* első közös vállalkozásának eredménye. Ellentmondásnak tűnhet, hogy örülünk ugyan a fiatalok újabb — rendszeresre tervezett — fórumának, mégis a kiadói szándékkal van gondunk. Nem azért, mert — mint, ahogyan az előszó magyarázni látszik — „ötvenöt író és költő nem alkothat azonos szinten”, hanem, mert nem érzékeljük azt a mondanót, amelynek továbbadására a kedvesen játékos, de egyszersmind határozott cím felszólítja az olvasót. Ez esetben is egyértelműbb válaszra várnak a „mit? kinek? és hogyan?” kérdései. Csatlakozunk — a szerkesztők által megszólaltatott — K. A. vegyész mérnök véleményéhez: „Tudom, hogy a költők a mindenséggel mérik magukat, és el tudok képzelni olyan verset is — van ebben az antológiában jó pár —, aminek csak dallama van, szinte énekel, és ezeket is szeretem olvasni; de az igazi kísérlet az, hogy ha mindenfelé járnak, és meghallják, meglátják, mi foglalkoztatja az embereket... és ha ilyet találnak valamilyen írásban, azt elolvassák, de ha nem, akkor nem olvassák, és mi haszna van az írásnak, ha ilyeneknek, mint például én, nem tesszik? Már bocsánat, hogy így kisarkítom!”

Csongrády Béla

Hírek, könyvek, írók

„De hol az emigráns földje?”

(Vaszilisz Vaszilikosz)

Hírekkel kelünk, hírekkel fekszünk. Ébredesünk stimulátorai a hírek, lefekvésünk zsongitói a változatlan hevességgel ömlő hírügynökségi jelentések. A világ ott lüktet egytorma mindennapjainkban. Ma sokszorosan több történnel (és a benne résztvevő személyekkel) érzünk közösséget vagy utasítjuk el azokat, mint amennyivel valóságos kapcsolunk van vagy lehetséges. A föld kicsiny lett, belefér hétköznapijaink vándortarisznyájába: a világ napi hiranyagga szükkült. Még fásultabb pillanatainkban is, ha meg merjük magunktól kérdezni: „mi közöm neked mindehhez?”, — nem biztos, hogy elutasító választ adunk. Hiszen az egysegesült Egész tudatát már nehéz lenne kiiktatni a fejünkől. Még akkor is, ha jól tudjuk, a személyesség merő képtelenség. Viszont a **személyesség** lehetetlenségének tudomásulvételével nem vesszük nyakunkba a tájékozatlanság belső bizonytalanságának terhét is.

Olykor világ-aggodalmunk görcsös komolykodásnak tűnik, különösen azokkal szemben, akik a hírek világegyesre kiterjedő — krimiregény-szerű — immorális esztétikai élvezetében lubickolnak. (Táboruk nagyobb, mint hinnénk.) A lehetséges (és meglevő) viszonyulási módok közül talán a legkövethehetőbb: az alkonnyt „hírektől mocskos”-nak látni, mint Radnóti tette. Persze, a világ nem minden híre „mocskos”, de az alapállás világos. Az esti magánbékénkre törő hírek nem egy rádiójáték élvezetet nyújtó hangképei. Az ilyen szórakozásként való hiranyaghallgatás, -nézés, -olvasás üres személyességet jelent, mint a háttérzenélés. Ezzel szemben a Radnóti-féle alapállás aktív viszonyra ösztönöz. Mögélni a rövidség, tömörség jegyében (telexek, telefonhálózatok, televíziós láncok kényszertörvénye szerint) megfogalmazott hírügynökségi jelentéseknek, hogy a történelem részmozzanatai által (amire a kommentátorok is építenek), emberszabásúvá válják a jelen történelemmé személytelenített valóságot!

Mind ezt minek a segítségével? Nyilvánvalóan politikai és történelmi ismereteink gyarapítása a legkézenfekvőbb válasz. De létezik másik út is, anélkül, hogy kizárná az előbbit. Az, amit ugyancsak Radnóti kínál: „Hispania, Hispania” és „Frederico Garcia Lorca” című verseivel. Az első, mint az internacionalizmus és szolidaritás tettekben való megnyilvánulásának lenyomata — szolidaritási tüntetés után írta a költő. A második, mint művészeti élmény, hús-vér kötődés valakihez — itt történetesen Lorca-hoz —, kinek révén minden spanyolországi esemény szívközelbe jut. Tehát az irodalom, a művészet lenne a recept? Verset, regényt, filmet, drámát stb., minden hír mellé? Akárha azt is! Mert virtuális személyességet jelent a látszattájékozottság magafitogatásával, vagy a struccigénytelenség közömbösségével szemben. Jogos persze a kérdés, mi szóljon Ázsia, Dél-Amerika, még inkább Afrika oly sok népéről — még akkor is, ha olvasói vagy fordítói lemaradásról van szó.

Globalitásigényünkön belül a változatlan otthonosságot mégis kontinensünk, a „Vén Európa” jelenti. Emlékeztünk, érzékelésünk itt otthonos. Annyi a kapaszkodónk, hogy a hírügynökségi jelentések sem tudják távoli kontinenssé varázsolni Európánkat.

Itt vannak mindjárt a Görög- és Spanyolországból érkező hírek.

Mindazt ami e két országban történik, megtestesíthetnek mások is és többek is. Én most mégis két íróra gondolok elsősor-

ban, és gyakran fölteszem magamban a kérdést: „Vajon mit csinál most Vaszilisz Vaszilikosz? És mit Jorge Semprun? Nézem a televízió politikai adásait, forgatom a napilapokat, a magazin-jellegű kepeslapokat, s önkéntelenül is azt keresem, amire ők figyelnének, amit ők látnának a hazájukról. szóió jelentésekben, képeken. Még inkább izgatnak azok a részletek, amelyekhez nekik nem is lenne szükség koncentrált figyelemre, mert érzékelésük mechanizmusa azokhoz a valóságselethez tapad, amelyet én is láthatok, amelyről én is hallhatok, s ami fölött esetleg e'siklanék, ha nem az ő szemükkel igyekeznék nézni.

Mit jelentene például egy televíziós műsorból Vaszilisz Vaszilikosz nélkül a görög parlament épülete, felfegyverzett, éles löszerezrel ellátott katonákka'? Nyilván nem többet egy jól szerkesztett külpolitikai riport poentírozott nyitóképeénél, aminél lényegesen jobban érdekelné a képeket kísérő, de nem a képekre vonatkozó kommentár. De Vaszilisz Vaszilikosz által a görögöknek azt a reményt, hogy a demokrácia és a parlamentarizmus újból feléledő haló poraiból, mint ahogy az ezredesek államcsínye előtt már egyszer valószínűnek tűnt. Ezt a kollektív reményt és a vele járó küzdelmet művek organikus világa őrzi bennem. És elég a képernyő elektronikus fényé, hogy a rég olvasott művek csukott szirmú élményrózsája kinyíljon bennem. És a képeket máris nem kizárólag a riporterszövegének közvetettségével nézem, hanem a magam személyességével. Olykor mindhiába a kommentátor magyarázata, mert a kép, amit csak aláfestésként használnak, előtérbe tolakszik, és a kommentár figyelmen kívül hagyásával teremtődik meg saját személyességem, amit a riporter a maga élményközvetlenségének szóbeli felkínálásával kívánt teremteni.

Mert a parlament a körülötte álló katonákkal, nemcsak az általános politikai tanulást jelzi számomra, hanem egy hús-vér embert is, aki annak az „elmaradott országnak” az írója, „ahol az ember tudja, hogy ha írásra adja a fejét, valószínűleg fél életét börtönben fogja tölteni” — amiképp Vaszilisz Vaszilikosz (saját vállalkozására is értve) megállapítja.

Aztán a parlament utáni képek: az athéni utca, a siető emberek, a gépkocsik, egy bank homlokzata, egy utcai telefon, s a többi felvillanó részlet — ezek mind-mind bennem élnek, mert ott olvashatók a „Z naplója” oldalain. Athén — amelyről „elég sok rosszat” mond Vaszilisz Vaszilikosz; a gépkocsik — felesége egy rossz álom után a lelkére köti: „Vigyázz az autókkal! Megígéred?”; a telefonok — az utcai telefonfülkék, amelyeket véletlenül mutat a kamera, tehát nem is tárgyai a helyzetképnek, de a „Z naplója” telis-tele van végtelen telefonálásokkal, s így jelentéssel telítődik számomra a véletlenszerű tárgyi elem is.

Aztán az ácsorgó szobafestők, akik az őszi szezonot várják, mellettük a „pemzli, meszelő”, a vödruk meg az ecset... Várják, hogy valamelyik mester kényre-kecvre alkalmazza őket — éppúgy, mint a „Z, Szaloniki, Szaloniki” regénylapjain. Ez az a tér, amit a becsületes és önfeláldozó kőműves, az apró termetű Hatzisz, Lambrakis (a legendás Z) híve annyira kedvelt: „Főleg a posta felé szeretett kószálni, azon a téren, ahol a szobafestők meg a kőművesek vártak munkára, vállukon ecset, lábuknál vödör”. Már hálás vagyok a film készítőinek. Igen, azt az országot mutatják, amelyiket én is ismerek, ahol Vaszilisz Vaszilikosz regényei játszódnak, s ahol a „Z naplója”-t talán máig sem adták ki, s ahová esetleg Vaszilisz Vaszilikosz sem térhetett még haza emigrációjából.

És Jorge Semprun, a szívünkhez nőtt Spanyolhon fia, azé az országé, amely máig s nemzetközi szolidaritás csak Vietnamhoz mérhető példája?

Nyilván azt a halált várta, amit a haladó világ cseppet sem kívánt, hogy később

következzék be. Azt a halált, amelyet Pablo Casals és Picassó előzött meg. Azt hiszem, mégsem átkozta a halál igazságtalan sorrendjét. Ködevő pszichoanalízistől mentes lélektani dialektikájával tisztán láthatta, hogy Francónak nem telhetett sok öröme a túlélésben. Mert a túlélés rettegés szül. A „most én következem” elkerülhetetlenségének rettegését. Casals és Picassó, a Franco haláláig emigrációs fogadalmat tett két bölcs, tudta ezt. Haláluk fenyegető mememtorói 'ett Franco számára. De mit érezhetett Semprun Franco világnílvánosság előtt folyó agóniáját figyelve, majd a halálhírr hallatán? Megszabadult a tarkójára nehezedő nyomástól, szétválasztotta magában a lelki megkönnyebbülést és a kialakult politikai helyzet értékelését? Biztosan: és nyilvánvalóan hazavágyott. Nem a honvágy majd' negyven éve tartó vonzalmával, hanem a megváltozott helyzet ösztökélésére. Hiszen az események felgyorsultak. A saját illegális tapasztalatai szólalnak meg Diegóban. „A háborúnak vége” hősében: „...napokon át azzal kísérleteztek, hogy rekonstruálják hazátokat, hogy hason'óvá tegyék emlékeitekhez, hogy belevigyétek álmaitokat makacs, kitartó munkával, Spanyolország távoli valóságába”. De lehet-e most valamit is érvényesen rekonstruálni, amikor minden nap más eseményt hoz? Szaporodnak a szélsőbal akciók, tovább duzzad a sztrájkhullám, még a rendőrök és a tűzoltók is tüntetnek; az általános amnesztia követelésében a legszélesebb társadalmi rétegek értenek egyet; a kisebbségek nemzeti autonómiájáért vívott harc állandósult krízispontja az új helyzetnek: még a hadsereg soraiban is lassú erjedés indulhatott meg, amint a katonatisztek pere is jelzi. Arra is régen volt példa, hogy egy spanyol börtönből tömegesen szökjenek meg a politikai foglyok, mint most a segoviaiakból. Egy rendszer kimúlásának sokasodó jelei. Az elhamarkodott diagnózis azonban még most is végzetes lehet. Hiszen a reakció erejére és kíméletlenségére legalább annyi hírszagot lehet felsorolni, mint a tömegek aktivizálására. Elég ha arra gondolunk, micsoda apparátussal vetették magukat a segoviai szökevények nyomába. Azokban a napokban Semprun-Diego képzeletben menekülő elvtársai elé siethetett a Pireneusok hágóihoz, rejtett hegyi ösvényeihez, amelyeken maga is sokszor átmént, hogy az illegális megbízásokat teljesítse. Diego most élesebben vitatkozhat, mint valaha: „Tagadod azt is, hogy az emigrációban el lehet határozni, hogy egy bizonyos akciót, amelynek Spanyolországban kell lezajlania, mikor és hogyan kell végrehajtani. Nem képzelhetjük magunkat a bilbaói, barcelonai, madridi munkások helyébe, hogy helyettük határozzunk”. Semprun-Diego persze tudja, hogy az emigráció és az otthoniak, az illegális apparátus és a tömegek szembeállítását elvtelen. De hogyan érve'hetnének másként ezek a „száraz, fáradhatatlan, elhasznált férfiak, akik határozottak a részletekben, elvesztek egy nagy álomban, készek meghalni”? Hiszen emigránsként, illegálisan élnek, cselekedni, egy erős, legális, offenzívában levő kommunista párt (a francia) kebelén, micsoda alkalom ez az aktivitás kisiklásaira, az eszmék hasadásos osztódására, a türe'emesztésre, a fagyotkemény önfegyelmzés összeforraszthatatlan rianásaira!

Aztán itt vannak az újabb hírek! Szinte egymás mellett a kettő: Panagulisz görög parlamenti képviselő rejtélyes halála és a spanyolországi Vitoria esendőreinek sortüze; s a halottak és sebesültek.

Csak a kórosan gyenge emlékezetű reakció képtelen felidézni, hogy Panagulisz halála kísértetiesen emlékeztet a Lambrakis elleni merényletre. Vaszilisz Vaszilikosz írta készülő regényéről: „Hogy sikerül-e a könyv, az voltaképpen attól függött, hogy mennyire találkozik a történelem és az egyéni sors azon bizonyos eszményi keresztúton, ami minden író álma”. Akkor még a Lambrakis-ügyet feltáró, világhíres-

sé vált regény írója maga sem gondolta volna, mi'yen kísértetiesen fog igazolódni a valóságban is a helyzetmegérzése az ezredek puccsával.

Az pedig legrosszabb álmaiban sem jöhetett elő, hogy az eset a kopírozottság hasonlóan fog ismétlődni. Felesége álma — féle'lme a gépkocsiktól — Panaguliszon, a mai görög helyzet Z-jén csapódott le. Nyilván erre gondolhat Semprun is, aki a regényből készült, a regényné! is ismertebb film dialógusait írta. Semprun figyelme azonban elsősorban Spanyolországé lehet. Hiszen volt idő, amikor a világ alig méltatta többre hazáját, mint apró hírszagokra, néhány soros jelentésekre, s az utazási irodák többet foglalkoztak szülőföldjével, mint a híregyénységek.

És most vele együtt mindannyian — regényélvező olvasók, s a tömegkommunikációs eszközök csecsszopói — elmondhatjuk, miként Fábry Zoltán fogalmazza: „Minden körötött kavarog. Szobád csatatér és néma temető”.

Pál József

Berkovits György:

Világváros határában

Ejtsünk előbb néhány szót magáról a *Magyarország felfedezése* sorozatról. Meltatói mellett nem kevés bírálója is akad, s joggal. Felróják az esetlegességet, az átfogó koncepció hiányát, azaz éppen a címben ígérteteket kérik számon. Mások a mélységet, igényességet követelik, nagyobb, átfogóbb szeletet a magyar valóságból. E sorok írója is szóvá tett egy-egy fogyatékoságot az egyes kötetek kapcsán. A legnagyobb hiányérzetünk abból fakad — bármilyen kitűnőek is legyenek az egyes kötetek részleteikben vagy egészükben is —, hogy még nem akadt vállalkozó, aki a legnagyobb társadalmi osztály: a munkásság — s egyáltalán egy osztály, réteg (pl. az értelmiség) — tanulmányozásába és ábrázolásába belevágott volna. Ezek a könyvek így olyan mozaikoknak tekinthetők, amelyek nem (még nem) állnak össze egészsé. Gyarpítják, módosítják ugyan ismereteinket, de nem elégítenek ki. Hogyan lehetne ennyi és ilyen igénnyel „elvárásoknak” megfelelni? Csaknem sehogy. Talán, ha egyetlen szerző vállalkozna az egész ország feltérképezésére, s ez a szerző értenne mindazokhoz a szaktudományokhoz, amelyekről a kötetekben szó esett, ha egyáltalán egyetlen szerző munkája, élete elegendő lenne mindezen ismerethalmaz megszerzésére és feldolgozására. Az alkotócsoport gondolatát a sorozat jellege miatt kell elvetnünk, hiszen éppen az egyéni látásmód, maga a témaválasztás teszi érdekessé. Az, hogy ilyen, vagyolyan minőségben, de mindig vérbéli írói teljesítménnyel van dolgunk. S ez sok mindenben kárpótól is a fentebbi hiányérzetünkért.

Ha Berkovits György könyvét próbáljuk „betájolni” a sorozatban, akkor rögtön pozitív jelzőket kell keresnünk. Ha nem adtuk volna már oda másnak is ezt a jelzőt (pl. László-Bencsik Sándornak), akkor a legfontosabb kötetnek neveznénk, de mindenképpen a legfontosabbak egyikének. Ha László-Bencsik azt írta meg, hogy milyen egy jelentős munkásréteg: a segéd- és betanított munkásoké, akkor Berkovitstól megtudjuk, hogy *honnan jött, hol lakik és hogyan él ez a réteg*. Réteget mondunk, és nem osztályt, amely tágabb és gazdagabb fogalom. S talán éppen ezért nehezebben megfogalmazható, leírható. Bárhogyan is legyen, Berkovits könyve mindenképpen párja László-Bencsikének, amennyiben ugyanannak a jelenségnek egy másik vetületét rajzolja meg. Fontos és izgalmas feladatra vállalkoztak: a munkássá válás folyamatának a leírására. Tulajdonképpen azt a munkát folytatják, amit a századelő radikális polgári értelmisége, illetve a munkásságból kiemelkedő értelmiség elkezdett a tizedes években. Ez a folyamat — a történelmi is, a tudományos, az írói is — sajnálatosan félbeszakadt, illetve lelassult a Horthy-korszakban, s csak az ötvenes években gyorsult fel ismét. Miről is van szó? Az iparosításról. A magyar gyáripár, s következésképp a munkásság kialakulása kb. száz éve indult, s tartott erős iramban az első világháború végéig. A két folyamat: a századelői és az ötvenes-hatvanas évek iparosodása, jóllehet, teljesen más történelmi szituációban zajlott, mégis sok rokonvonást is hordoz. Néhány példát: mindkettő a faluról városba húzódozó *szakképzetlen* parasztságot tekintette munkaerőbázisnak. A fejlődés jellege mindkét esetben extenzív volt: nagy tömegű és szakképzetlen munkaerőt igényelt. A másik vonás, amely az előzővel párhuzamos, hogy a munkaalkalom megteremtése nem párosult az urbanizáció, a lakóhely kialakításával is. Gorombán fogalmazva: a város igényt tartott és tart a munkások tízezreinek a *munkájára*, de nem tart igényt, sőt, terhesnek érzi őket mint városlakókat! Hogy ez milyen feszültségekhez, milyen súlyos társadalmi gondokhoz vezetett, nos, *erről* szól Berkovits könyve. Az agglomeráció, az ipari nagyváros körül kialakuló sajátos településforma, a munkásfalvak gyűrüje az ipari társadalom egyik tünete. Magyarországon történelmi örökség. Sajátos színezetet a közép-európai fejlődés ad. Az, hogy Budapest szerepe, amely még a monarchia idején alakult ki, betegesen eltorzult: ide-tömörült az ipar, következésképp a munkásság zöme is. Ez az áramlás a vidékről a munkahelyre: Budapestre, még ma is feltartóztatathatatlant, noha, már történetek intézkedések a folyamat lassítására, megfordítására. Súlyos és még sokáig megoldhatatlan társadalmi gond ez. Kettős vetülete van. A mezőgazdaság *fejlődésének* egyik természetes velejárója, hogy a munkaerő egy része feleslegessé

válí. Az ötvenes évek szektás politikája indokolatlanul fel is gyorsította ezt a folyamatot. (Indokolatlanul, mert a mezőgazdaság modernizálását, igazi nagyüzemmé, tehát iparszerű gazdasággá alakítását akkor nem oldotta meg.) A másik vetület, hogy a város *nem* tudja biztosítani a munkaerő-szükségletet, a beáramlás *állandó*. Mindenütt a világon. Ugyanakkor Magyarországon soha nem oldották meg kielégítően a munkások lakásgondjait, illetve arra kényszerítették a beáramló, tehát szakképzetlen, legrosszabbul kereső, legnehezebben élő réteget, hogy maga oldja meg ezt a kérdést. De hogyan? Úgy, hogy maga *építsen!* Bent, a városban? Nem, mert ott magasabbak a telekárak (ha egyáltalán van telek), az építkezés költségei. Így az albérletből, ágybérletből szabadulni akaró munkás, ha lakni akart, a környező falvakban keresett lehetőséget, ahol olcsón kapott *közművesítetlen* telket. Itt építette, építi fel olcsó anyagból szoba-konyhás kis családi házeit. Berkovits interjúiból, meggyőző elemzéseiből drámai kép rajzolódik ki. Az a hátrány, ami a szakképzetlenségből, az ágy- és albérlet kényszerűségéből fakad, csak részben kompenzálódik, amikor végül mégis felépül a családi ház Gyálon vagy Vecsésen. Mert nagy árat fizet ezért a munkás. 8—10—15 évig keményen kell dolgoznia, kuporgatnia, lemondva közben a szórakozás és a művelődés lehetőségeiről is. Miután felépült a ház egy megtervezetlen, *közművesítetlen* faluban, végeredményben önellátásra kell berendezkednie, magának kell megtermelnie a családnak szükséges zöldséget, gyümölcsöt, húst, mert a lakóhelyének szolgáltatásai falusiasak. Márpedig ez az életforma, amely egyszerre munkás és falusi, *konzerválja* önmagát. Ebben az életformában ugyanis sem erő, sem idő nem jut a tanulásra, művelődésre, tehát a fel- és kiemelkedés útjára. Berkovits statisztikákkal és interjúkkal bizonyít. Az ezekben a munkásfalvakban felnövő gyerekekből alig tanulnak tovább. A felemelkedést — zömében — valamilyen szakma megszerzése jelenti, a gyerekek jövőjét determinálja a szülők társadalmi helyzete, értékrendje és értelmi szintje. Súlyos tények ezek. Berkovits nem moralizál. Stílusa még a legdrámaibb tényeknél is mértéktartóan fegyelmezett, tényszerű és pontos. Analizál és nem kommentál. Ezzel nem azt állítottuk, hogy nem foglal állást. Maga a könyv, a témaválasztás is az: állásfoglalás! Ám a lét és tudat viszonyának elemzésekor — nagyon helyesen! — elsődlegesnek tartja magának a létnek az elemzését. Ennek a 44 falunak, félmillió embernek a tudata csak akkor változhat meg, ha megváltoznak az *életkörülmények*. Méltányos is, hogy változzon, hiszen komoly áldozatokat is hoznak. Amellett, hogy dolgoznak a főváros üremeiben, szolgáltatóiparában (egyre többen ott), a nemzeti vagyont is gyarapítják, amikor hajlékot építenek maguknak, megművelik a kertjeiket. Hogy ez az életforma áldozatos, azt érzik, de természetesnek tartják, elfogadják. Értékrendjünkben három dolgot emelnek ki, s ez a család, a munka és takarékoság. A munka a domináns elem. Legtöbbjük még gyerekkorában kezdte valamelyik távoli faluban vagy tanyán, s nem hagyja abba idős korában sem. Elpocsékolat időnek érzi, amit nem munkával tölt, s ilyenkor lelkiismeretfurdalása van. A tevékenység, amely előbb csak eszköz a boldoguláshoz, később már deformál: igényük sincs másra. Az óriásira duzzadt munkásfalvak közművelődési fórumai ki sem tudnák elégíteni a tömeges igényt, ha lenne. A helyi tanácsoknak egyszerűen nincs keretük rá, mert járda kell, víz, villany, hogy legalább kullogjanak a hirtelen megduzzadt települések elemi igényei után. Így alakulhatott ki az az abszurd helyzet, hogy nem egy könyvtárban nem jut egy könyv egy lakosra! Elavult, leromlott a mozihálózat, a kultúrházak, a népművelők riadtan menekülnek a reménytelenül nehéz feladat elől. Gyatra a szolgáltatás, nincs elég bölcsőde, óvoda, napközi, holott ezekben a falvakban az országosnál nagyobb a gyermekáldás, hiszen a település lakosainak átlaga fiatal, termékeny korú.

Berkovits olyan töményen és olyan sok tényt tár fel, hogy az olvasónak lépten-nyomon meg kell állnia az olvasásban. A szerző maga is bevallja: küzdelmet vívott ezzel a hatalmas és szerteágazó tényanyaggal. Végül is nem kerülhette meg, de nem is tér ki a történelmi elemzés elől sem. Noha, a könyv a szociográfiai irodalom hagyományos példáiból tanult, történelmi munka is. Nemcsak jelzi egy munkásréteg és egy településforma, a munkásfalú mai állapotát, de megrajzolja a magyar társadalom mozgásának, tendenciáinak fő irányát is. Elindul valaki egy faluból munkát keresni. Albérletben sínylődik évekig. Találkozik párjával, gyereke születik. Lakásra nem számíthat (nem budapesti lakos), mert *nincs*. Telket

vesz (mondjuk, Halásztelken, Lakihegyen), rokoni, baráti összefogással kis házikót épít, és dolgozik, míg él. A gyerekei azonban már itt nőnek fel, s második nemzedékbeli munkások lesznek, akiknek már könnyebb — hiszen szakmát tanulhatnak, nem kell mindent előről kezdeniük. Ez a sablon, ám emögött a sablon mögött emberek, egyéni sorsok sorakoznak, konkrét életek. S Berkovits nem rest utánajárni, hogy megmutathassa, a magánéletek sokaságát hasznosítva, az egyéni sorsokat, típusokat is. A munkást, aki falun él. (Szépirodalmi, 1976.)

Horpácsi Sándor

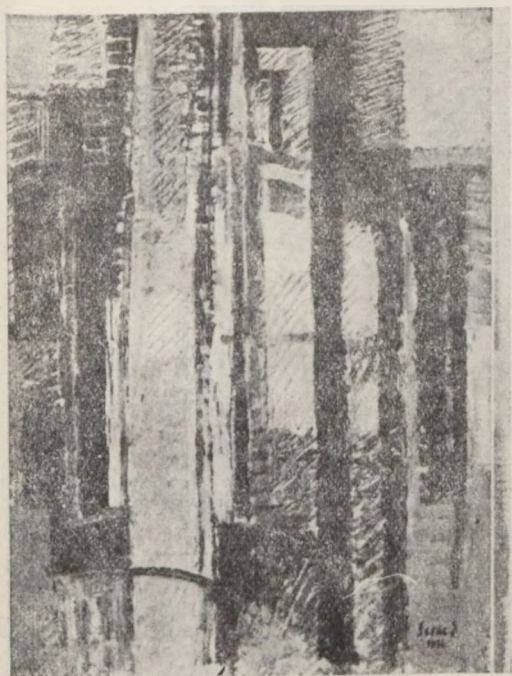
László Lajos:

Esték a klubban

Nem „illő” dolog egy könyvrecenziót a szerző frissen kapott díjára hivatkozással kezdeni, de hallgatni (rőla) sem bölcsebb. *László Lajos*, aki SZOT-díjat kapott 1976-ban, egy vidéki — pécsi — rádióstúdió munkatársa. Ám ezt a szép elismerést aligha csak a rádiós tevékenységéért kapta; már az *Uránbányászok* című riportkönyvét kedvezően fogadta a kritika, s az olvasók is. Azt, hogy a nagy átlagtól eltérő újságírói teljesítménnyel van dolgunk, a pécsi színház is „felfedezte”: a minap volt az *Uránbányászok* színpadi változatának a bemutatója.

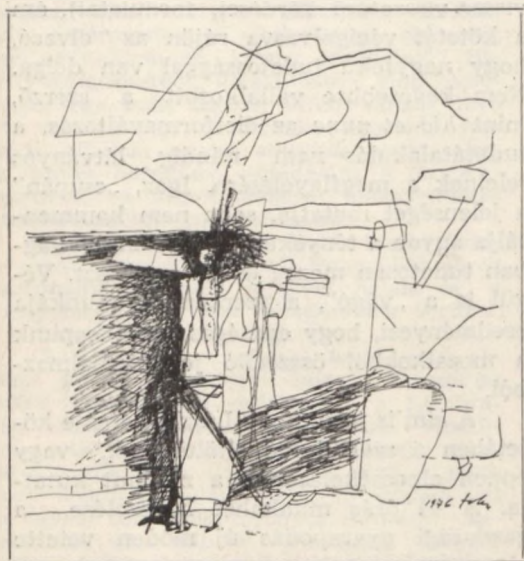
A közvélemény — s nem egyszer joggal — nem sorolja az irodalmi műfajok közé a riportot: elkedvetleníti a napilapok (s különösen a vidéki lapok) sablonos, ízetlen betűmasszája, a sok rutinból, hevenyészetten „felszedett” információból összeütött riport. Ezekből a riportokból egyszerre hiányzik a jó írás sava-borsa: az érdekes téma, a szellemi izgalom, feszültség, a szellemes, fordulatos stílus és nem utolsósorban maga az ember. *László Lajos* is kísérti olykor a rutin (vannak vissza-visszatérő kérdései, fordulatai), ám a kötetét végigolvasva rájön az olvasó, hogy nagyfokú tudatossággal van dolga. Nem kevesebbre vállalkozott a szerző, mint *hic et nunc* az életformaváltozás, a tudatátalakulás nem mindig látványos jeleinek a megfigyelésére. Igaz, „csupán” a jelenséget mutatja, soha nem kommentálja agyon a tényeket, de e jelenségvilágban tudatosan mozog és jól szerkeszt. Végül is a „vágó”, a szerkesztő munkája eredményezi, hogy egységes képet kapunk a mozaikokból összeálló jelenséghalmazból.

A cím is jelzi, hogy *László Lajos* e kötetében a szabad idő eltöltésének, vagy éppen elpocsékolásának a módjait kutatja. A 44 órás munkahét bevezetése, a gazdasági gyarapodás új módon vetette

fel a szabad idő értelmezését. Ma már ugyanis az az alapvető kérdés, hogy mire szabad, mire használjuk fel? S hogy ez mennyire nem csupán akadémikus kérdés, arra utal a sok száz publikáció, a társadalomtudományok fokozott érdeklődése (lásd pl. Szalai Sándor, Köpeczi Béla stb. írásait!), a népművelés növekvő gondjai. Kimondhatjuk tehát, hogy aki a szabad idő felhasználását kutatja, az az életmódot, életszemléletet is vizsgálja, s ebbe valamilyen módon beletartozik maga a termelés, a munka szférája is. Főleg a fiatalok érdeklődnek, az ő szabad idejüket teszi nagyító alá. A kép izgalmas, elkedvetlenítő, olykor szívszorító. Mert László Lajos nem a megoldott problémák érdeklődik, nem jelentést ír arról, hogy minden rendben van, hanem azt feszegeti, hogy mi van a jelenségek mögött, az emberekben? Munkahipotézise, már-már fixa ideája is az, hogy a legértelmesebb időtöltés a klub. Így tűnik első látásra (mert mindent a klubtól, a klubhoz mér), ez a „kályha”, ahonnan elindul, ahová visszatér. Ehhez viszonyítja a különböző értelmes és az önpusztító, ostoba tevékenységeket is. László Lajosnak igaza is van, amikor a klubmozgalomban, a jelenség mögött az emberi közösségeket kutatja. Hiszen, ha van gondolat, amely a szocialista társadalom fundamentális eszméje, akkor az éppen a közösség, a közösségi ember. Így érzik ezt a megkérdozett fiatalok is (még akkor is, ha nem tudják ilyen pontosan megfogalmazni). De miért gond ez? — kérdezhetné valaki. Hiszen mindenki a társadalomban, valamilyen közösségben él. A társadalomban igen, de nem mindenki közösségben: jó, megtartó, inspiráló, segítő, alkotó közösségben, melyben ki-ki otthon lehet, megtalálhatja a helyét, anélkül, hogy fel kellene adnia önmagát. Ilyen értelemben nem jó közösségek a munkahelyiek sem — általában, noha, igen sok a jó kivétel is —, mert heterogének, esetlegesen és állandóan változóak. Különösen a fiatalokra érvényes ez, mert körükben a legnagyobb a fluktuáció.

A riportokból kiderül az is, hogy az iskola és a népművelés mintha felkészü-

letlen lenne a feladatok megoldására. A pozitív példák sohasem „profik”, hanem lelkes, valóban áldozatkész emberek, akik „hobbyból” teszik, amit tesznek, míg a „hivatásosak” többnyire csak siránkoznak. Ilyen Erzsébet, de ilyen az a lakatos (*Reicht brüderlich die Hand!*), aki anyanyelvi szakkört szervez az egyik sváb faluban, a pécsi tanárnő, aki angolra tanítja a bányászokat, eszperantó szakkört szervez, az egyik KISZ-titkár, aki társadalmi munkára, kirándulásra szervezi a csellengő fiatalokat (*A Mecsekért*). Ezek az emberek — míg bírják energiával, míg meg nem házasodnak, vagy lehetetlenné nem teszik őket (*Haldokló klub*), valóban magukkal tudják vinni a környezetük fiataljait. Igen, de nekik is többféle ellenállást kell leküzdeniük. Elkedvetleníti őket a fiatalok egy részének durva közönye és önzése, a felnőttek maradisága és cinizmusa. Az, hogy sok értelmes szülő jobb sorsot szeretne a gyerekének, de hogy mi az a jobb, erről már lehet vita. Sokan csak az anyagi boldogulást értik ezen, s ezért erejükön felül is vállalnak mindent. (*Olvasta Watson könyvét?*) Ám a van, a birtoklás éhsége sokakban nem ismer határt. A munka így nem az ésszerű gyarapodás, a harmonikus élet forrása, de az örömtelen gürcölés, sőt — nem egyszer —, maga a tragédia. László Lajos szót próbál érteni ezekkel a fiatalokkal, felnőttekkel is, de az esetek többségében „vereséggel” kell elhagynia a terpet. Ezek az ősi, megrögzött nézetek, normák olyan erősen vésődtek be egyes emberekbe, hogy azok — úgy tűnik — csak velük múlnak el, életükben ők maguk már nem változnak. Előfordul továbbá — sajnos — az is, hogy azok válnak kerékkötővé butaságukkal, önzésükkel, akarnokságukkal, akiknek éppen segíteniük kellene: a gazdasági vezetők. Szinte hihetetlen, hogy ma még kijelentheti Magyarországon vezető, hogy „elég a parasztnak a nyolc általános, ha a szakmáját tudja” (*Sinus, cosinus és a többiek...*). Nem gondolkodtatja el ezeket a vezetőket a rossz gazdasági eredmény, a nagy fluktuáció, a munkások, fiatalok közönye, duhajkodó életmódja sem. A megoldás nem lehet más, mint a riportban: le kell váltani őket. De felvet ez a probléma egy másik kérdést is, ami hovatovább, egyre sürgetőbb, égetőbb lesz: megelégedhetünk-e a vezetőink kiválasztásakor az ilyen-olyan szintű szaktudással, ha az nem párosul a kultúra értésével, igénylésével, igenlésével is? A fiatalok ugyanis odafigyelnek erre is: a példára. Jóra is, rosszra is.

László Lajos klubokat látogatott: városiakat, falusiakat, rosszakat és jól működőket. Sorsokat elemzett, sok-sok emberrel elbeszélgetett. Izgalmas könyv kerekedett belőle, amely „olvastatja magát”, felrész és elgondolkodtat. Figyelmeztetés is ez a könyv: figyeljünk oda a fiatalokra, mert egy (nem elhanyagolható) hányaduk „gazdátlanul” lődörög a világban. Az alkohol, a futókalandok, a kom-

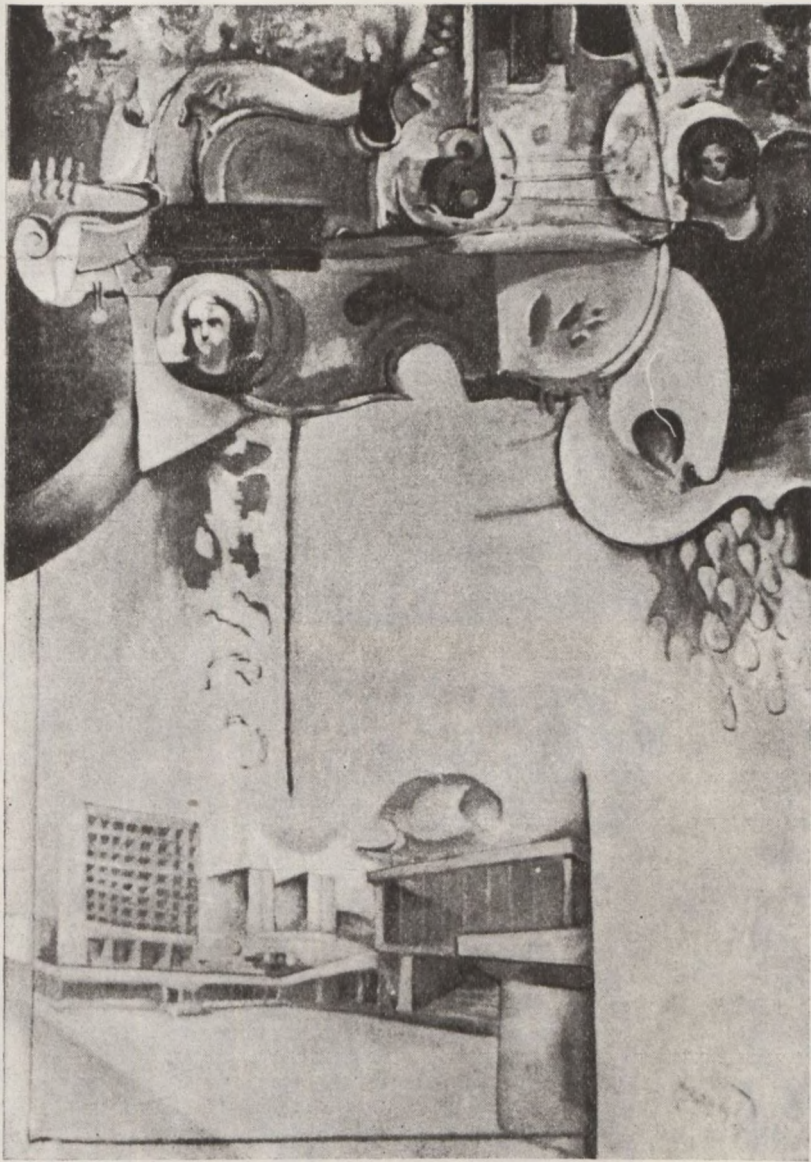
mersz beat csak ideig-óráig köti le őket, tudást, célt nem ad. Nem kevés köztük a deviáns, akik sodródásuk közben a törvénnyel is szembeütköznek: nem bűnözők, de azzá is válhatnak, ha nem találnak értelmes tevékenységet, célt, megtartó közösséget.

Társadalmunk a lépésváltás korát éli. Tudjuk, hogy mi a célunk, de a formákat még keressük. László Lajos riportjai azt sugallják, hogy az ember csak a közösségben lehet otthon igazán, s ott is akkor, ha a kultúra szervesen beépül az életébe. Ám, hogy ez így legyen, az egész társadalomnak, az egész társadalomban nagyobb megbecsülést kell szerezni a kultúra értékeinek, a kultúra munkásainak, napszámosainak: pedagógusainak, népművelőinek, tegyék a dolgukat hobbyból, vagy szerény bérezésért... (*Kozmosz*, 1975.)

H. S.

KÉPJEGYZEK:

- címoldal: Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Vasárnap
- 6.: Szentgyörgyi József:
Madárijesztő I.
- 9.: Szentgyörgyi József:
Létrák
- 10.: Hibó Tamás:
Vázlat I.
- 13.: J. Przybyl (Lengyelország):
Koleda
- 18.: Fábrián Gyöngyvér:
Sziklák
- 18.: Hibó Tamás:
Vázlat II.
- 20.: Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Nyár
- 22.: Szentgyörgyi József:
Madárijesztő II.
- 23.: Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Rajz
- 29.: Seres János:
Fények
- 30.: Szentgyörgyi József:
Rajz
- borító 3.: J. Przybyl
(Lengyelország): Salgótarján
zenéje
Fábrián Gyöngyvér:
Anyaság
Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Nő
B. Vulekovič
(Jugoszlávia): Nógrádi táj
- borító 4.: Szentgyörgyi József:
Hazatérés

III. Nemzetközi Művésztelep Salgótarján, 1976.

